

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bilgehan ERDEMİR

DEVRİM ÖNCESİ VE DEVRİM SONRASI TÜRKİYE VE MİSİR İLİŞKİLERİNİN
BİR ANALİZİ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bilgehan ERDEMİR

DEVRİM ÖNCESİ VE DEVRİM SONRASI TÜRKİYE VE MİSİR İLİŞKİLERİNİN
BİR ANALİZİ

Danışman

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bilgehan ERDEMİR'in bu çalışması jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN:	İMZA
ÜYE (Danışmanı): Prof. Dr. Hayati AKTAŞ	İMZA
ÜYE: Dr. Öğr. Üyesi Tolga ÖZTÜRK	İMZA
ÜYE: Dr. Öğr. Üyesi Ramazan İZOL	İMZA
ÜYE:	İMZA

Tez Başlığı: Devrim Öncesi ve Devrim Sonrası Türkiye ve Mısır İlişkilerinin Bir Analizi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :
Mezuniyet Tarihi
:01/06/2023

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Devrim Öncesi ve Devrim Sonrası Türkiye ve Mısır İlişkilerinin Bir Analizi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir, bunu şerefimle doğrularım.

İMZA

Bilgehan Erdemir

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

18 / 05 / 2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	BİLGEHAN ERDEMİR
Öğrenci Numarası	201952038005
Anabilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Programı	TEZLİ YÜKSEK LİSANS
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	PROF. DR. HAYATİ AKTAŞ
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Devrim Öncesi ve Devrim Sonrası Türkiye ve Mısır İlişkilerinin Bir Analizi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2096110815
Rapor Tarihi	18.05.2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 5 Alıntılar dahil: % 13
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
<p>Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 114 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.</p> <p>Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: ( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.</p> <p>( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelerle sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.</p>	
Gerekçe:	
<p>Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.</p> <p style="text-align: right;">Danışman Öğretim Üyesi PROF. DR. HAYATİ AKTAŞ</p> <p style="text-align: right;">İmza</p>	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE ORTADOĞU

1.1. Ortadoğu'nun Genel Olarak Stratejik Önemi.....	2
1.2. Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi ve Petrolün Etkisi	5
1.3. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası.....	7
1.4. Türkiye'nin Ortadoğu'daki Önemi	11
1.5. Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye	13
1.6. ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Bölgedeki Etkisi	17
1.7. Arap-İsrail Savaşları Petrol Krizi ve Türkiye'ye Etkisi	20
1.8. Ortadoğu'yu Bölme Politikaları ve Türkiye.....	24
1.9. 11 Eylül Saldırılarında Türkiye'nin Ortadoğu ile Değişen İlişkileri ve ABD ...	27
1.10. Ortadoğu'nun Türkiye'ye Yönelik Değişen Algısı.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

DEVİRİM ÖNCESİ TÜRKİYE VE MİSİR İLİŞKİLERİ

2.1. Mısır'ın Kısa Tarihi	32
2.2. Türkiye-Mısır İlişkilerinin Başlangıcı ve Gelişimi.....	34
2.3. Türkiye'nin Mısır'a Yönelik Yürüttüğü Genel Dış Politika.....	40
2.4. Mısır'ın Türkiye'ye Yönelik Yürüttüğü Genel Dış Politika.....	42
2.5. Mısır'ın İç Siyaseti ve Mısır-ABD-İsrail İlişkileri	44
2.6. Cemal Abdül Nasır Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri	47
2.7. Enver Sedat Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri.....	51
2.8. Hüsnü Mübarek Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri	53
2.8.1. Hüsnü Mübarek Yönetimi Altında Geçen Demokrasisiz Yıllar.....	55
2.8.2. Arap Baharı 'nın Başlaması ve Mısır'a Sıçraması	55
2.8.3. Devrime Yol Açan Sebepler	57

2.8.4. Mübarek Diktatörlüğünün Sonu ve Devrim	58
2.9. Devrim Sonrası Geçici Hükümet Dönemi	59
2.10. Geçici Hükümete Dönük Tepkiler ve Yaşanımlar	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVİRİMİN ARDINDAN TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ (2012-2021)

3.1. Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı Olması .	62
3.2. Mursi Dönemi Mısır'da Yaşanan Değişim ve 2012 Anayasası	65
3.3. Mursi'nin Dış Politikası ve Türkiye-Mısır İlişkileri	68
3.4. Devrimden Darbeye	71
3.5. 2013 Askeri Darbesi	72
3.6. Darbeye Gelen Dış Tepkiler	75
3.7. Darbenin Siyasal ve Sosyal Hayata Etkisi	76
3.8. Darbenin Hukuki Alana Müdahalesi: 2014 Anayasası	79
3.9. Abdülfettah el-Sisi'nin Cumhurbaşkanlığı ve Meşruiyet Krizi	80
3.10. Darbe Yönetimi Altında 2015 Meclis Seçimleri	82
3.11. Sisi Dönemi'nde Mısır'ın Dış Politikası	84
3.12. Darbe Sonrası Etkilenen Türkiye-Mısır İlişkileri	85
3.13. 15 Temmuz Darbe Girişimi ile 3 Temmuz Darbesi'nin Mukayesesi	87
3.14. Son Dönemde Türkiye-Mısır İlişkisi	90
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	95
ÖZGEÇMİŞ	102

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı)
PKK	: Partiya Karkerên Kurdistanê(Kürdistan İşçi Partisi)
SKYK	: Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	: Serbest Ticaret Anlaşmaları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden günümüze değin Mısır ile Türkiye arasında tarihi ve kültürel bir bağ bulunmaktadır. Tarihsel süreçler içerisinde Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler sürekli dengesiz bir şekilde ilerlemiştir. Batıya yönelik politikalar Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren takip edilmeye çalışılmış ve batıyı örnek almak amacıyla bazı reform hareketleri geliştirilmiştir. ancak ülkede laikliğin benimsenmesiyle birlikte Ortadoğu ülkelerinden uzaklaşmıştır. Bu gibi durumlar Mısır ile olan ilişkilere de yansıtılarak iki ülke arasında soğukluğun girmesine neden olmuştur. Keza İsrail ile Araplar arasında yaşanan savaşlarda Türkler her zaman Arapların yanında olmuşlardır. Ancak Türklerin bu şekilde tavır sergilemeleri Araplar tarafından aynı şekilde karşılık görmeyerek samimi bir şekilde karşılanmamıştır. Türkiye ise Kıbrıs sorunundan dolayı yeni dost arayışları içerisine girmiş, ancak gene de Araplarla olan ilişkilerde herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır. 1990 ve 2000'li yıllarda terör sorunlarıyla karşı karşıya kalan Türkiye bu süreçte dış politikasını Batıdan alarak Orta Doğu'ya yöneltmiştir. Mısır'da 2011 yılında yaşanan devrim hareketlerine destek veren Türkiye, bunun sonucunda Mısır'dan olumlu tepkiler almıştır. Özellikle Müslüman Kardeşler 'in devrim sonucunda yönetimi almalarının ardından iki ülke arasındaki ilişkiler ivme kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Devrim, Mısır, Türkiye

ABSTRACT

An Analysis of Türkiye-Egypt Relations Before and After the Revolution

There is a cultural and cultural bond between the history of Egypt and Turkey from the last period of the Ottoman Empire to the present day. Among historical educators, relations between Turkey and Egypt have always been uneven. Policies towards the West have been tried to be followed since the foundation of the Turkish Republic and some reform movements are continuing in order to take the West as an example. However, with the adoption of secularism in the country, it moved away from the Middle East countries. Such situations have also been reflected in the narratives with Egypt, causing a coldness between the two countries. Likewise, in the wars between Israel and the Arabs, the Turks have always been on the side of the Arabs. However, such an attitude of the Turks was not welcomed by the Arabs in the same way. Turkey, on the other hand, sought new friends due to the Cyprus problem, but there was no change in relations with the Arabs. Faced with terrorism challenges in the 1990s and 2000s, Turkey took its foreign policy from the West and directed it towards the Middle East. Supporting the revolutionary movements in Egypt in 2011, Turkey received positive reactions from Egypt as a result. Relations between the two countries gained momentum, especially after the Muslim Brotherhood eventually took over the management of the bookstore.

Keywords: Arab Spring, Revolution, Egypt, Turkey

TEŞEKKÜR

Çalıőmamı hazırlama sürecinde bana daimi olarak destek veren sevgili danışman Hocam Prof. Dr. Hayati Aktaş'a, eğitim sürecim boyunca benimle öğretilerini paylaőan bütün bölüm hocalarıma, beni büyüten ve eğitim hayatım boyunca bana destek olan sevgili aileme ve araştırma süreci boyunca desteğini benden eksik etmeyen tüm sevdiklerime teőekkürlerimi iletmeyi borç bilirim.

GİRİŞ

Mısır kelimesi Arap Baharı ile birlikte kullanılmaya başlanmış ve Arapça bir kelimedir. Mısır; Asya ve Afrika kıtaları arasında köprü niteliği taşımaktadır. Uzakdoğu, Hindistan ve Avrupa arasında deniz ulaşımı konusunda geçiş merkezi görevi gören Mısır, tarihsel süreç boyunca bulunduğu konum itibarıyla birçok saldırılarla karşı karşıya kalmıştır. Köklü ve eski bir geçmişe sahip olan Mısır, bu kapsamda birçok uygarlığın inşa edildiği bir bölgedir.

Mısır gerek jeostratejik gerekse jeopolitik konumu itibarıyla önemli bir bölgede yer almaktadır. Tarihsel süreç boyunca Mısır, İslam dünyası ve Arap Birliği üzerinde etkili bir ülkedir. Mısır medeniyeti nitekim tarihte bilinen en eski uygarlıklar arasındadır. Dünya tarihinde yaratmış olduğu uygarlıklar çerçevesinde Mısır önemli bir yer işgal etmektedir. küresel çaplı olarak her dönem önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada bu kapsamda Mısır ve Türkiye arasındaki Arap Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler konu edinilmiştir.

Mısır, tarihler boyunca kadim bir devlet olmuştur. Uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti hakimiyetinde kalmış olan Mısır'ın Osmanlı ile olan ilişkileri uzun süreli olmuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir şekilde seyir etmiştir. 1990'lı yıllara kadar bu durum devam etmiştir. ancak 1990'lı yılların sonlarına doğru bölgeye olan ilginin artmasıyla birlikte Hüsnü Mübarek dönemi ve sonrasında yaşanmış olan Arap Baharı döneminde Mısır ve Türkiye arasındaki ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkiler detaylı bir şekilde incelenecektir.

Mısır ile Türkiye arasında uluslararası ilişkiler kapsamında dönemler halinde ele alınacağından dolayı alana katkı sağlamaktadır. Yapılan çalışmalar kapsamında tarihsel olarak iki devlet arasındaki ilişkiler Osmanlı Devletinden başlayarak Arap Baharı dönemine kadar konu edinilen, ilişkilerin değişim sürecini ortaya koyarak analiz ve yorumlarda bulunan herhangi bir ayrıntılı çalışma yoktur. Özellikle de Hüsnü Mübarek döneminde ve Arap Baharı sürecinde iki ülke arasındaki ilişkiler ekonomik, kültürel ve siyasi olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda iki ülke arasındaki ilişkiler Türkiye açısından ele alınmıştır. Türkiye-Mısır ilişkilerinin doğru şekilde analiz edilebilmesi için, Ortadoğu'nun Türkiye özelindeki jeostratejik önemi ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki yeri detaylıca incelenmelidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE VE ORTADOĞU

1.1. Ortadoğu'nun Genel Olarak Stratejik Önemi

Ortadoğu kavramı ilk kez 1900'lü yılların başlarında İngilizler tarafından kullanılmıştır. Yakındoğu kavramının söz konusu bölgeyi nitelemek için yetersiz kaldığı görülmüş ve Hindistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında kalan bölgeyi ifade etmek için İngilizler tarafından yeni bir kavram ortaya atılmıştır. Ortadoğu kavramının batı merkezli düşünce şeklinin bir ifadesi olduğu bilinmektedir. Bu kavramın kullanılması ile birlikte sömürgeci fikirler söz konusu bölgenin şekillenmesi noktasında oldukça önemli roller üstlenmiştir. Ortadoğu kavramına ilişkin tanımda şu hususlar göz önünde bulundurulmuştur (Demir, 2004: 12):

- Deniz yolları ile çevrelenen toprak yapısı
- Hindistan'a ulaşmak için kullanılabilecek yollar
- İslâm dininin hâkim olduğu bölgeler
- Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları
- Geleneklerin hâkim olduğu topraklar

Osmanlı İmparatorluğu Ortadoğu'da hâkim olduğu süre boyunca, söz konusu bölgede istikrar ve huzur korunmuştur. 1900'lü yılların başlarında söz konusu bölgenin Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinden çıkması ile birlikte bölgeye yeni güçler hâkim olmuştur. Kutsal toprakların ele geçirilmesi için Osmanlı'nın söz konusu bölgedeki hakimiyetine son verilmesi gerektiği Siyonist liderler tarafından ifade edilmiştir. Bu amaçla gerçekleştirilen operasyonlar ve Arap liderlerinin satın alınması ile çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu dönemde başlayan isyan ve savaşlar günümüzde de sürmektedir. Sonuç olarak bu bölgenin, egemen güçler arasındaki mücadelenin bir unsuru olduğu söylenebilmektedir (Türköl, 2010: 11).

Ortadoğu hakkında birçok şey söylendiği ama hakkında çok az şeyin bilindiği ifade edilmektedir. Söz konusu bölge farklı biçimlerde algılanabilmektedir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Kaynayan kazan
- Bataklık
- İstikrarsızlık
- Geri kalmışlık

- Petrol ve zenginlik

Ancak insanlık tarihinin bu bölgede başladığı da belirtilmektedir. Ayrıca tarihsel olayları biçimlendiren önemli gelişmeler de bu bölgede meydana gelmiştir. Tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda bu bölgenin stratejik olarak oldukça önemli olduğu görülmektedir (Arı, 2007: 9).

Ortadoğu kavramının geniş bir biçimde ele alınması durumunda mücadelelerin sıklıkla yaşandığı bölgeler şu şekilde sıralanabilir:

- Hazar enerji havzası
- Orta Asya ve Afganistan-Pakistan hattı
- Büyük Suriye ideali
- Basra Körfezi
- Doğu Akdeniz
- Kıbrıs

Hazar Denizi'nin önem kazanması ile birlikte Çin, Japonya ve Hindistan'ın bu bölgeye daha yoğun bir ilgi göstermeleri, Batılı aktörlerin rahatsızlık duymasına neden olmuştur. Bununla birlikte bu durum Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır'ın sahip olduğu stratejik önemin de artmasına sebep olmuştur (Yıldız, 2004: 23-26).

Ortadoğu bölgesinin sahip olduğu önemin sebepleri arasında şunlar gösterilebilir (Yılmaz, 2016):

- Kültürel kesişme noktası olması
- Jeopolitik konumu
- Tarım yapmaya uygun toprakları
- Dünya tarihini biçimlendiren dinlerin burada doğmuş olması
- Yeraltı kaynakları bakımından zengin olması

Nil Vadisi ve Mezopotamya gibi oldukça verimli tarımsal alanlar Ortadoğu bölgesinde yer almaktadır. Bununla birlikte Sümerliler, Asurlular, Mısırlılar ve Babiller gibi önemli uygarlıklar da bu bölgede var olmuştur. Ayrıca üç büyük din de bu bölgede doğmuştur. Bütün bu unsurlar Ortadoğu bölgesinin dünya genelindeki öneminin artmasını sağlamıştır.

Dünya üzerindeki önemli olarak nitelendirilebilecek kara ve su yollarının bu bölgede bulunması, bölgenin jeopolitik açıdan değerinin artmasını sağlamıştır. Bu durum da tarihin başlangıcından beri bu bölgede egemenlik kurma mücadelesinin yaşanmasına neden olmuştur. Dünya genelinde bir hâkimiyetten bahsedebilmek için Ortadoğu bölgesinde etkili bir güç olmak gerektiği ifade edilmektedir. Ortadoğu bölgesinde bulunmayan güçler ise birçok konuda söz sahibi olamamaktadır. Eski Yunan'daki şehir devletlerine hâkim olan Büyük

İskender de bir dünya imparatorluğu meydana getirmek için Hindistan'a doğru yola çıktığında Ortadoğu bölgesine de hâkim olması gerektiğini anlamıştır (Çandar, 1988: 10-11).

Ortadoğu'da Süveyş Kanalı'nın 1869 yılında açılması ile birlikte bu bölgenin stratejik önemini yeniden elde ettiği ifade edilmektedir. Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte Asya ve Avrupa arasındaki mesafe üçte iki oranında azalmıştır. Bu kanal yüz yıldan uzun bir süredir sahip olduğu önemi korumaktadır. Petrolün sahip olduğu ekonomik değer de Ortadoğu bölgesindeki kara ve deniz yollarının stratejik öneminin artmasını sağlamıştır. Basta Körfezi ve Kızıldeniz gibi su yolları da 1950'li yıllardan itibaren yoğun bir biçimde ticaret amaçlı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Turan, 2013: 17). Ortadoğu bölgesinin stratejik güce sahip olması söz konusu bölgenin süper güç olarak nitelendirilen diğer ülkeler tarafından gözlemlenmesine neden olmuştur. Ortadoğu bölgesindeki devletlerin şu bölgelerdeki devletlerle olan etkileşimi de kültürel yoğunluk ve çeşitliliğin artmasını sağlamıştır:

- Batı
- Afrika
- Çin
- Hindistan

Dünya siyasi tarihi göz önünde bulundurulduğunda, Ortadoğu bölgesinde çoğunlukla istikrarsızlığın hüküm sürdüğü söylenebilmektedir. İstikrarsızlığın sebepleri arasında ise şunlar gösterilebilir:

- Etnik çatışmalar
- Din kaynaklı mücadeleler
- Otoriter rejimler
- Ekonomik problemler
- Zengin yer altı kaynakları

Ortadoğu bölgesinin sahip olduğu stratejik önem, bu bölgenin daima uluslararası ilişkiler alanı tarafından izlenmesine neden olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu bölgesi yeniden biçimlendirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölge İngiltere ve Fransa tarafından biçimlendirilmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde Ortadoğu bölgesindeki en önemli gücün İngiltere olduğu ifade edilmektedir. Ancak ikinci dünya savaşı sonrasında yaşanan yeni durumda İngiltere sahip olduğu gücü yitirmeye başlamıştır. Bununla birlikte 1956 yılında meydana gelen Süveyş Krizi ile birlikte bölgedeki İngiliz egemenliği ortadan kalkmıştır. Daha sonraki süreçte ise Ortadoğu bölgesinde çoğunlukla savaşlar, çatışmalar ve problemler yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın büyük zararlar verdiği Avrupa devletlerinin Ortadoğu'ya ilişkin kararların alınması gücünü Amerika

Birleşik Devletleri'ne devrettiği belirtilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'ne denk olarak nitelendirilebilecek başka bir Avrupa devleti olmadığı için Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'daki menfaatleri için mücadele edebilmektedir (Erdoğan, 2014: 263).

Ortadoğu bölgesinde yer alan devletlerde ulusal bilincin gelişmediği ifade edilmektedir. Bu durum da savaş, çatışma ve ekonomik problemlere sebep olmuştur. 2000'li yıllarda Ortadoğu bölgesinde yeni bir düzen kurulması gerektiği belirtilmektedir. Çünkü bu bölgede küresel güç dengelerinin yeniden biçimlendirildiği ifade edilmektedir. Ortadoğu'da yeni bir düzen kurulması gerektiği Amerika Birleşik Devletleri başkanı George W. Bush tarafından da ifade edilmiştir. İkiz kulelere düzenlenen 11 Eylül saldırılarından sonra Ortadoğu'nun Kuzey Afrika'yı da içine alacak şekilde yeniden biçimlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda küresel güçlerin temel hedefinin Ortadoğu bölgesinde sınırları yeniden belirlemek ve yeni durumdan faydalanmak olduğu söylenebilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa devletleri güç kaybetmiş ve Ortadoğu bölgesinden çekilmeye başlamıştır. Ancak buna rağmen Avrupa devletlerinin bu bölgedeki hakimiyetlerini koruduğu ifade edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB de soğuk savaş döneminde Ortadoğu bölgesinde hakimiyet tesis etmek istemiştir. Tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda, Ortadoğu bölgesinde daime savaşlar ve çatışmaların meydana geldiği görülmektedir (Arıboğan, 2013: 81).

1.2. Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi ve Petrolün Etkisi

Ortadoğu olarak nitelendirilen bölge şu ülkelerden meydana gelmektedir:

- Türkiye
- İran
- Afganistan
- Suudi Arabistan
- Bahreyn
- Birleşik Arap Emirlikleri
- Kuveyt
- Umman
- Katar
- Yemen
- Irak
- İsrail
- Ürdün

- Lübnan
- Suriye
- Mısır

Yukarıda sıralanan ülkelerin büyük bir çoğunluğunun sınırlarının 1900'lü yılların başlarında Avrupa devletleri tarafından belirlendiği ifade edilmektedir (Erdoğan, 2014: 265).

Rusya ve sıcak denizler, Doğu ve Batı, Akdeniz ve Hint Okyanusu, Avrupa ve Asya arasındaki bağlantı Ortadoğu bölgesi aracılığıyla sağlanmaktadır. Deniz yolları ile birlikte İpek ve Baharat yolları da bu bölgede yer almaktadır. Dünya üzerindeki önemli nitelikteki kara ve su yollarının üzerinde olması sebebiyle, Ortadoğu bölgesinin tarihin başlangıcından beri küresel güçlerin ana hedefi durumunda olduğu ifade edilmektedir (Turan, 2002: 16).

1900'lü yıllarında başlangıcında petrol ortaya çıkmıştır. Petrol ile birlikte bölgedeki dengeler de yeniden şekillenmiştir. Ortadoğu'nun sahip olduğu stratejik önem petrol ile birlikte önemli ölçüde artmıştır. Dünya genelindeki petrol rezervlerinin üçte ikisi Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. Bununla birlikte bölgedeki petrolün çıkarılma maliyeti de diğer bölgelerle kıyaslanamayacak ölçüde düşüktür. Bu durum küresel güçlerin bu bölgede hakimiyet kurma çabası içerisine girmesine neden olmuştur (Turan, 2013: 29).

İlk petrol kaynakları İran'da 1908 yılında bulunmuştur. Daha sonra petrol kaynaklarının bulunduğu ülkeler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Irak (1927)
- Bahreyn (1932)
- Kuveyt (1938)
- Suudi Arabistan (1938)
- Katar (1939)

Birleşik Arap Emirlikleri ile Umman Sultanlığı ise 1960'lı yıllarda petrol piyasasına girmiştir. Petrolden elde edilen yüksek gelir (1980 yılında 220 milyar dolar) bu kaynağa sahip olan ülkelerin görünümünün önemli ölçüde değişikliklere uğramasını sağlamıştır. 1900'lü yılların başlarında yalnızca küçük bir balıkçı kasabası olan Kuveyt, petrolden elde edilen gelirlerle birlikte Ortadoğu bölgesindeki en önemli ülkelerden birine dönüşmüştür (Yılmaz, 2016).

Uluslararası arenada petrol Araplar tarafından koz olarak da kullanılmıştır. 1973 yılında gerçekleşen Kippur Savaşı sonrasında, İsrail ile müttefik olan Batılı devletlere karşı ambargo uygulama kararı alınmıştır. Bu durum da petrol fiyatlarında %300'e varan artışlara yol açmıştır. 1980 yılında yaşanan ikinci petrol şokunda ise bir varil petrol fiyatı 40 dolara kadar yükselmiştir. Bu artış Batılı ülkelerde hayatın durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte bu durum hem petrolün hem de Ortadoğu bölgesinin öneminin

daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır (Turan, 2013: 31). Araplar tarafından yürütülen petrol politikası ile birlikte hem Batı Avrupa ülkeleri güç kaybetmiş hem de Batı Avrupa ülkeleri ve İsrail arasındaki müttefiklik ilişkileri sona ermiştir (Şimşek, 2005: 71). 1900'lü yıllarından başlarından itibaren ekonomi ve siyaset alanında petrolün önemi yadsınamayacak ölçüde artmıştır. Bununla birlikte ülkelerin uluslararası politikaları, savaş ve barış durumu ile ülkelerin güç dengelerinin belirlenmesi noktasında da petrol oldukça önemli roller üstlenmiştir. Bununla birlikte Arap-İsrail Savaşları sonrasında da petrolün İsrail'e karşı bir silah olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.

Ortadoğu bölgesinin dünya üzerindeki en önemli bölgelerden biri olduğu belirtilmektedir. Uluslararası arenada güç elde edebilmek için Ortadoğu'da kontrol sahibi olmak gerekmektedir. Çünkü Ortadoğu bölgesi birçok kapıyı açma işlevine sahiptir (Çandar, 1984: 37). Bu noktada dünya genelinde meydana gelen savaşlar, çatışmalar ve krizlerin Ortadoğu bölgesinde yaşananlar olduğu söylenebilmektedir (Khan, 2004: 15).

Ortadoğu bölgesi Afrika, Avrupa ve Asya kıtalarını birleştirmektedir. Bu durum açık denizlere inme amacını taşıyan devletlerin bu bölgeye olan ilgilerinin artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Türkiye de hem birikimi hem de coğrafi konumu nedeniyle bu bölgenin ayrılmaz bir parçası niteliğindedir. Türkiye'nin dış politikasına ilişkin temel problemler de bu bölgeden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki hakimiyeti ile uluslararası konumu arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu da ifade edilmektedir (Davutoğlu, 2004: 119).

1.3. Türkiye'nin Ortadoğu Politikası

Başka ülkelerin iç işlerine karışmama politikası, Cumhuriyet döneminde Türk dış politikasının temelini oluşturmaktadır. Bu politika ile Birleşmiş Milletler'in söylemi birbirine uygun niteliktedir. İslâm dünyasının demokratik bir yapıya kavuşması ve bu ülkelerin kendi sorunları ile kendilerinin mücadele etmesi gerektiği Türkiye tarafından ifade edilmektedir. Bu nedenle Türkiye, Ortadoğu bölgesindeki ülkelerin iç sorunlarına karışmamayı tercih etmektedir. Ancak bu durum, bölgedeki devletlerin rejimlerinin ya da insan hakkı ihlallerinin Türkiye tarafından onaylandığı anlamına gelmemektedir. Ayrıca Türkiye bölgedeki rejimlerden rahatsızlık duymaktadır. Çünkü bölgede istikrar ve güven ortamının oluşmasının Türkiye'ye de önemli yararlar sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak bölgede istikrar ve güven ortamının tesis edilebilmesi için silahlı müdahale kullanılması değil ekonomik iş birliğinin tesis edilmesi gerektiği Türkiye tarafından ifade edilmektedir. Türkiye tarafından ortaya koyulan bu yaklaşımın, Batılı devletlerdeki birçok uzman tarafından naif bulunduğu

belirtilmektedir. Bölgede toplumsal ilişkilerin de kalıcı bir biçimde geliştirilmesi gerektiği de ifade edilmektedir. Bu kapsamda turizm, kültürel faaliyet ve sportif ilişkilere de verilen önemin artması hedeflenmiştir. Türkiye'nin bölgedeki etkisinin artmasına örnek olarak Türk dizilerinin Arap ülkelerinde popüler hale gelmesi gösterilebilir. Arap dünyası ile ilişkilerin gelişmesi ile birlikte Arap dünyasında Türkiye'nin imajını da düzeldiği ifade edilmektedir. Bu kapsamda Arap televizyonlarında Türkiye'ye dair haberlerin de arttığı görülmektedir (Laçiner, 2011: 60-61).

Lozan Barış Antlaşması ile birlikte Türkiye yönünü Batıya doğru çevirmiştir. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu bölgesinde İngiltere ve Fransa'nın hâkim olması da Türkiye ile bu bölgedeki ülkelerin ilişkilerinin zayıflamasına yol açmıştır (Arık, 2010: 67). Türkiye'nin Türk milliyetçiliği ile ulus devleti kurma mücadelesi sürdüğü sırada temel ideolojiden dolayı yönünü Batıya çevirmiştir. Bu durum da Ortadoğu bölgesindeki ülkeler ile ilişkilerin azalmasına neden olmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2008: 196).

Batı'nın, Türkiye ile Ortadoğu bölgesindeki ülkeler arasındaki ilişkiler üzerinde doğrudan etkili olduğu ifade edilmektedir. Dış politika noktasında Türkiye Batı eksenli bir tercih yapmıştır. Ancak Arap ülkelerinin çoğunlukla Batı'ya karşı bir mücadele içerisinde olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu bölgesi ile Türkiye arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde, bu ilişkilerin 1965 yılına kadar azaldığı ifade edilmektedir. Ancak bu yıldan sonra ilişkilerin düzelmeye başladığı belirtilmektedir. Türkiye'nin yönünü Batıya çevirmesi ve siyasal tercihinin de bu yönde olmasının Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin zayıflamasına yol açtığı söylenebilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Türkiye'nin Batı eksenli bir politika yürüttüğü görülmektedir. Bununla birlikte bu dönemde Arap ülkelerinin Batılı devletlere karşı bağımsızlık mücadeleleri sürmüştür. İsrail'in kurulması ile birlikte bu mücadele değişiklik gösterse de sürmüştür. Bu nedenle yönünü Batı'ya çeviren Türkiye ile Batı'ya karşı mücadele eden Ortadoğu'nun birbirinden uzaklaşması söz konusu olmuştur. Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. Bu durum da Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde blok politikası izlemesine neden olmuştur. Blok politikası, Ortadoğu'da meydana gelen çatışmaların Türkiye tarafından bloklar arası bir sürtüşme olarak gördüğü anlamına gelmektedir. Ortadoğu bölgesine Türkiye'nin bakış açısı bu şekilde olmuştur. Ancak Ortadoğu'daki problemlerin tarafları olan Arap ülkeleri ve İsrail ise problemleri daha dar bir bakış açısı ile değerlendirmiştir. İsrail kendi varlığını bölgeye kabul ettirme amacına sahipken, Arap ülkeleri ise İsrail'i ortadan kaldırmak amacına sahip olmuştur. Ancak Türkiye bu dönemde Ortadoğu sorununu Batılı ülkelerin bakış açısı ile değerlendirmiştir. Bu nedenle de Türkiye, İsrail'i

ortadan kaldırmak gibi bir amaç gütmemiştir. Bununla birlikte Türkiye, İsrail'i tanımıştır (Kürkçüoğlu, 1972: 205-206).

Arap devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkiler 1960'lı yıllarda önemli değişikliklere uğramıştır. Bu dönemde Arap devletlerine karşı uygulanan dış politika, Türkiye tarafından yeniden gözden geçirilmiştir. Bununla birlikte 1963-1964 yıllarında yaşanan Kıbrıs krizinin, Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olduğu da ifade edilmektedir. Çünkü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Kıbrıs Sorunu tartışıldığı sırada Arap ülkeleri Türkiye'yi yalnız bırakmıştır (Armaoğlu, 2007: 846). Fakat Adalet Partisi'nin 1965 yılında iktidara gelmesi ile beraber Türkiye ile Arap devletleri arasında yeniden yakın ilişkiler kurulmuştur. Süleyman Demirel'in lideri olduğu Adalet Partisi'nin dış politikaya ilişki yaklaşımı şu şekilde olmuştur (Erol, 2008: 19):

"Dış siyasetimiz, temel karakteri olarak sulhçudur. Bütün ittifaklarımız, sulhun temadisi hedefine dönüktür."

Fakat 12 Eylül 1980 tarihinde meydana gelen askeri darbe ile birlikte Türkiye Avrupa'dan uzaklaşmış ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye destek vermesi ile birlikte, Türkiye bölgede Batılı ülkelerin çıkarlarını koruma görevini üstlenmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2008: 124-125).

Hem dünya genelinde hem de Türkiye'de 1990'lı yıllarda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde Soğuk Savaş sona ermiş ve SSCB dağılmıştır. Dünya üzerindeki tek egemen güç haline gelen Amerika Birleşik Devletleri ise Ortadoğu bölgesindeki petrol kaynaklarını elde tutarak bu petrolün sabit fiyatlar ile herhangi bir kesintiye uğramadan Batı'ya akışını sağlamayı kendisine politika olarak belirlemiştir. Bu dönemde PKK tarafından gerçekleştirilen eylemler nedeniyle ortaya çıkan Kürt sorunu ile İslâmcı hareketlerin güç kazanması ile birlikte artık tehdidin güneyden geldiği Türkiye tarafından ifade edilmiştir. Bu dönemde 1990'lı yıllar süresince Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin, Türkiye'nin iç sorunları ve güvenliğe ilişkin endişeleri tarafından biçimlendiği ifade edilmektedir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2008: 551).

2002 yılından sonra Türkiye tarafından Ortadoğu bölgesinde yürütülen dış politikada dış devletlerin kendi aralarında yaşanan problemlerin de çözülmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde Ortadoğu'daki ülkelerin hemen hemen tamamının birbirine güven duymadığı ve bir güven eksikliği olduğu Türkiye tarafından tespit edilmiştir. Bu dönemde 11 Eylül saldırıları sonrasında yaşanan sorunları ortadan kaldırmak için iş birliği tesis edilmesi de söz konusu olmamıştır. Bu durumda küskünlüklerin ortadan kaldırılması ana amaç olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin bu konuda başarılı olduğu söylenebilmektedir (Laçiner, 2011: 58).

Ortadoğu bölgesindeki gerilimin azaltılması ve bu şekilde bölgesel iş birliğinin tesis edilmesi Türkiye tarafından yürütülen arabuluculuk faaliyetlerinin temel amacını oluşturmaktadır. Bölge dışındaki aktörler ile birlikte bölgede yer alan aktörler ile sorunların çözülebilmeye kapasitesinin artırılması da bu dönemde Türkiye'nin temel amaçlarından biri olmuştur. Arabuluculuk ve hakemlik gibi rollerin üstlenilebilmesi için tarafların saygısı ya da bu yöndeki iradeleri yeterli olmamaktadır. Bununla birlikte arabuluculuk ya da hakemlik gibi görevlerin yerine getirilebilmesi için ekonomik, siyasi ve askeri güce gereksinim duyulmaktadır. Küresel güçler ile Türkiye'nin bulunduğu durum karşılaştırıldığında Türkiye'nin bu konularda bazı eksikliklerinin olduğu görülmektedir (Laçiner, 2011: 60).

11 Eylül saldırıları sonrasında Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine ilişkin yeni politikalar yaratmayı amaçladığı söylenebilmektedir. Bu noktada Eski Ortadoğu'nun çoğunlukla çatışma temelli olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte Ortadoğu'da siyasi, mezhepsel, kişisel ve dini cepheleşmeler de söz konusu olmuştur. Kapsamda Türkiye'nin 'Yeni Ortadoğu' politikalarına İsrail ve İran'ın uygun olmadığı ifade edilmektedir (Laçiner, 2011: 66).

Türkiye'nin Ortadoğu üzerindeki bölgesel politikaları üzerinde önemli olan birçok değişken bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Suriye üzerinde Fransa'nın sömürge geçmişinin olması
- Irak üzerinde İngiltere'nin sömürge geçmişinin olması
- Almanya'nın bölgedeki politikası
- Rusya'nın tarihi Avrasya stratejisinde Ortadoğu unsuru
- Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu politikası üzerinde tek başına söz sahibi olmak istemesi
- Türkiye ve Avrupa birliği ilişkileri arasındaki bunalım
- Kürt ve Irak politikasına ilişkin Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni seçeneklere açık olması

Uluslararası sistemi meydana getiren merkezi güçler arasında ortaya çıkabilecek her sorun ya da savaşta Türkiye'nin belli bir tavır alması gerekmektedir. Bu durum da iç ve dış politikasının güçlü olmasını ve tüm muhtemel durumları göz önünde bulundurarak hareket etmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte Türkiye tarafından yürütülecek politikaların bölge temelli olması yani bölgedeki diğer ülkelerin de menfaatlerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Şimşek, 2005).

Ortadoğu bölgesinde bulunan ülkeler ile Türkiye arasında oldukça güçlü ve kültürel bağlar bulunmaktadır. Bu nedenle de bölgedeki tüm ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ortadoğu bölgesinde yaşananlar Türkiye üzerinde de doğrudan etkili

olmaktadır. Bundan dolayı da bu bölgede yaşanan gelişmeler Türkiye açısından önem arz etmektedir. Ortadoğu bölgesinde barış, güvenlik ve istikrarın tesis edilmesi ve bu amaçla bölgede yer alan ülkeler ile iş birliğinin sağlanması hususları Türkiye'nin bölgeye ilişkin politikalarının temelini oluşturmaktadır.

Ortadoğu bölgesine ilişkin olarak Türkiye tarafından yürütülen politikaların her geçen gün etkisini artırdığı görülmektedir. Son dönemlere kadar Türkiye ve diğer ülkelerin Ortadoğu bölgesinde meydana gelen çatışmalara doğrudan taraf olmak yerine arabuluculuk rolünü üstlenerek sorunların çözümüne katkıda bulunması oldukça önemli hale gelmiştir. Suriye konusunda ise muhaliflere destek verme noktasında Irak ve İran ile problemler yaşasa da Türkiye ile birçok Arap ülkesinin ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır. Katar ve Suudi Arabistan bu konuda Türkiye'ye destek vermiş ve Esed yönetiminin sona ermesi için ortaklaşa girişimlerde bulunulmuştur. Ancak Suriye konusunda tesis edilen bu iş birliğinin Mısır için de söz konusu olduğunu söylemek mümkün değildir. Mısır'daki demokratik gelişmelere Türkiye'nin destek verdiği, özellikle Muhammed Mursi'nin seçilmesiyle birlikte iki ülke arasında sıkı bir iş birliği kurulduğu bilinmektedir. Ancak Müslüman Kardeşler'in din ve siyaset anlayışı Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu sebepten dolayı bu ülkeler Mısır'a ekonomik olarak destek vermemiş ve Türkiye tarafından verilen desteği de olumsuz olarak algılamıştır. Bununla birlikte Arap devrimleri ile birlikte meydana gelen değişimler de Türkiye'nin bölge üzerindeki etkisinin artmasını sağlamıştır (İnat, 2012: 28).

1.4. Türkiye'nin Ortadoğu'daki Önemi

1500'lü yıllardan 1900'lü yılların ilk çeyreğine kadar yaklaşık 400 yıl boyunca Ortadoğu bölgesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır. Pakistan, Afganistan ve İran dışındaki diğer ülkeler yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında yaşamlarını sürdürmüştür. Bu kapsamda milliyetçi nitelikteki ilk ayaklanmaların da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başlatıldığı bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede oldukça uzun bir zaman boyunca hâkim olması hem olumlu hem de olumsuz duygu ve düşünceleri beraberinde getirmiştir. Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinin geçmişleri incelendiğinde birbirlerini tamamladıkları görülmektedir. Bu tarihsel bağ nedeniyle Türkiye ve Ortadoğu'nun birbirine güçlü bağlarla bağlandığı ifade edilmektedir (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2008: 196).

Ülkelerin uluslararası arenadaki konumları ile dış politikadaki hareket alanları arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Ülkenin uluslararası arenadaki konumunun ise önemli oranda o

ülkenin iç yapısı ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Şu unsurlar ile ülkenin uluslararası arenadaki konumu arasında doğrudan bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Gürses, 2005: 25):

- Coğrafi konum
- Nüfus
- Sanayileşme oranı
- Kaynaklar
- Teknoloji
- Medya
- İstihbarat
- Kendi politikalarını başka devletlere dayatabilme gücü
- Başka devletlerin kararlarını değiştirebilme gücü

Coğrafi konum ile ülkelerin kaderleri arasında bir ilişki olduğuna dair bir inanç mevcuttur. Ancak söz konusu olan bölgenin Ortadoğu olması durumunda bu inanç bir olgu haline gelmektedir. Ortadoğu ve Türkiye'nin coğrafi konumu, tarihsel süreç boyunca ekonomik, siyasal ve kültürel yapı üzerinde önemli etkilere yol açmıştır (Hacısalihoglu, 2014).

Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki en demokratik ülke olduğu ifade edilmektedir. Bu durum da dünya üzerinde Türkiye'nin değerinin artmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Ortadoğu'daki enerji ve su kaynaklarının merkezinde Türkiye bulunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin sahip olduğu stratejik önemin İran ve Irak bölgesinin toplam stratejik önemine denk olduğu belirtilmektedir (İzzeti, 2006: 103). Türkiye'nin sahip olduğu şu özellikler, ülkenin sahip olduğu stratejik önemi ortaya koymaktadır:

- Türk boğazları
- Ege geçitleri
- Karadeniz ve Akdeniz'in birbirine bağlanması
- Avrupa ile bir köprü işlevini üstlenmesi

Yukarıda sıralananlarla birlikte Kıbrıs adasının da oldukça önemli bir deniz ve hava üssü olarak nitelendirilmesi söz konusu olmaktadır (Doğanay ve Atun, 1994: 32).

Ortadoğu bölgesine ilişkin olarak Türkiye'nin birincil nitelikte jeopolitik ve jeostratejik konuma sahip olması Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumunu yükseltmektedir. Türkiye'nin çevresinde Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu gibi bölgeler yer almaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine yakın olmasının emperyalist devletlerin amaçlarına Türkiye üzerinden ulaşmak istemesine neden olabilmektedir. Bundan dolayı Ortadoğu bölgesine ilişkin olarak Türkiye tarafından son derece dengeli bir politika izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu kapsamda diğer ülkelerle iş birliği tesis edilmesine de ihtiyaç

duyulmaktadır. Ancak Türkiye'nin batılı güçlerin bir piyonu olması durumunda bu durumdan kendisinin de zarar göreceğinin unutulmaması gerekmektedir. Ayrıca bu durum Türkiye'nin Arapların desteğini de kaybetmesine de yol açabilmektedir.

1.5. Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye

Büyük Ortadoğu projesinden önce de Ortadoğu bölgesinde demokratikleşmenin sağlanması gerektiği Türkiye tarafından savunulmuştur. İslam dünyası ve Ortadoğu bölgesine ilişkin problemler hakkında yapılması gerekenler, Büyük Orta Doğu Projesi'nin açıklanmasından önce dile getirilmiştir (Ural, 2009: 133). Türkiye'nin Büyük Orta Doğu Projesi'ni anlama noktasında dönemin Başbakanı olan Erdoğan'ın İstanbul'da meydana gelen terör saldırılarından sonra Başkan Bush ile Washington'da gerçekleştirdiği görüşmede dile getirdikleri önem arz etmektedir. 11 Eylül saldırıları sonrasında Medeniyetlerin Çatışması olarak algılanan sürecin aslında 'Medeniyetler Arası Köprü' olarak değerlendirilmesi gerektiği Erdoğan tarafından ifade edilmiştir. Bush ile yapılan görüşmede İslâm dünyası ile samimi ilişkiler kurulması ve yumuşak güç kullanılarak destek verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte askeri müdahalelerin yapılmaması gerektiği de vurgulanmıştır. Bununla birlikte söz konusu görüşmede Büyük Ortadoğu Projesi'nin kültür ve medeniyetler arası bir proje olarak algılanması gerektiği de Erdoğan tarafından dile getirilmiştir. Yine İslâm dünyasındaki problemlerin de dışarıdan gelecek müdahalelerle değil ülke içindeki mücadeleler sonucunda düzeltilebileceği hususu da Erdoğan tarafından ifade edilmiştir (Bal ve Selamoğlu, 2005: 134).

Bu kapsamda Büyük Ortadoğu Projesi için sivil girişimlere destek verilmesi ve bu projenin etkinliğinin artırılması için G-8 zirvesinde 'Demokrasi Yardım Diyalogu' oluşturulmuştur. Dönemin Başbakanı olan Erdoğan da Demokrasi Yardım Diyalogu'nun eş başkanlığı görevini üstlenmiştir. Ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi 'İlmli İslâm Ülkesi' olarak tanıtmaması, Türkiye'nin tepki göstermesine neden olmuştur. Erdoğan, ılımlı İslâm ülkesi ve İslâmi terörizm ifadelerine tepki göstermiştir. Söz konusu duruma ilişkin olarak Erdoğan tarafından şu açıklama yapılmıştır (Radikal Gazetesi, 2004):

"Türkiye İlmli İslâm'ın egemen olduğu bir ülke değildir. Her şeyden önce "İlmli İslâm" ifadesi yanlıştır. İlmli İslâm dediğiniz zaman bunun alternatifi çıkar, o da ilmsiz İslâm'dır. Bir Müslüman olarak böyle bir kavramı kabul edemem. İslâm aşırılıkları reddeder, biz orta yolu bulmuş olan Müslümanız..."

Çünkü Türkiye demokratik ve laik bir hukuk devleti niteliğine sahiptir. Her ne kadar Türkiye nüfusunun %98'i Müslüman olsa da, ülkenin yönetilmesi noktasında dinsel esaslara dayanılmamaktadır (Çelik ve Gürtuna, 2005: 91).

Ortadoğu bölgesinde Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı bir güvensizlik olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte bu güvensizliğin Türkiye'ye karşı da geliştiği ifade edilmektedir. Bu kapsamda Türkiye, Batı yanlısı politikalar yürütmek ve kendi tarihsel, sosyal ve kültürel birikimini bir politika haline getirememekle suçlanmıştır. Bütün bu gelişmelere rağmen Türkiye'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nde taraflar arasında iletişimi sağlayacak bir ülke olması gerektiği de belirtilmektedir. Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri tarafından destek görmeye birlikte bu ülke tarafından model ülke olarak görülmektedir. Ancak Ortadoğu'da bulunan ülkelerin de bu yaklaşımı benimsemesini istemek doğru olmayacaktır. Çünkü 1700'lü yıllardan beri Türkiye'ye karşı Araplar kışkırtılmaktadır (Çelik ve Gürtuna, 2005: 89-90).

Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine model olarak tanıtılması ile birlikte bu bölgede Amerika Birleşik Devletleri'nin planlarının uygulanabilmesi noktasında rol üstlenebilecek bir ülke olduğu da ifade edilmiştir. Bununla birlikte 2004 yılında gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri-Türkiye İstanbul Zirvesi ile de NATO'nun Büyük Orta Doğu Projesi'nin gerçekleştirilmesi için kullanılabileceği hususu da öne sürülmüştür. Bu kapsamda Irak'ta düzenin tesis edilememesi ve Afganistan'dan çatışma haberlerinin ulaşması NATO'nun kullanılması gerektiği düşüncesinin güçlenmesini sağlamıştır. Buna karşılık Türkiye ise Büyük Ortadoğu Projesi'nin hayata geçirilmesi için NATO'nun değil Birleşmiş Milletler'in aktif olarak rol üstlenmesini talep etmiştir (Ural, 2009: 139).

Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında Amerika Birleşik Devletleri'nin yaklaşımı ülke içinde de önemli tepkilerle karşılanmıştır. ABD Dışişleri eski Bakanı olan Madeleine K. Albright "Arap Demokrasisi İçin Doğru Yol" başlığına sahip olan makalesinde Büyük Orta Doğu Projesi'nin Arap dünyasına uygulanması noktasından nasıl bir strateji izlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca söz konusu makalede gerekli olan stratejilerin uygulanması noktasında yaşanabilecek zorluklara da dikkat çekilmiştir. Proje ve plan sahiplerinin hem uygulama hem de zamanlama noktasında hatalı oldukları dile getirilmiştir. Söz konusu makalenin ilgili kısmı şu şekildedir (Ural, 2009: 140):

"Bush yönetiminin Arap Ortadoğu'sunda demokratik değişime destek vermesi doğrudur. Burada soru, bu karmaşık işlemde nasıl bir doğru yol izleneceğidir. Eğer gereğinden fazla baskı yapılırsa, kendi isteklerini zorla kabul ettirmeye çalıştığı izlenimi doğabilir. Gereği kadar baskı uygulanmaz ise, o zaman ABD'nin Araplardan başka herkese

bağımsızlık için destek verdiği anlayışına yol açabilir. Başarılı olmak için, demokratik prensiplere bağlılık ile Arap dünyasının karmaşıklığını anlamayı bağdaştıracak bir dengeyi bulmak gerekmektedir. Hedef, demokratik değişim olmalı demokratik devrim değil."

Demokrasinin Arap ülkeleri için kurumsal bir yapıya kavuşturulması ve her birinin Türkiye gibi demokratik bir ülkeye dönüşmesini sağlamak oldukça güçtür. Çünkü demokrasinin her şeyden önce bir kültür olduğu da ifade edilmektedir. Baskı yoluyla kurulan demokrasinin başarılı olma olasılığı oldukça azdır. Tarihsel süreç boyunca aktif bir yönetim anlayışına sahip olamamış olan toplumlarda demokrasi kültürünün yerleşmesi mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte bölgede yer alan ülkeler, Batı ile Türkiye arasında kurulan yakın ilişkilerden rahatsız olduklarını sürekli olarak ifade etmektedir. Türkiye'nin bu noktada liderlik rolünü üstlenmesinden de rahatsızlık duyacakları görülmektedir (Çelik ve Gürtuna, 2005: 92). Bu süreçte etkin bir rol oynayan ABD bu şekilde belirlediği amaçlarına ulaşmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda baskı ile demokrasinin tesis edilemeyeceği anlaşılmış ve model ülke olarak Türkiye gösterilerek Ortadoğu biçimlendirilmeye çalışılmıştır.

1992 ve 2000 yılları arasında uygulanan stratejilerin ise ABD'nin dünya üzerindeki liderlik konumunu korumaya yönelik olduğu ifade edilmektedir. Clinton yönetimi, Bush yönetiminden farklı olarak askeri gücü değil ekonomik gücünü kullanmıştır. Bu noktada yumuşak güce ilişkin unsurlar ile küreselleşme kullanılarak dünyayı biçimlendirme stratejisi uygulanmıştır. Bununla birlikte gerektiği durumlarda askeri yöntemlere başvurulması gerektiği hususu da bu strateji kapsamında yer almaktadır. Bu noktada ABD'nin sistemin herhangi bir sorun yaratmadan işlemlerini sağlaması gerekmiştir. Sorun yaratmadan işleyen yapının da ABD'nin dünya üzerindeki lider olma konumunu koruyacağı düşünülmüştür. ABD hem askeri güç kullanmış hem de Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında bölgedeki bazı sosyal yapıları desteklemiştir. Bu şekilde ABD kendisine bir taban oluşturmaya çalışmıştır. Bu sosyal yapılardan bazıları ise şu şekilde sıralanabilir:

- Kadınlar
- Gençler
- Azınlıklar
- Sivil toplum kuruluşları
- Aydınlar
- Medya

Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla Büyük Ortadoğu Projesi'ne taban oluşturmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte sosyal, siyasal ve ekonomik nitelikteki reformların

gerçekleştirilmesinin desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamdaki reformlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (Ural, 2009):

- Siyasal özgürlüklerin artırılması
- Rejimin iyileştirilmesi
- Sivil toplumun kuvvetlendirilmesi
- Eğitim reformunun gerçekleştirilmesi
- Kadın haklarının artırılması
- Ticaret ve finans sektörünün uluslararası sistem ile uyum içerisinde olmasının sağlanması

Büyük Ortadoğu Projesi'nin başlangıcı aşamasında Türkiye'nin olumlu bir tutum gösterdiği bilinmektedir. Bu projenin başarılı olabilmesi için Türkiye'nin de aktif rol üstlenmesi gerektiği düşüncesi Türk hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Ancak bu fikrin kabul edilebilmesi için geniş kesimlerin desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Ancak bu destek sağlanamamıştır. Ortadoğu'da etkili olmanın, diğer güçler ile pazarlık yapabilme noktasında etkili olabileceği düşüncesi Türk hükümeti tarafından benimsenmiştir. Bu kapsamda demokrasi ve insan haklarını önceleyen, barışın tesis edilmesini isteyen, aktif, tarafsız ve gerçekçi bir dış politika vizyonu ile Ortadoğu'ya yaklaşılması gerektiği ifade edilmektedir (Ural, 2009: 149).

Ortadoğu ve Türkiye'nin birbiri ile tarihi, ekonomik, coğrafi, kültürel ve dini açılardan bağlı olduğu bilinmektedir. Bu durum da bölgede meydana gelen siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal gelişmelerden Türkiye'nin doğrudan etkilenmesi anlamına gelmektedir. Türkiye aynı zamanda bir NATO üyesidir. Bununla birlikte Türkiye ile ABD arasında askeri, ekonomik ve kültürel ilişkiler de mevcuttur (Çelik ve Gürtuna, 2005: 95).

ABD ile Türkiye'nin birçok konuya ilişkin olarak ortak menfaatlere sahip olduğu ifade edilmektedir. Ancak menfaatlerin benzeşmediği durumlar da bulunmaktadır. İlk olarak Türkiye'nin kendi çıkarlarını bağımsız olarak belirlemesi gerektiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte Türkiye, Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. Bu durum da Türkiye'nin bölgede meydana gelen gelişmelerden etkilenmesine neden olmaktadır. Türkiye, Ortadoğu stratejisi kapsamında cephe ülke olarak görülmek istenmiştir. Ancak Türkiye bu duruma tepki göstermiştir. Türkiye'nin terörle mücadele noktasında cephe ülkesi olarak rol almasının güvenlik sorunları oluşturacağı ifade edilmektedir. Türkiye'nin söz konusu bölgede güvenliğini sağlayabilmesi ve bölgesel etkinliğini muhafaza edebilmesi için uzun vadeli ve çok yönlü bir dış politika geliştirmesinin gerektiği belirtilmektedir. ABD ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geleceğinin, karşılıklı çıkarların bir dengeye kavuşturulması ile

belirlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. 1990'lı yılların sonundan itibaren Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler "stratejik ittifak" olarak nitelendirilmiştir. İki ülkenin milli menfaatlerine aykırı hareket etmemeleri ve uluslararası politikalarında benzer amaçlara sahip olmaları stratejik ittifak anlamına gelmektedir. Bu kapsamda Ortadoğu bölgesinde İsrail'in de ABD ile stratejik ittifak içinde olduğu söylenebilmektedir. Yine Kanada ve İngiltere'nin de ABD ile stratejik ittifak içinde olduğu ifade edilmektedir (Ural, 2009: 150-152).

Büyük Ortadoğu Projesi'nde Türkiye'nin şu rolleri üstlendiği ifade edilmektedir:

- Liderlik
- Ortaklık
- İş birliği
- Destek
- Güç

Bu kapsamda Türkiye'nin hedeflerinin ise şunlar olduğu belirtilmektedir (Demir, 2004: 40-43):

- Güvenliğin sağlanması
- Refahın artırılması
- Refahın daha yaygın hale getirilmesi
- Demokratik değerlerin benimsenmesini sağlanması
- Demokratik değerlerin yaygınlaşmasının sağlanması

1.6. ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Bölgedeki Etkisi

Ortadoğu bölgesi oldukça uzun bir zaman boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında kalmıştır. Ancak söz konusu bölge Birinci Dünya Savaşı sonrasında tamamen Batılı güçlerin hakimiyeti altına girmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise ABD ve Sovyetler Birliği'nin bu bölge ile ilgilenmeye başladığı ifade edilmektedir. Bölgedeki petrol varlığının keşfedilmesi ile birlikte bu iki güç bölgede hakimiyet kurmak için mücadele içine girmiştir. Sovyetler Birliği'nin ABD için bir tehdit olarak algılanması ile birlikte Ortadoğu politikası da yeni duruma göre değiştirilmiştir. Bu dönemde Ortadoğu'ya ilişkin politikalar yürütülürken, Sovyetler Birliği'nin bölgede yayılmasının engellenmesi de amaçlanmıştır. Ekonomik bakımdan zor durumda olan ülkelerin, Marshall yardımları ile komünizm altına girmesi önlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Truman Doktrini'nin uygulanması noktasında da Sovyet tehdidinin ortadan kaldırılması ve ekonomik endişelerle birlikte Winson prensiplerine dayalı bir dünyanın kurulması önem arz etmiştir. İngiltere'nin bıraktığı boşluğun doldurulması ve petrolün düşmanların eline geçmesinin engellenmesi için

de Eisenhower Doktrini ortaya atılmıştır. Eisenhower Doktrini ile birlikte şunların mümkün hale geldiği ifade edilmektedir:

- Soğuk savaşın yeniden hız kazanması
- ABD'nin Ortadoğu'ya müdahale etme noktasında daha çok imkâna sahip olması
- Ortadoğu bölgesinde İngiltere ve Fransa'dan bağımsız bir biçimde politika yürütülebilmesi

1970'li yıllardaki Nixon Doktrini ile de ABD'nin plan ve stratejilerini gerçekleştirmek için dost ve müttefik arayışlarına girdiği görülmektedir. Daha sonra 1980'li yıllardaki Carter Doktrini ile de ABD'nin bölgedeki askeri gücünü artırdığı ifade edilmektedir. Bu durumun sebebi olarak ise bu dönemde İran ve Irak arasında yaşanan savaş gösterilmektedir. Sonuç olarak ABD'nin zengin petrol kaynaklarına sahip olmak amacı taşıdığı belirtilmektedir (TUIÇ, 2010).

ABD'nin Ortadoğu politikasının 11 Eylül saldırılarından sonra değişiklik gösterdiği ifade edilmektedir. Bu dönemden sonra ABD bölgede hakimiyetini artırma noktasında faaliyetler gerçekleştirmiştir. ABD'nin dünya üzerinde egemen güç olup olmadığı hususu da bu dönemde tartışılmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonraki süreçte ABD Başkanı Bush, Ortadoğu'nun ABD'nin yanında yer alması gerektiğini ve terörler etkili bir şekilde mücadele edileceğini belirtmiştir. Bu sebeple Ortadoğu'da yaşanan terör olayların ABD'nin etkili olduğu da ifade edilmektedir. Terör olayları uluslararası arenada oldukça etkili olmuştur. Ayrıca bu durum ABD'nin bölgedeki zengin petrol kaynaklarını kullanmasını da sağlamıştır. Yine Graham Fuller tarafından kaleme alınan "The Future of Political Islâm" adlı kitapta da ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki amaçları şu şekilde sıralanmıştır (Akademik Perspektif, 2012):

- İsrail'in güvenliğinin sağlanması
- Kitle imha silahlarının dağıtılmasının engellenmesi
- Batıya enerji akışının kesintisiz bir biçimde sağlanması
- Terörizme karşı mücadele etmek
- Ortadoğu'da egemen bir gücün ortaya çıkmasını engellemek

Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkinliğinin engellenmesi ABD'nin en önemli hedeflerinden biri olmuştur. ABD'nin diğer bir önemli hedefinin ise petrolün Batı'ya akışını sağlamak olduğu belirtilmektedir. Son olarak ise Ortadoğu'da meydana gelen çatışmaların sona ermesi için arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirmek ve bölgede bölgesel güç dengesini

sağlamak da ABD'nin Ortadoğu için belirlediği hedeflerden birini oluşturmaktadır (Gelvin, 2008: 259).

Ortadoğu bölgesinde ABD tek egemen güç haline gelmiştir. Arap ülkeleri ile İsrail arasında anlaşma imzalanmasını sağlamıştır. Yine bu dönemde ABD, Suriye'yi terörist ülke olarak nitelendirmiş ve bu şekilde dış ticaret yapması ile kredi kullanmasını engellemiştir. Irak'a uyguladığı ambargolar da Saddam'ın ülkeyi yönetmesini oldukça güç bir hale getirmiştir. Bu kapsamda Ortadoğu'da, ABD'nin imzasının olduğu bir barış modelinin uygulandığı ve bu planın temelinde de terör örgütlerinin ortadan kaldırılmasının amaçlandığı ifade edilmiştir. ABD'nin Ortadoğu'ya bakış açısı kapsamında PKK da bulunmaktadır. Bu politika çerçevesinde Almanya, Fransa ve ABD, Ortadoğu'da egemen güçler olarak nitelendirilmektedir. Eski zamanlarda ABD, Sovyet tehdidini Avrupa ve Japonya'ya karşı kullanmıştır. Şimdi ise o tehdit ortadan kalkmış durumdadır. Sovyet tehdidi yerine ise şimdi Ortadoğu petrolü kullanılmaktadır. Bu şekilde oldukça yakın bir gelecekte Ortadoğu'ya egemen olacak politikanın Pax-democratica olacağı ifade edilmiştir. Gücün yerine demokrasinin geçmesi gerektiği hususu da belirtilmektedir (Bahçacı, 1995: 31).

Ortadoğu'da barış sürecinin gündemde olması ve Arap ülkeleri karşısında İsrail devletinin bulunmasından ABD'nin sorumlu olduğu ifade edilmektedir. Eğer Amerika Birleşik Devletleri tarafından İsrail'e ekonomik, askeri ve siyasi destek verilmemiş olsa idi İsrail devleti büyük olasılıkla ayakta kalamazdı. İsrail devletinin varlığı sayesinde ABD, Ortadoğu'ya rahatlıkla müdahale edebilmekte ve kendi menfaatlerini de koruyabilmektedir. Bununla birlikte ABD'nin, İsrail ülkeleri ile Arap ülkeleri arasında barış tesis edilmesini istemediği, bunun yerinde ise ikili anlaşmalar noktasında ABD etkisini artırmayı amaçladığı ifade edilmiştir. İsrail'e yapılan silah sevkiyatı sonrasında Arap ülkeleri de İsrail ile aynı silahlara sahip olabilmek için ABD'ye başvurmaktadır. Bu noktada ABD'nin tek amacının İsrail devletinin güvenliğinin sağlanması olsaydı, Araplara silah satışı yapılmaması gerektiği ortaya koyulmuştur (Şimşek, 2005: 63).

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'dan ayrılmasından sonra söz konusu bölge tamamen ABD'nin hakimiyeti altına girmiştir. ABD ve müttefiklerinin Körfez'de hakimiyeti sağlamaları ile birlikte Ortadoğu'da en güçlü silah olan 'petrol' artık etkili bir silah olma özelliğini kaybetmiştir (Şimşek, 2005: 100). Bu sebeple de Ortadoğu'daki ülkeler artık Batılı ülkelere karşı petrol kozunu kullanamaz hale gelmiştir. Çünkü ABD ve müttefikleri toplam petrol rezervlerinin yaklaşık olarak yarısına el koyduğu ifade edilmektedir.

1991 sonu ile 11 Eylül saldırılarının yaşandığı 2001 yılına kadar dünya üzerinde ABD tek süper güç olarak varlığını sürdürmüştür. Bu durum özellikle Kuveyt'in Irak tarafından

işgal edilmesinde açık bir biçimde görülebilmektedir. Ancak her ne kadar sadece şeklen de olsa bölgedeki devletlerin ve uluslararası örgütlerin desteğinin alınması noktasında özenli davranılmıştır. Ancak 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte ideolojik açıdan yoğun bir mücadelenin sürdüğü dönem de sona ermiştir. Ayrıca bu durum devletlerarasındaki ilişkilerin de yeniden düzenlenmesi hususunun yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu mücadelede zafere ulaşan tarafın ABD'nin yer aldığı Batı olduğu ifade edilmektedir. Batılıların büyük bir çoğunluğu Sovyetler Birliği'nin dağılmasını ve Soğuk Savaş'ın sona ermesini sevinç gösterileri ile karşılamıştır. 1990 yılında yaşanan uluslararası gelişmeleri izleyen Batılı gözlemciler, silahlanmanın azalacağını ve dünya üzerinde barış ve refahın hüküm süreceğini iddia etmiştir. Fakat Soğuk Savaş'ın son bulmasından sonra Kuveyt, Irak tarafından işgal edilmiştir. Bu durum ABD ve Suudi Arabistan'ın harekete geçmesine neden olmuştur. Körfez Savaşı'ndan sonra bölgede ABD tarafından hakimiyet sağlanmış ve ABD söz konusu bölgede yeni bir düzen getirmek istemiştir (Kurt, 2014).

Bush yönetimi, Clinton yönetimi tarafından sürdürülen Ortadoğu politikasını temelden değiştirmek istemiştir. Bu nedenle de Bush yönetimi için Ortadoğu bölgesi oldukça önemli olmuştur. Ortadoğu bölgesinde dünya üzerindeki petrol rezervlerinin %60'dan fazlası bulunmaktadır. Bu nedenle bu bölge ABD'nin küresel hakimiyet iddiasında bulunması için önem arz etmiştir. Bununla birlikte Bush yönetimi, ABD'nin Ortadoğu bölgesine hakim olmasına Arap dünyasının karşı çıktığına inanmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen saldırılar da bu düşüncenin güçlenmesine neden olmuştur. Bununla birlikte İran ve Irak gibi ülkeler tarafından yürütülen politikalar da ABD'nin Ortadoğu'da yeni bir düzen kurma amaçlarının gecikmesine yol açmıştır. Çünkü Soğuk Savaş sonrasında kurulmak istenen yeni Ortadoğu düzeni konusunun birçok sorun bulunmaktaydı. İsrail ve Araplar arasındaki barış süreci sonu ermiştir. Ayrıca İran ve Irak'ın ABD politikalarına karşı çıktığı bilinmektedir (Kurt, 2014: 176).

1.7. Arap-İsrail Savaşları Petrol Krizi ve Türkiye'ye Etkisi

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra İngiltere, Ortadoğu'da bulunan askerlerini geri çekmiştir. Daha sonra ise bölgede iç savaşın hüküm sürmesini sağlamıştır. Araplar arasında iç savaş sürerken İsrail Devleti kurulmuştur. Bu durum da Arap yarımadasının bir kriz coğrafyasına dönüşmesine neden olmuştur. Ayrıca bu kriz durumu da uluslararası politikanın en önemli gündem maddelerinden birine dönüşmüştür. Ortadoğu sorunu olarak da nitelendirilen İsrail-Arap çatışması, Birleşmiş Milletlerin en önemli gündem maddesi niteliğindedir. Ortadoğu bölgesinde sömürgeci düzenin devam etmesini isteyen Batılı

lkeler, Arap ve İsrail çatışmasını kullanmaktadır. Bu çatışmanın yalnızca Arap-İsrail veya İsrail-Filistin çatışması olarak görülmesinin doğru olmadığı ifade edilmektedir. Bu çatışmanın şu hususlarla da doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olduğu belirtilmektedir (Şimşek, 2005: 42):

- Siyonizm
- Pogrom
- Antisemitizm
- Dinler savaşı
- Küresel güçler arasındaki mücadele
- Self-determinasyon hakkı

Dünyanın çeşitli bölgelerinde dağınık bir biçimde yaşamlarını sürdüren Yahudilerin belirli bir plan ve program kapsamında Filistin'e göç etmeleri bu sorunun temelini oluşturmaktadır. Yahudilerin Filistin'e göç etmelerinde Avrupa'da etkili olan antisemitizm ve Rusya'da meydana gelen pogrom hareketlerinin etkili olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu göç hareketi Dünya Siyonist Teşkilatı tarafından planlanmıştır. 1800'lü yılların sonunda Yahudiler için ulusal yurt mücadelesi başlatıldığı bilinmektedir. Filistin'e Yahudilerin göç etmesine Osmanlı İmparatorluğu döneminde izin verilmemiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgeye göç hareketleri artmıştır. Batılı ülkelerin bölgedeki menfaatleri için Yahudilerin, Filistin'de bulunmaları gerektiğine karar verilmiştir. Bu şekilde Filistin topraklarında İsrail adlı devletin temelleri atılmıştır. Bununla birlikte bu durumun Rusya ve Batılı ülkelerin kendi lkelerindeki Yahudilerden kurtulmasını sağlayacağı ve sermayenin ulusallaşacağına inanılmıştır. Bu kapsamda alınan kararlar 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu'nda tüm dünyaya duyurulmuştur (Şimşek, 2005: 43).

İsrail devletinin Filistin toprakların kurulmasına ilişkin olarak Dünya Yahudi Kongresi Başkanı olan Nahum Goldmar şunları söylemiştir (Şimşek, 2005: 51):

"Yahudiler bir Yahudi anayurdunun kurulması için Uganda'yı, Madagaskar'ı ya da başka yerleri elde edebilirlerdi, ancak Filistin'den başka bir yeri istemediler. Filistin toprak altının, ABD'nin tüm rezervlerinin toplamından yirmi misli fazla petrol ihtiva ettiğinden ötürü değil. Filistin'in Avrupa, Afrika ve Asya arasında bir kavşak noktası olmasından ve dünya hakimiyeti için stratejik bir askeri merkez olmasından ötürü."

Bu konuya ilişkin olarak ise Filistinli bir yazar 1975 yılında şunları söylemiştir (Şimşek, 2005: 51):

"Emperyalistler çok iyi biliyorlardı ki eğer Arapların birleşmesini önlemek için bir şey yapmazlarsa Atlantik'ten Hint okyanusuna Anadolu sınırlarından Ekvatora kadar uzanan

güçlü bir devlet içinde birleşik bir Arap ulusu yükselebilirdi. Böyle bir olasılık, ne olursa olsun hiç şüphesiz engellenmeliydi. İşte İsrail böyle kuruldu."

14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail Devleti'nin kurulduğu tüm dünyaya ilan edilmiştir. Bu ilandan yalnızca birkaç saat sonra ise Arap Birliği İsrail'e karşı savaş açmıştır. Suriye, Irak, Ürdün ve Mısır kuvvetleri saldırıya geçmiştir. Bu saldırılar neticesinde önemli başarılar elde edilmiş ise de İsrail planlı bir şekilde kendisini savunmuş ve savaşın sonucu İsrail'in lehine olacak şekilde gelişmiştir (Akademik Perspektif, 2013). O günden itibaren Filistin'in Ortadoğu bölgesinde anlaşmazlığın merkezi olduğu ifade edilmektedir. 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi'nden sonra da bu sorun uluslararası arenada gündeme gelmiştir. Bu dönemde ABD yönetimi, İngiltere'nin Mısır üzerindeki hakimiyetine tamamen son vermek istemiştir. Ayrıca ABD, modern bir Mısır devleti kurmak için Mısır'a askeri ve ekonomik olarak yardımlarda bulunmak da istemiştir. İngiltere'nin Mısır üzerindeki hakimiyetine son verildikten sonra bu ülkenin Sovyetler Birliği'nin hakimiyetine girmesinin önlenmesi bu eylemlerin amacını oluşturmaktadır. Ancak Sovyetler Birliği 1956 yılında iç ve dış politikalarını önemli ölçüde değiştirmiştir. ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki mücadelede savaşın söz konusu olmaması için Sovyetler Birliği "barış içinde yaşama" ve "barış içinde yarışma" düşüncelerini ortaya atmıştır (Şimşek, 2005).

İsrail ve Araplar arasında 1967 yılında gerçekleşen savaşta da saldıran taraf İsrail olmuştur. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da hâkim olmasının Araplarla iyi ilişkiler kurularak önlenileceği Kennedy tarafından öne sürülmüştür. Araplar ve İsrail'e eşit davranılması durumunda bu düşüncenin mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Fakat Araplar, Sovyetler Birliği'ne yaklaşmıştır. Kennedy'nin hayatını kaybetmesinden sonra da ABD ve İsrail arasında yeniden yakın bir ilişki kurulmuştur. 1967 İsrail-Arap Savaşı'nda İsrail'in savaş ilan etmesinin sebebinin kendisini güvende hissetmemesi olduğu ifade belirtilmiştir. Güvenlik noktasındaki endişeleri İsrail'in Arap topraklarını işgal etmek amacıyla savaş açmasını sağlamıştır. Bu savaş kapsamında İsrail'in asıl amacının ise kendi varlığını tanıyacak olan rejimlerin kurulmasını sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Çünkü ancak diğer rejimler tarafından tanınması durumunda güçlü bir İsrail devletinden bahsedilebilecektir. Bununla birlikte 1967 İsrail-Arap Savaşı'nda İsrail ve ABD arasında amaçların farklılaştığı da görülmektedir. İsrail, bölgedeki Sovyet hakimiyetini engellemek için ABD tarafından savaşa teşvik edilmiştir. Buna karşılık İsrail ise Filistin direnme hareketinin ortadan kaldırılması için savaş açmıştır (Şimşek, 2005).

1967 Arap-İsrail Savaşı'nın bir diğer sonucu da savaştan sonrasında Arap politikasının temelden değişikliğe uğramasıdır. Bu savaş sonucunda Arap dünyası İsrail devletini ortadan

kaldıramayacağını anlamıştır. Bu durum da Pan-Arabizm politikasından vazgeçmelerine yol açmıştır. İsrail'in işgal ettiği topraklardan çıkarılması bu dönemde Arap ülkelerinin amacı olmuştur. Ayrıca bu savaşla birlikte İsrail bölgedeki tek güç durumuna gelmiştir. Filistin sorununun Pan-Arabizm ile ortadan kaldırılabilceği düşüncesinden de vazgeçilmiştir. Bunun sonucunda da Filistinliler kendi sorunlarını çözebilmek için harekete geçmiştir (Öztürk, 2015).

Bu konuya ilişkin olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Arapları desteklemesi gerektiği haberleri medyada yer almıştır. Ancak bu durumun Türkiye'nin Araplara yakın olması ile ilgili olmadığı, bu noktada Türkiye'nin Kıbrıs meselesi gibi uluslararası nitelikteki sorunlarda yalnız kalmamak amacını taşıdığı ifade edilmiştir. İsrail ve Filistin arasındaki sorunun barışçıl bir şekilde çözülmesi gerektiği Türkiye tarafından ifade edilmiştir. Ancak açık bir şekilde ifade edilmese de Arapların desteklendiği belirtilmiştir. Arap-İsrail Savaşı'nın başladığı sırada Türkiye'de Bakanlar Kurulu olağanüstü toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantı sonrasında dönemin Başbakanı olan Süleyman Demirel şunları söylemiştir:

"Türkiye bir silahlı çatışmanın içinde olan bir memleket değil ki tedbirler alsın. Devletlerin vecibelerinin nasıl tayin edildiği bellidir. Türkiye'nin vecibelerinin ne olduğunu da bütün Türkiye efkâr-ı umumiyesi bilmektedir. Herkes işine gücüne devam etsin. Ortadoğu bölgesinde daha önce başlamış olan anlaşmazlık, bir silahlı çatışma hâline gelmiştir. Ümit ederiz ki bu silahlı çatışma, kısa zamanda sulha çevrilebilsin. Hükümet olayları dikkatle takip ediyor. Tabii ki takibe devam edecektir."

Bu sözler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin söz konusu savaşı bir sürpriz olarak değerlendirmedeği anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin savaştan etkilenmeyeceğine inanıldığı da görülmektedir. Bu dönemdeki hükümet ve siyasi partiler bu savaşa ilişkin olarak tarafsızlığı savunmuştur. Ancak üstü kapalı bir biçimde de olsa Araplar lehine bir tutuma sahip oldukları söylenebilmektedir (Olgun, 2017).

6 Ocak 1973 tarihinde ise dördüncü İsrail-Arap Savaşı başlamıştır. Bu savaş sonucunda Mısır orduları Süveyş Kanalı'nı aşarak Barley hattını geçmiş ve Sina'da toprak elde etmiştir. Daha önceki İsrail-Arap savaşlarında İsrail'in yaptıkları bu kez Araplar tarafından yapılmıştır. Bu savaşın başladığı sırada İsrail'de Adak Günü (Yom Kippur) adlı bir dini bayram kutlanmaktaydı. Bu nedenle de İsrail devletinin bu savaşa hazırlıksız yakalandığı söylenebilmektedir. Bu savaşın en büyük önemi ise iki küresel gücün de tutumlarında değişiklik yaratmamasıdır. Bununla birlikte bu savaş ile mevcut dengelerin değişikliğe uğradığı ifade edilmiştir. Artık Arap dünyası kendi kaderini kendisi belirleyebilecek konuma gelmiştir. Bu savaş ile Araplar askeri olarak güçlü olduklarını ispatlamıştır. Ayrıca İsrail'in

yenilmezliği dűşüncesi de son bulmuştur. Ayrıca bu savaşın ırkçılığa ve sömürüye karşı da bir kurtuluş mücadelesi niteliğine olduğu ifade edilmiştir (Şimşek, 2005: 68-70).

Bu savaş ile birlikte Arap devletleri bir araya gelmiş ve petrol kaynağını silah olarak kullanma noktasında fikir birliğine varmıştır. Bu şekilde İsrail'in işgal altında tuttuğu topraklardan geri çekilmesinin sağlanması amaçlanmıştır. Türkiye de İsrail'in işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesini istemiştir. Ancak Türkiye'nin adil ve süreklilik arz eden bir çözüme taraf olduğu da ifade edilmiştir (Umar ve Kara, 2006).

Ortadoğu'daki sorunun ortadan kaldırılması için Ekim Savaşı'ndan sonra diplomatik girişimler artmıştır. Venedik Deklarasyonu'nun Avrupa Topluluğu açısından Filistin sorununa ilişkin olarak en önemli başarısı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Filistinlilere kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesine ilişkin haklar verilmesi durumunda barışın tesis edileceği vurgulanmıştır. Diplomatik girişimler devam etmiş ve o dönemde Mısır devlet başkanı olan Enver Sedat 1977 yılında İsrail'e gitmiştir. Burada ise Mısır ve İsrail arasında bir barış anlaşması imzalanmıştır. ABD tarafından yürütölen Mısır ve İsrail arasındaki barış müzakerelerinden sonra iki anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar şu şekilde sıralanabilir:

- Mısır-İsrail barış anlaşması
- Ortadoğu'da barışa ilişkin çerçeve anlaşma

Bu anlaşmalarda şu konulara ilişkin hükümler bulunmaktadır (Şimşek, 2005: 76-77):

- Sina yarımadasının Mısır'a geri verilmesi
- İsrail, Mısır, Ürdün hükümetleri ve Filistin halkını temsil eden kişilerin bir araya gelerek Filistin sorununun çözölməsi için görüşmeler yapması

Arap-İsrail çatışmalarının sona erdirilmesi için ABD ve SSCB'nin desteği ile 1991 yılında İspanya'nın Madrid kentinde Ortadoğu Barışı Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansın bu sorunun çözöümü için en kapsamlı girişim olduğu ifade edilmektedir. İsrail'de 1992 yılında seçimlerin İşçi Partisi tarafından kazanılması ile birlikte Filistin Kurtuluş Örgütü ile İsrail arasında gizli görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmeler kamuoyunda Oslo süreci olarak da bilinmektedir. Arap-İsrail Savaşları'ndan sonraki süreçte Batılı güçler daima barış süreci için anlaşma, konferans ve gizli görüşmelerden taraf olmuştur (Şimşek, 2005: 79-80).

1.8. Ortadoğu'yu Bölme Politikaları ve Türkiye

Ortadoğu bölgesindeki sınırların Avrupa'da olduğu gibi kesin olmadığı ifade edilmektedir. Bu konuya ilişkin olarak Türkiye'nin de toprak bütönlüğüne zarar vermeden bir politika belirlemesi gerekmektedir. Ortadoğu bölgesinde ulus-devlet kuran öлке Türkiye'dir. Bu durum Ortadoğu ile Türkiye'nin tamamen benzeşmediğini ortaya koymaktadır. Bununla

birlikte Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgeden kendisini izole etmesi de söz konusu olmamaktadır. Çünkü Ortadoğu'da bir sorunun ortaya çıkması doğrudan ya da dolaylı olarak Türkiye'yi de etkilemektedir. Bu nedenle Türkiye'nin dış politikasını oldukça dikkatli bir şekilde belirlemesi gerekmektedir (Bahçacı, 1995: 58).

İsrail tarafından yürütülen çevre stratejisi açıkça ilan edilmiştir. İsrail devletinin kendine yakın olduğunu düşündüğü ülkelerle yakın ilişkiler kurmak istemiştir. İsrail devletinin diğer stratejisi ise Arap devletlerini nasıl parçalayabileceğine ilişkindir. Ancak bu stratejisini diplomatik alanda ortaya koymamıştır. Bu strateji gizli bir biçimde tasarlanmış ve uygulamaya geçilmiştir. Ancak bu strateji ortaya çıkmıştır. İsrail Dışişlerinde görev yapmış olan Oded Yinon tarafından yazılan rapor bu durumu ortaya çıkarmıştır (Türkol, 2010: 119).

Ortadoğu ülkelerinin demografik yapısı Yinon tarafından hazırlanan raporda temel alınmıştır. Ortadoğu'da bulunan ülkelere ilişkin olarak söz konusu raporda şu ifadeler yer almaktadır (Türkol, 2010: 120):

"Müslüman Arap âlemi, buralarda yaşayan insanların dilek ve arzuları dikkate alınmadan yabancılar tarafından bir araya getirilmiş, 19 devlete bölünmüş ve her biri birbirine düşman azınlıklardan oluşturulmuştur. Dolayısıyla bugün Müslüman Arap ülkeleri, içten etnik toplumsal çöküntü tehdidi altındadır."

Söz konusu raporda Arap ülkelerinin nasıl parçalanabileceğine ilişkin olarak da şu ifadeler yer almaktadır (Türkol, 2010: 121):

"Lübnan'ın beş bölgeye bölünmesi, Mısır, Suriye, Irak ve Arap yarımadası dahil bütün Arap âlemi için emsaldir ve o yolda da ilerlenmektedir. Sonradan Suriye ve Irak'ın da Lübnan'da olduğu gibi etnik ve dini bakımdan ayrı ayrı bölgelere bölünmesi İsrail'in uzun vadede doğu cephesindeki birincil hedefidir. Kısa vadedeki hedefi ise bu devletlerdeki askeri gücün zayıflatılmasıdır."

Suriye ve Irak'a ilişkin olarak Yinon'un önyargısı ise şu ifadelerde görülebilmektedir (Türkol, 2010: 122):

"Suriye, etnik yapısına uygun olarak, bugünkü Lübnan'da olduğu gibi çeşitli devletlere ayrılacaktır. Böylece kıyıda Şii Alevi devleti, Halep bölgesinde bir Sünni devleti, Şam'da buna düşman bir başka Sünni devlet ve Havran, kuzey Ürdün ve belki de Golan'da bir Dürzi devleti. Bugün Suriye ordusunun büyük bir bölümü Sünnidir ama başlarında Alevi subaylar vardır. Bunun uzun vadedeki önemi büyüktür ve bunun içindir ki, ordunun sadakati uzun ömürlü olamaz. Aslında Yahudi Devleti'nin önünde Suriye'den de öncelikli olan bir hedef vardır; Irak'ın parçalanması. Irak etnik ve mezhebi temeller üzerine bölünecektir; kuzeyde bir Kürt devleti; ortada Sünni ve güneyde Şii devleti." Ayrıca Yinon, 1982 yılında 1991'deki

Körfez Savaşı'nın ardından fiili olarak gerçekleşecek olan "Irak'ın parçalanması" hakkında düşüncelerini de şöyle açıklamaktadır: "Irak bir yandan petrol bakımından zengin, öte yandan da içte bölünmüş bir ülke olarak, İsrail için bir hedef olmaktadır."

Camp David Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte İsrail'in Arap ülkeleri arasındaki tek müttefiki Mısır olmuştur. Ancak Yinon tarafından hazırlanan raporda Mısır'a ilişkin dostane bir ifadeye rastlanılmadığı ifade edilmektedir. Tıpkı Suriye ve Irak gibi Mısır'ın da parçalanması öngörülmüştür. Mısır'ın parçalanması ile Sina yarımadasının Mısır'ın elinden alınması amaçlanmaktadır. Bütün bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda Camp David'in gerçek bir barış anlaşması değil, yalnızca zaman kazanmak için kullanılan bir anlaşma olduğu anlaşılmaktadır. Mısır'ın çeşitli coğrafi bölgelere ayrılması İsrail'in en temel siyasi hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Söz konusu raporda Mısır'ın bölünmesinin Kuzey Afrika'daki diğer ülkelerin bölünmesini tetikleyeceği de ifade edilmiştir. Özellikle Sudan, İsrail'in bu planları açısından önem arz etmektedir (Türkol, 2010: 126).

Arap dünyasındaki parçalanmış devletlerden biri olan Sudan birbirine düşman olan dört gruptan meydana gelmektedir. Bu gruplar şu şekilde sıralanabilir:

- Arap olmayan Afrikalılar
- Paganlar
- Hristiyanlar
- Azınlık egemenliği kurmuş olan Sünni Müslüman Araplar

Buna karşılık Mısır'da ise Sünni Müslüman Araplar çoğunluğa sahiptir. Ayrıca Yukarı Mısır'da da Hristiyan azınlık bulunmaktadır. Bu grupların tamamının kendilerine bir devlet kurmak isteyebileceği düşünülmüştür. Bununla birlikte söz konusu raporda Kuveyt, Suudi Arabistan ve Bahreyn gibi ülkelerin de yapısının oldukça zayıf olduğunu ve İsrail tarafından kolaylıkla kaosa sürüklenebilecekleri de ifade edilmiştir. Bu nedenle de bu ülkelerin İsrail'e karşı herhangi bir tehdit oluşturmayacağı vurgulanmıştır. Raporda Ürdün'e ilişkin olarak ise şu ifadeler yer almaktadır (Türkol, 2010: 127):

"Ürdün, uzun vadede değil ama, kısa vadede yakın bir stratejik hedeftir. Ürdün'ün bugünkü yapısıyla uzun süre var olabilmesi mümkün değildir ve İsrail'in politikası da, savaşta ve barışta Ürdün'ün bugünkü rejiminin tasfiye edilip, iktidarın Filistinli çoğunluğa devredilmesine yönelik olarak işletilmelidir. Böyle bir durumda "Lübnan örneği" yeniden tekrarlanabilir, ülke İsrail işgaline maruz kalabilir."

1.9. 11 Eylül Saldırılarında Türkiye'nin Ortadoğu ile Değişen İlişkileri ve ABD

2001 yılının 11 Eylül tarihinde gerçekleşen saldırılardan en çok etkilenen bölgenin Ortadoğu olduğu ifade edilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri bakımından 11 Eylül saldırıları sarsıcı ve travmatik niteliktedir. Söz konusu saldırılar El-Kaide üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. 11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak görülen El-Kaide lideri Usame Bin Ladin ABD tarafından Afganistan'dan istenmiştir. Daha sonra ise Afganistan ve Irak, ABD tarafından bombalanmıştır. Bununla birlikte ABD bu sırada Suriye ve İran'a da saldırı gerçekleştirebileceği izlenimi vermiştir. ABD'li bakanlar da bu yönde açıklamalar yapmış ve söz konusu saldırıları meşru göstermek için şu kavramları kullanmıştır (Laçiner, 2011: 42):

- Özgürlük
- Demokrasi
- Güvenlik

Ortadoğu'ya karşı Türkiye'nin amaçları ve yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda Ak Parti döneminde söz konusu politikaları meydana getiren bazı temel konular olduğu belirtilmektedir. Türkiye ve çevresinde yeni bir savaşın yaşanmaması söz konusu temel konuların ilkinin oluşturmaktadır. Bölgede yeni bir savaşın yaşanması Türkiye tarafından istenmemiştir. Ayrıca bu kapsamda Türkiye savaşa dahil olmamayı da başarmıştır (Laçiner, 2011: 46).

Söz konusu dönemde Irak'a ilişkin olarak yapılacak anlaşmalara ABD tarafından kesin gözüyle bakılmıştır. Fakat 1 Mart Tezkeresi'nin Meclis'ten geçmemesi ve Türk topraklarının ABD tarafından kullanılmasına izin verilmemesi, 2003 ve 2007 yılları arasındaki dönemde Türk-Amerikan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Söz konusu bölgede yaşanabilecek savaşlardan uzak durmak ve küresel aktörlerin de bölgede savaşmasını engellemek amacıyla ABD tarafında sunulan teklif reddedilmiştir. Çünkü bölgede yaşanabilecek savaşlar Türkiye'nin istikrar ve güvenliğini de olumsuz yönde etkileyebilecektir (Laçiner, 2011: 47).

Yeni Pazar arayışının dışında Ortadoğu'da istikrar ve güvenliğin tesis edilmesi amacıyla da Türkiye tarafından girişimlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda Türkiye ikili anlaşmalara büyük önem vermiş ve karşılıklı ticaret ve ulaşımın geliştirilmesi için birçok anlaşmalara imza atmıştır. Bununla birlikte karşılıklı olarak güvenin artmasına yönelik anlaşmalar da yapılmıştır. Fakat yapılan anlaşmalar genellikle vizelerin kaldırılması gibi iş dünyasını memnun edecek nitelikte ekonomiktir. Fakat söz konusu olan Ortadoğu olduğunda bu anlaşmaların yapılmasının dahi zor olduğu bilinmektedir. Çünkü bu bölgede kral ya da diktatörler ülkelerin büyük bir kısmı üzerinde hâkimiyete sahiptir. Bu nedenle Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir (Laçiner, 2011: 52).

Birçok ülkenin dış politikasında ABD'nin oldukça önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin dış politikasında da ABD'nin oldukça büyük bir role sahip olduğu ifade edilmektedir. ABD'nin Ortadoğu'ya ilişkin politikası göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin ABD için vazgeçilmez bir ülke olarak ifade edilmektedir. Bölgede Arap ülkelerine örnek olabilecek ve halkının da çoğunluğu Müslüman olan ülke Türkiye'dir. Bununla birlikte Türkiye'de bulunan İncirlik Üssü de önem arz etmektedir. Çünkü Ortadoğu'ya yönelik düzenlenecek operasyonlarda İncirlik Üssü oldukça önemlidir. Ayrıca Türkiye'nin gelişme potansiyeline sahip olan finans ve pazar piyasasına sahip olduğu ifade edilmektedir. Türkiye askeri açıdan ABD silahlarına büyük ölçüde bağımlıdır. Bu durum da bu iki ülkenin stratejik ortak olmasını gerektirmektedir. ABD ve Türkiye arasında stratejik ortaklık söz konusu olsa da Ortadoğu'ya ilişkin ABD'nin politikası göz önünde bulundurulduğunda ABD tarafından Türkiye'den farklı politikalar yürüttüğü görülmektedir. Ayrıca ABD, Türkiye'nin Ortadoğu'da bağımsız bir şekilde hareket etmesini de hoş karşılamamaktadır (Koç, 2004: 8).

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisinde artış görülmüştür. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen saldırılardan sonra Washington'un öncelikli dış siyaset konusu Ortadoğu olmuştur. Afganistan ve Irak'ın ABD tarafından işgal edildiği Bush döneminden sonra Barack Obama yönetimi devralmıştır. Obama'nın ilk döneminde İslam karşıtlığına ilişkin söylemden uzak durulmaya çalışılmıştır. Bu durum da 2011 yılında ortaya çıkan "Arap Baharı" olarak adlandırılan toplumsal hareketlerin gelişimi noktasında oldukça önemli olmuştur. Bu kapsamda ABD tarafından yürütülen son dönemdeki politikalar göz önünde bulundurulduğunda "Akıllı Güç" uygulamalarının hâkim olduğu belirtilmektedir. 2009 yılında ABD Başkanı olan Barack Obama tarafından yapılan konuşmada Bush döneminde uygulanan sert güç uygulamalarından uzak durulacağı ve "Akıllı Güç" uygulamalarının söz konusu olacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda Ortadoğu'daki ABD karşıtlığının azaltılmasının Obama'nın temel amacı olduğu söylenebilmektedir. Bu amaçla Obama tarafından "Akıllı Güç" uygulamaları devreye girmiştir. Bu kapsamda istihbarata ilişkin harcamaların da önemli bir gösterge niteliği taşıdığı ifade edilmektedir. 2008 yılında ABD'nin sivil ve askeri istihbarat bütçesi 70,4 milyar \$ iken bu bütçe 2010 yılında 80,1 milyar \$'a ulaşmıştır (Akbal, 2014: 155).

İran tarafından yürütülen nükleer silah çalışmaları ABD'nin Ortadoğu'daki diğer müttefiklerini tehdit edici niteliktedir. Ortadoğu'daki önemli sorunlardan biri de 2011 yılından beri sürmekte olan Suriye İç Savaşı'dır. Bu konuya ilişkin olarak hem Türkiye hem de Suudi Arabistan askeri müdahale gerçekleştirilmesi için istekli olmuştur. Ancak ABD bu

konuda istekli davranmamış ve bölgeye askeri müdahale gerçekleştirilmemiştir. Mısır'da gerçekleşen askeri darbe de Ortadoğu'daki bir diğer sorundur. Hüsnü Mübarek'in devrildiği halk olaylarından sonra Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi Mısır'da yeni bir siyasi atmosferin hâkim olmasını sağlamıştır. Mursi, Müslüman Kardeşler hareketinin verdiği destek ile siyasete girmiştir. Ancak rakibi Şefik karşısında oldukça az bir farkla seçildikten sonra gerçekleştirdiği politikalar toplumsal olarak infiale neden olmuştur. Meydana gelen olayların akabinde Sisi tarafından askeri bir darbe yapılmış ve Mursi'nin iktidarı sona ermiştir. Bununla birlikte Mısır'da yaşanan darbe ve Müslüman Kardeşler üyelerine verilen idam cezalarına ilişkin olarak ABD tarafından oldukça cılız tepkiler verildiği de bilinmektedir (Akbal, 2014: 160).

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte ABD tarafından geliştirilen siyasi yaklaşımda Ortadoğu'daki doğal kaynaklarının kullanımının önem arz ettiği belirtilmektedir. Bu kapsamda ABD tarafından söz konusu bölgede egemenlik kurulabilmesi için farklı siyasi birliklerin kurulması gerekmektedir. ABD'nin de bu konuda çaba gösterdiği bilinmektedir. Bu girişimler kapsamında her ne kadar kurulan siyasi birliklere ABD tarafından doğrudan üye olunmasa da askeri ve ekonomik olarak destek verilmektedir. Çünkü bu destekler söz konusu birlikler için hayati derecede önem arz etmektedir. Ortadoğu'ya ilişkin ekonomik ve askeri alanlardaki menfaatleri bakımından ABD'nin Körfez İş birliği Konseyi ile yakın ilişki içinde olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu ilişki şu konuları da kapsamaktadır:

- İsrail'in güvenliğinin sağlanması
- İran tarafından yürütülen nükleer faaliyetler
- Suriye'de yaşanan iç savaş

Körfez İş birliği Konseyi ile birlikte Ortadoğu'da ABD'nin en önemli müttefiklerinin İsrail ve Türkiye olduğu ifade edilmektedir (Yılmaz, 2016: 104-108)).

Türkiye'nin Körfez İş birliği Konseyi üyesi olan ülkelerle ekonomik ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Türkiye aynı zamanda NATO üyesidir. Ancak bütün bunlara rağmen ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler sürmektedir. Çünkü tarihsel süreç içerisinde meydana gelen şu olaylar bile ABD'nin bölge ile ilişkisini sona erdirmesine neden olmamıştır:

- Petrol krizi
- Körfez krizi
- 11 Eylül saldırısı

Ortadoğu'nun kendi geleceğine ilişkin kendisinin karar vermesi gerektiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte yakın gelecekte Ortadoğu'nun büyük güçlerin mücadele alanı

hale gelebileceği de belirtilmektedir. Ortadoğu'da ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri olarak yer almak isteyebilecek ülkelerden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Çin
- Rusya
- Avrupa Birliği ülkeleri
- Japonya
- Hindistan

Çünkü dünya genelindeki ülkelerin büyük bir kısmının Ortadoğu'daki kaynaklara bağımlı olduğu ifade edilmektedir. Bu durum da uluslararası aktörlerin söz konusu bölgede etkilerini artırmak için yeni adımlar atmalarına neden olabilmektedir (Ural, 2009: 148).

Sovyetler Birliği'nin çökmesinden Suriye İç Savaşı'na kadar olan dönemde Ortadoğu'da tek egemen güç olarak ABD söz konusu olmuştur. Fakat artık yeni bir Rus hâkimiyeti de söz konusu olabilmektedir. ABD'nin diğer ülkeler ile kıyaslanması gücünün sorgulanmasına neden olmaktadır. Söz konusu sorgulama Ortadoğu siyasetine ilişkin olsa dahi ABD'nin Ortadoğu'daki varlığını sürdürmek istediği bilinmektedir. ABD'nin yürüttüğü Ortadoğu siyasetinin Barack Obama döneminde gizli bir biçimde yürütüldüğü ifade edilmektedir. Bununla birlikte Ortadoğu'da ABD'nin menfaatleri olduğu müddetçe yeni politikalar geliştirmesinin mümkün olacağı ifade edilmektedir (Akbal, 2014: 163).

İran ve İran'ın müttefikleri karşı cephe durumuna getirilerek bölgede İsrail, Türkiye ve Arap ülkelerinden meydana gelen bir cephe ABD tarafından kurulmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle ABD, Körfez ülkelerini silahlandırmış ve Türkiye'yi İran karşıtı saldırı sistemlerine dahil etmek için çaba göstermiştir. Fakat ABD bu süreçte bölgedeki gerilimin azalmasını sağlayabilecek hamleleri yapmamıştır (Laçiner, 2011: 72).

1.10. Ortadoğu'nun Türkiye'ye Yönelik Değişen Algısı

Yakın bir zamana dek Türkiye'nin Ortadoğu'ya ilişkin bakışı göz önünde bulundurulduğunda şu hususlar görülmektedir:

- Ortadoğu'nun ihmal edilmesi
- Ortadoğu'ya ilişkin sorunlara taraf olmamanın tercih edilmesi
- Türkiye'nin yüzünün Batı'ya dönük olması
- Ortadoğu'nun Doğ-Batı gerilimi kapsamında değerlendirilmesi

Bu durum aynı zamanda Ortadoğu bakımından da geçerli olmaktadır. Yakın bir zamana dek Ortadoğu'da yer alan ülkelerin hemen hemen tamamı Türkiye'yi bölgede belirli bir ağırlığa sahip olan ve dikkate alınması gereken bir ülke olarak görmemiştir. Ancak bölgeye karşı

bakış açısı Kıbrıs sorununun ortaya çıkması ile değişmiştir. Ancak 1960 ve 1990 yılları arasında bölgeyle olan ilişkilerin samimiyetten uzak olduğu ifade edilmektedir. Yaşanan petrol krizleri ve İran-İrak Savaşı Türkiye'nin Ortadoğu'ya olan ilgisinin artmasını sağlamıştır. 1990 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi ile başlayan süreç Birinci Körfez Savaşı'nın sonucunda 1991 yılında ortaya çıkan insani kriz sonucunda Türkiye'ye Iraklı Kürt mülteciler akın etmeye başlamıştır. Bu durum da Türkiye'nin Ortadoğu'ya ilişkin bakış açısından değişikliklere neden olmuştur. Daha sonra ise Filistin sorununun çözülebileceğine ilişkin inanç da Türkiye'nin Ortadoğu'ya ilişkin bakış açısında değişimlere neden olmuştur. Ak Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte de bölge ülkeleri ile yakınlaşma yaşanmıştır (Akgün, 2009: 5).

Türkiye'nin 1990'lı yıllarda oldukça bunalımlı bir dönem yaşadığı ifade edilmektedir. Bu yıllarda Türkiye'de hem iç politikada hem de ekonomik alanda önemli sorunlar yaşanmıştır. Bununla birlikte söz konusu dönemde dış politika açısından da önemli problemler ortaya çıkmıştır. Araplar, Türkiye'nin dış politikada Batılıların yanında yer almasını ve Ortadoğu ülkelerinin yanında yer almamasını eleştirmiştir. Bu kapsam dış politikada içinde bulunulan yalnızlık sorunu çözülmeye çalışılmış ancak bu konuda başarılı olunamamıştır. Türkiye'nin dış politikasında 2002 yılından itibaren önemli değişiklikler görüldüğü ifade edilmektedir. Meydana gelen değişikliklerin en büyük sebebinin Ak Parti'nin yönetimi devralması olduğu söylenebilmektedir (Doğu, 2010: 30).

Türkiye'nin bağımsız bir dış politika yürüteceğine ilişkin inanç 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM'den geçmemesi ile birlikte doğmuştur. 2002 yılında Ortadoğu'daki ülkeler açısından Türkiye'nin imajı ABD, İngiltere ve İsrail'den sonra en olumsuz görülen ülke olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle yaşanan Tezkere Krizi Arap dünyasında Türkiye'nin ABD'den bağımsız bir dış politika yürüttüğü konusunda inanç oluşmasına neden olduğu belirtilmektedir (Nafi, t.y.: 74).

Yukarıda bahsedilen durum Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasında daha yakın bir ilişkinin kurulmasını sağlamıştır. Türkiye'nin Osmanlı mirasını reddettiğine ve Batılıların yanlısı politika izlediğine ilişkin algı 2000'li yıllarda değişmeye başlamıştır. Ak Parti'nin İslami eğilimli bir parti olması Türkiye'nin Ortadoğu açısından daha cazip olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Avrupa Birliği'ne üyeliğe ilişkin olarak ciddi bir tutum gösteren Türkiye de Ortadoğu tarafından örnek alınması gereken ülke olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin demokratik model bakımından da model ülke olarak görülebileceği ifade edilmektedir (Doğu, 2010: 34).

İKİNCİ BÖLÜM

DEVİRİM ÖNCESİ TÜRKİYE VE MISIR İLİŞKİLERİ

2.1. Mısır'ın Kısa Tarihi

Nil kıyısında bulunan küçük kabileler Mısır'ı meydana getirmiştir. İlk dönemlerde Mısır Nil boyunca aşağı Mısır ve yukarı Mısır olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Firavunların taçları incelendiğinde bu durum orada da görülebilmektedir. Ancak tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda aşağı ve yukarı Mısır'ın hiçbir zaman birbiri ile uyumlu olmadığı görülmektedir. Bu iki bölge de kendilerine has kültürleri ile var olmuşlardır. Bununla birlikte eski Mısırlılar ölümden sonraki yaşama dair bir inanca sahip olmuşlardır. Bu konuya ilişkin şu hususlar örnek gösterilebilir:

- Ölülerin mumyalanması
- Ölüler tarafından kullanılan eşyaların mezarlara yerleştirilmesi
- Mezarlara yiyecek yerleştirilmesi
- Altın mücevherlerin mezarlara yerleştirilmesi

Mısır'ın 6000 yıllık bir tarihi geçmişi olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte firavunlar zamanında tarihin en görkemli dönemlerinin yaşandığı da belirtilmektedir. Otuz farklı firavun hanedanı mevcuttur. Bu hanedanların oldukça önemli eserler bıraktıkları da bilinmektedir (Dayıoğlu, 2015: 20-23).

Uzun bir zaman boyunca Mısır'ın Ortadoğu'da etkin ya da pasif olarak tartışmalarda kendisine yer bulduğu görülmektedir. Bu duruma ilişkin olarak Süveyş Kanalı en önemli sebepler arasında gösterilmektedir. Bu konuya ilişkin bir diğer sebep ise Batılılaşmaya ilişkin reform konusunda Mısır'ın öncü pozisyonda olması gösterilmektedir. Mısır'ın Arap ülkeleri arasında lider rolünü üstlendiği ifade edilmektedir. Uluslararası aktörler uzun bir zaman boyunca Mısır'ı şu şekillerde görmüştür:

- Ele geçirilmesi gereken bir nesne
- İmparatorluk iktidarının simgesi
- Arap dünyası üzerinde etkili olmanın bir yolu
- Akdeniz'e ulaşmak için bir yol
- Asya'ya ulaşabilmek için bir araç

Bununla birlikte Kral Faruk'un yönetimi devralmasına kadar olan süreçte Mısır'da yönetimi elinde bulunduran kişilerin hiçbiri Mısırlı olmamıştır. Ülkedeki aristokratların da esas olarak

yabancı olduğu ifade edilmektedir. Bu konuya ilişkin bir Mısır atasözü de bulunmaktadır. Söz konusu atasözü şu şekildedir (Goldschidt ve Davidson, 2008: 331):

“Fi bilad Misr hayruha li ğayruha (Mısır’da iyi olan şey başkasına aittir)”

Mısır’ın tarihsel süreç boyunca defalarca kez işgale uğradığı bilinmektedir. Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Mısır’ı fethetmiş ve ülkeyi Osmanlı topraklarına katmıştır. Bununla birlikte Mısır’ın Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında olduğu süre boyunca ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu ifade edilmektedir. Daha sonraki süreçte ise Mısır 1798 yılında Napolyon tarafından işgal edilmiştir. 1882 yılında da Mısır fiili olarak İngiltere’nin hâkimiyeti altına girmiştir. Mehmet Ali Paşa döneminde Mısır’da birçok alanda önemli değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Bu alanlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Siyasal yapı
- Eğitim
- Ekonomi
- Dış politika

Modern devletin oluşumuna ilişkin sürecin Mehmet Ali Paşa döneminde başladığı ifade edilmektedir. Ayrıca iktidarın meydana gelmesi, sağlamlaşması ve kalıcılık göstermesi noktasında da Mısır’ın sahip olduğu ayrıcalıklı konunun etkili olduğu belirtilmektedir. Mısır’da İsmail Paşa döneminde de önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Fakat bu dönemde Mısır’ın önemli borç yükü altında olması İngilizlerin Mısır’ı işgal etmesine yol açmıştır. İngilizlerin hâkimiyetine girilmesinden sonraki süreçte Mısır’da bağımsızlık ve anayasal reform yapılmasına ilişkin çabalar görülmüştür. Ancak örgütlü bir muhalefetin olmaması başarısız olunmasına neden olmuştur. Bu durum da Mısır’ın 1914 yılında İngiltere tarafında işgal edilmesine sebep olmuştur (Terzi, 2012: 466).

1805 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın Mısır valisi olarak atanmasına kadarki süreç boyunca Mısır vilayeti sorunsuz bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir. Fakat Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı hanedanını ortadan kaldırıp kendi imparatorluğunu kurmak istemiş ve sahip olduğu orduyla Kütahya’ya kadar gelmiştir. Mehmet Ali Paşa tarafından yaratılan ordu düzenli olmakla birlikte Avrupa tarzında idi. Mehmet Ali Paşa Mısır’da fabrikalar ve yollar inşa etmiş ve ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Mısır’ın modernleşmesi noktasında bir değerlendirme yapıldığında o dönemdeki Osmanlı padişahlarından daha ileri görüşlü biri olduğu görülmektedir. Kavalalı tarafından gerçekleştirilen isyan başarıya ulaşmış ve günümüzdeki şu ülkeleri de kapsayan bir bölgeye 150 yıl boyunca hükmetmiştir (Çubukçu, 2011: 37):

- Suriye

- Sudan
- Filistin

Bağımsızlık mücadelesi noktasında Mısır'ın en önemli düşmanının Britanya olduğu ifade edilmektedir. Hukuki statü olarak bir değerlendirme yapılması gerektiğinde Mısır'ın 1841 ve 1914 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun özerk bir eyaleti olduğu belirtilmektedir. Ancak fiili olarak Mısır 1882 yılından beri askeri olarak işgal altında bulunmaktaydı. Her ne kadar adı konulmamış olsa da bu dönemde fiili olarak İngiliz sömürgesi niteliğine sahip olmuştur. Mısır'a ilişkin alınacak önemli nitelikteki kararlar Londra'da ya ad Nil kıyısında bulunan İngiliz temsilciliğinde alınmıştır. Bu kapsamda Mısır'daki Bakanların da İngiliz danışmanlarının etkisi altında olduğu ifade edilmektedir. 1914 yılının Kasım ayında Osmanlı İmparatorluğu müttefikleri ile savaşa girmiştir. Bu sırada Britanya kendisinin zor duruma düştüğünü düşünmüştür. Çünkü Mısır ile Türkiye arasındaki bağ bu duruma sebep olmuştur (Goldschidt ve Davidson, 2008: 332).

Mısır'da 1945 ve 1951 yılları arasında birçok ayaklanma olduğu belirtilmektedir. Ancak bu süreçte bir devrim söz konusu olmamıştır. Britanya'nın egemen bir güç olarak görülmemesi bu durumun nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte Japonya, Almanya ve İtalya'ya karşı Batı demokrasilerinin zafer kazanmaları da bu durumun sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. İnsanların büyük bir kısmı Birleşmiş Milletler tarafından sömürgecilik ve savaşın ortadan kaldırılacağına inanmıştır. Ayrıca komünistler Avrupa'daki komünistler kadar güce ulaşamamıştır (Goldschidt ve Davidson, 2008: 347).

2.2. Türkiye-Mısır İlişkilerinin Başlangıcı ve Gelişimi

Mısır ve Türkiye arasındaki ilişkilerin oldukça uzun bir geçmişe sahip olduğu bilinmektedir. Bu durumun sebebi olarak ise Mısır üzerinde kurucuları Türk olan Türk devletlerinin kurulmuş olması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun söz konusu bölgede yaklaşık dört asır boyunca hakimiyet sağlaması olduğu ifade edilmektedir. Günümüzde de Mısır ve Türkiye'nin birçok nedenden dolayı iyi ilişkilere sahip olması gerekmektedir. Bu nedenlerden bazıları şu şekilde sıralanabilir (Tiryakioğlu, t.y.: 68):

- Akdeniz'e ait önemli nitelikteki kapılara sahip olunması
- Sahip oldukları coğrafi konum
- Ortadoğu'da yer almaları
- Doğu Akdeniz devleti olmaları
- Ortadoğu'da bulunan diğer devletler ile olan ilişkileri
- Milli menfaatlerinin benzerlik taşıması

Oldukça uzun bir tarihin mirasçısı konumunda olan Mısır'da oldukça eski çağlardan bu yana birçok uygarlık kurulmuştur. Mısır'ın tarihsel süreç boyunca egemenliği altında kaldığı ülkeler şu şekilde sıralanabilir:

- Asurlular
- İran
- Makedonya
- Roma
- Doğu Roma İmparatorluğu

Mısır oldukça önem arz eden bir coğrafyaya sahiptir. Bu nedenle de birçok devletin kurulmasına ve ortadan kalkmasına tanık olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda Mısır'ın tarihsel, kültürel, sosyal ve siyasi açıdan çeşitlilik içerdiği belirtilmektedir (Tiryakioğlu, t.y.: 69).

Mısır'da kurulmuş olan ilk Türk Müslüman Devletin Tolunoğulları olduğu belirtilmektedir. Bu devletin kurucu olan Ahmet, Mısır'a halife tarafından genel vali olarak atanmıştır. O dönemde Abbasi Halifeliği'nin en önemli eyaletlerinden birinin Mısır olduğu ifade edilmektedir. Ahmet Mısır'da 12 yıl valilik görevini yürüttükten sonra bölgede hükümdarlığını ilan etmiştir. Daha sonra da Ahmet tarafından şu bölgeler de ele geçirilmiş ve oldukça güçlü bir devlet kurulmuştur:

- Suriye
- Lübnan
- Filistin
- Bingazi

Daha sonraki süreçte Abbasiler tekrar Mısır'ı ele geçirmiştir. Bu süreçte Mısır genel valisi olarak Muhammedül İhşid gönderilmiştir. İhşid Devleti yaklaşık olarak 35 yıl var olabilmiştir. Sonrasında Şii Fatımiler tarafından Mısır işgal edilmiş ve Sünniler ile savaşılmaya başlanmıştır. Mısır'daki Fatımi egemenliğine ise 1171 yılında Selahaddin Eyyübi son vermiştir (Tiryakioğlu, t.y.: 70).

Mısır'da Türklerin hüküm sürmesi Memlûklerle başlamıştır. Bununla birlikte Memlûkların bölgedeki hakimiyeti 267 yıl sürmüştür. Mısır'da kurulmuş olan bu Türk Devleti'nin sınırlarına şu ülkeler de dahil olmuştur:

- Suriye
- Lübnan
- Filistin
- Hicaz

- Sudan
- Libya
- Kıbrıs
- Fırat ve Toroslar'a dek Anadolu
- Yemen
- Aden
- Hadramut

Suriye ve Mısır yalnızca Memlûkler döneminde birleşebilmiştir (Tiryakioğlu, t.y.: 73).

Osmanlı ancak 1568 yılında Mısır'da gerçekten bir egemenlik kurabilmiştir. Fakat bu egemenlik oldukça kısa bir süre devam etmiştir. 16. ve 17. yüzyılda yaşanan isyanlar Mısır'ın 'isyanlar ülkesi' olarak anılmasına neden olmuştur. İsyancı Kavalalı Mehmet Ali Paşa zamanına kadar devam etmiştir. Bazı dönemlerde oldukça kısa süreli de olsa Memlûk beylerinin yönetime egemen oldukları ifade edilmektedir. Fakat bu dönemlerde halk Memlûk beyleri arasındaki mücadelelerden hoşnutsuz olmuştur. Bununla birlikte bu dönemde İngiltere ve Fransa'nın Mısır ile oldukça yakından ilgili olduğu bilinmektedir. XIV. Lui döneminden bu yana Fransa'nın Mısır'ı ele geçirmek istediği belirtilmektedir. Ancak Osmanlılar ile olan ilişkilerine zarar vermemek için Fransa bu yönde bir adım atmamıştır. Memlûkler'in Bonapart tarafından yenilgiye uğratılması Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. Mısır halkına ve Osmanlı'ya Bonapart Mısır'ı Memlûklerden kurtarmak istediğini ifade etmiştir. Ancak asıl amacı herkes tarafından bilinmekteydi. Bu dönemde Mısır üç yıl boyunca Fransızların işgali altında kalmıştır. Bu yıllarda Mısır'a Batı kültür ve kurumlarının benimsenirildiği belirtilmektedir (Köse, 2017).

Fransız askerlerinin bölgeden ayrılmasıyla birlikte eski güçlerini tekrar elde etmek isteyen Türkler ve Memlûkler arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bu çatışmaların yaşandığı dönemde Memlûklerin İngiltere'nin himayesinde olduğu bilinmektedir. Memlûk beylerinden Murat'ın hayatını kaybetmesinden sonra ve yerine Osman Bey'in geçmesinden sonra Türkler geçici de olsa bir başarı elde etmiştir. Bu dönemde İngilizler de Mısır'ı terk etmeye başlamıştır. 1805 yılında ise Mısır'ın Fransızlardan kurtarılması için gönderilen kuvvetler arasında olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1805 yılında Mısır valiliğine atanmıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Avrupa'dan uzman ve öğretmenler Mısır'a getirilmiş ve güçlü bir ordu kurulmuştur. Bununla birlikte tıp ve harp okulları da açılmış ve Batı kültürünün Mısır'da yaygınlaşması sağlanmıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa 1831 yılında ise Mısır'a tamamen egemen olmuştur (Tiryakioğlu, t.y.: 78).

Ortadoğu'da gerçekleşebilecek dönüşümler için yeni yapılara model olma potansiyeline sahip olan en önemli güçlerden birinin de Mısır olduğu belirtilmektedir. Mısır'da aşiret bağlarının politika alanındaki etkisi oldukça sınırlı olmuştur. 1800'lü yılların başından itibaren gerçekleştirilen ordu merkezli modernleşme, Mısır'da merkezi bir siyasal gücün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kapsamda Mısır'a en çok benzeyen ülkenin Tunus olduğu ifade edilmektedir. Çünkü Tunus 1850'li yıllardan sonra ülkenin modernleşmesi ve daha merkezi bir yapıya sahip olması mümkün olmuştur (Bozarslan, 2012: 24).

Osmanlı hükümeti tarafından izlenen siyaset Mehmet Ali Paşa tarafından oldukça yakından izlenmiştir. Bu durum da onun uzun bir zaman boyunca aklında olan ancak uygulayamadığı planını uygulamaya karar vermesini sağlamıştır. Öncelikle Suriye'de oldukça önemli bir konumda olan Akkâ Kalesi 1831 yılında Kavalalı tarafından ele geçirilmiştir. Akkâ Kalesi'nin geri alınması için II. Mahmut tarafından bir ordu gönderilmiştir. Ancak bu ordu yenilgiye uğratılmıştır. Daha sonra Şam, Halep ve Adana Kavalalı tarafından ele geçirilmiştir. Kavalalı'ya karşı harekete geçen diğer ordu da Konya'da yenilgiye uğratılmıştır. Daha sonra bu ordunun başında olan Osmanlı sadrazamı da esir alınarak Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. Bu gelişmeden sonra Osmanlı Devleti Rusya'dan yardım talebinde bulunmuş ve İstanbul'a ordu ve donanma gönderilmiştir. Fakat bu durum İngiltere ve Fransa'nın endişelenmesine neden olmuştur. Çünkü bu durumda Akdeniz'deki üstünlüklerini tehlikeye sokacaklarını düşünmüşlerdir. Bununla Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı geri çekilmesi için ikna etmişlerdir. Sonuç olarak ise 1833 yılında Kavalalı ve Osmanlı Devleti arasında Kütahya Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma ile Adana ve Suriye Kavalalı'nın yönetimine teslim edilmiştir. Daha sonra Abdülmecit tarafından bir ferman çıkarılmış ve bu fermanla Mısır'ın Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya, onun ölümünden sonra ise oğullarına verilmesine hüküm altına almıştır (Akalin ve Parlaz, t.y.: 122)

Batı'ya ve bilhassa da Fransızlara düşman olan Abbas Paşa haricindeki valiler döneminde Mısır Avrupalı bir yapıya sahip olmuştur. Mısır'a Avrupa tarafından sağlanan ekonomik kolaylıklar Mısır için olumlu sonuçlara neden olmamıştır. Söz konusu ekonomik kolaylıklar ülkenin oldukça yüksek miktarda tazminat ödemesine ve ülkenin ekonomik sorunlarına İngiltere ve Fransa'nın dahil olmasına yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde ülkedeki hemen hemen tüm yatırımlar da durmuştur. Bununla birlikte 1878 yılında İngiltere'nin Kıbrıs'ı işgal etmesi ile beraber Mısır üzerinde İngiltere'nin baskısı daha da güçlenmiştir. İngilizlerin işgaline kadar olan sürece kadar da Mısır ve diğer ülkeler arasındaki ilişkiler kapitülasyonlar aracılığıyla sağlanmıştır. Mısır kısmen de olsa 1876 yılında bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Fakat söz konusu kısmen bağımsızlık ülke içinde huzursuzlukların

tamamen ortadan kalkmasını sağlamamıştır. Ekonomik açıdan yaşanan istikrarsızlık iç huzursuzluğun artmasına ve milliyetçilik duygularının gelişme göstermesine sebep olmuştur. Milliyetçilik akımları gelişme gösterse de bu durum Mısır'da 1914 yılında İngiltere tarafından daha baskın bir yönetim kurulmasını önleyememiştir. Mısır'a tamamen İngiltere tarafından hükmedilmesi ile birlikte I. Dünya Savaşı başlamış ve Osmanlı Devleti ile İngiltere birbirine karşı savaşan devletler durumuna gelmiştir (Tiryakioğlu, t.y.: 81).

I. Dünya Savaşı ile birlikte Mısır'daki İngiliz karşıtı tutumun güçlendiği ve milliyetçi duyguların arttığı bilinmektedir. Bununla birlikte gelecekte ülkenin bağımsızlığını elde edebileceğine ilişkin umutlar da artmıştır. Bu kapsamda Zaglul Paşa'nın liderliğinde 1918 yılında kurulan Vefd Partisi'nin Mısır milliyetçiliği ile özdeşleştiği ifade edilmektedir. "Mısır, Mısırlıların" şeklindeki söylem ile yürütülen bağımsızlık mücadelesi de Mısır'da tek taraflı bir meşruti krallık kurulmasını sağlamıştır (Anderson, 2001: 393).

I. Dünya Savaşı sonrasında Türk dış politikası Atatürk'ün düşünceleri çerçevesinde biçimlenmiştir. Ayrıca 1925 yılında Mısır Krallığı ve Türkiye Cumhuriyeti arasında diplomasi ilişkilerinin başladığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte bu durum Mısır ve Türkiye arasındaki siyasi nitelikteki ilişkiler için de iyi bir atmosferin oluşmasını sağlamıştır. Ancak Mısır'da bulunan Osmanlı tebaasına kapitülasyonlardan yararlanma hakkı Mısır hükümeti tarafından verilmemiştir. Ancak bu durum Türkiye ve Mısır Krallığı arasında bir gerginliğe sebep olmamıştır. Dahası İngilizler tarafından teklif edilen anlaşmanın Mısır tarafından kabul edilmemesi de Mısır'a karşı Türkiye'nin sempati duymasını sağlamıştır (Özgiray, 1996: 2).

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesi ile imzalanan Lozan Antlaşması ile birlikte 1924 yılında Mısır ve Türkiye arasındaki bağlar kopmuş ve yeni bir dönem başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Mısır'da milliyetçilik duygularının güçlendiği ifade edilmektedir. Bu durum da İngiliz himayesinin sona ermesine neden olmuştur. Mısır'da 1922 yılında bağımsız bir devlet kurulmuştur. Bununla birlikte 1927 yılında Mısırlılar İngilizlerin ülkeyi terk etmelerini istemiştir. Bunun sonucunda da tam bağımsızlık için bir mücadele başlatılmıştır. Mısır'da 1936 yılında Kral Fuat hayatını kaybetmiştir. Daha sonra ise tahta Kral Faruk geçmiştir. Kral Faruk döneminde ise İngiltere ile bir anlaşma yapılmış ve bu anlaşma uyarınca İngiltere'nin Mısır'ı terk etmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte Arap-İsrail Savaşı'nda ağır bir yenilgi alan Mısır'daki halk Kral Faruk yönetimini sorgular hale gelmiştir. Ayrıca Mısır'ı oluşturan halkın büyük bir kısmının toprak sahibi olamaması da halkın Kral Faruk'a olan desteğini azaltmıştır. Ayrıca ülkede şu hususlara ilişkin de büyük ölçüde rahatsızlıklar söz konusu olmaktadır (Cleveland, 2008: 336):

- Eşitsizlik
- Adaletsizlik
- Yolsuzluk

Lozan antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile birlikte Mısır ve Türkiye arasında elçilik düzeyinde ilişkiler tesis edilmiştir. Bu şekilde iki ülke arasında normalleşme döneminin başladığı söylenebilmektedir. Ancak her ne kadar iki ülkede karşılıklı olarak elçilikler açılmış olsa da Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilerin istenilen düzeyde olmadığı ifade edilmektedir. Çünkü Mısır'da egemen olan Kral Fuad rejimi, Türkiye'den farklı düşüncelere sahip olmuştur. Kral Fuad tarafından yürütülen Mısır'daki tutucu politika, Türkiye tarafından yürütülen laik politikaya zıtlık teşkil etmiştir. Bu dönemde Mısır tarafından yürütülen Türkiye karşıtı politikalar Türkiye'deki rejim muhaliflerini de cesaretlendirmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye tarafından yürütülen laikleşmeye ilişkin politikalar da Mısır'da Türkiye'ye karşı bir propaganda unsuru olarak kullanılmıştır. Fakat buna rağmen Mısır'daki gençler ve aydınların bir bölümü Atatürk tarafından yürütülen politikalara hayranlık duymuş ve Türkiye'de yapılan devrimlerden etkilenmiştir (Şimşir, 1984: 4).

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Mısır hem Birleşmiş Milletler'e hem de Arap Birliği'ne dahil olmuştur. 1948 yılında Filistin sorununun gündeme gelmesi ile birlikte de Araplar ve Yahudiler arasında bir savaş yaşanmış ve bu savaş sonucunda Yahudiler galip gelmiştir. Mısır'da 1950 yılında Vefd Partisi seçimleri kazanmıştır. Seçimleri kazanan Vefd Partisi tarafından 1936 yılında imzalanan anlaşma ortadan kaldırılmıştır. Bu durum da 1951 yılında İngilizlere karşı Kanal Savaşı'nın başlatılmasına neden olmuştur. Bu savaş Başbakan Nahas Paşa tarafından sona erdirilmiştir. Mısır'da 1953 yılında Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu dönemde General Necip hem Başbakanlık hem de Cumhurbaşkanlığı görevlerini yürütmüştür. 1954 yılında ise bir tür hükümet darbesi gerçekleşmiş ve ihtilal komitesinin üyelerinden biri olan Albay Cemal Nasır Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiştir. Nasır tüm Arap devletlerini bir araya getirmek ve Arap birliğini tesis etmek istemiştir. Cemal Nasır'ın hayatını kaybetmesinden sonra ise Cumhurbaşkanlığı görevine Enver Sedat getirilmiştir (Akalin ve Parlaz, t.y.: 124).

1937 yılında Mısır ve Türkiye arasında ilk dostluk antlaşması Ankara'da imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmanın birinci maddesi şu şekildedir:

“Türkiye ile Mısır arasında bozulmaz sulh ve daimi dostluk cari olacaktır.”

Bununla birlikte yine aynı dönemde Ankara'da Mısır ve Türkiye arasında şu anlaşmalar da imzalanmıştır:

- İkamet antlaşması

- Vatandaşlık antlaşması

Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilerin gerçek manada bir “Dostluk Antlaşması” aşamasına gelmesinin gecikmesine ilişkin bazı sebepler bulunmaktadır. Bu sebepler şu şekilde sıralanabilir (Tiryakioğlu, t.y.: 84):

- Türkiye’nin komşuları ile olan ilişkilerini düzenlemek istemesi
- Sadabat ve Balkan Paketi’nin Türkiye için önem arz etmesi
- Arap ülkelerinin kendi ülkelerinin de Türk devriminden etkilenebileceklerinden endişe etmeleri
- Fransa ve İngiltere’nin Türkiye’ye karşı kışkırtıcı tutumları
- Türkiye’nin Arap ülkelerini endişelendirmek istememesi

2.3. Türkiye'nin Mısır'a Yönelik Yürüttüğü Genel Dış Politika

Kurtuluş Savaşı’nda elde edilen başarılar ve sonrasında Cumhuriyet’in ilan edilmesi ile birlikte gerçekleştirilen reformların İran, Mısır ve Afganistan gibi ülkelere ilham kaynağı olduğu ifade edilmektedir. Ancak Türkiye tarafından Batılılara yönelik bir dış politika izlenmesi Ankara’nın Ortadoğu ülkelerine oldukça mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur. Fakat bu durum 1960’lı yıllarda değişiklik göstermiştir. Turgut Özal’ın seçimleri kazanarak görevi devralması ile birlikte Arap toplumu ve Türkiye arasındaki ilişkiler gelişme göstermiştir. Bununla birlikte Ak Parti’nin yönetimi devralmasının da bu ilişkilerin gelişimi noktasında önem arz ettiği söylenebilmektedir. Ortadoğu’ya olan yaklaşımda Ak Parti’nin tarihi ve kültürel unsurları ön planda tutması ve katı laiklik anlayışından vazgeçilerek askerin siyaset üzerindeki etkisine sınır koyulması ve söz konusu partinin laiklik ile demokratik değerlere sahip olduğuna inanılması Türkiye’nin bölgedeki imajı üzerinde olumlu etkilere sebep olmuştur. Bununla birlikte bu durum Türkiye’de meydana gelen olayların Araplar tarafından dikkatli bir biçimde takip edilmesine sebep olmuştur (Çakmak vd., 20114: 144).

1965 yılında Türk dış politikasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin sebepleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Kıbrıs’a ilişkin Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu’nda gerçekleştirilen oylama
- Türkiye’nin sadece Batı bloku için değil dünya üzerinde de yalnız kaldığının anlaşılması
- 1965 yılından sonraki süreçte Batı’dan gelecek ekonomik yardımlara ihtiyacın azalması
- Planlı bir kalkınma döneminin başlaması

- Batı dışında yeni yardım kaynakları arayışına girilmesi

1964 yılında Kıbrıs'a müdahale etmek zorunda kalan Türkiye bu konudaki iradesini ABD'ye bildirmiştir. Bu durum da 1964 yılında o dönemde ABD Başkanı olan Johnson'un yine o dönemde Türkiye Başbakanı olan İsmet İnönü'ye bir mektup göndermesine neden olmuştur. Söz konusu mektubun Türk dış politikası için yeni bir aşamanın başlangıcı olduğu ifade edilmektedir. Sonuç olarak 1965 yılından sonraki süreçte Türkiye'nin Batı'ya olan bağlılıklarından kurtulduğu ve daha bağımsız politikalar yürüttüğü ifade edilmektedir. Bu kapsamda hem sağ hem de sol görüşlerin birlikte hareket etmesinin bu konuda önemli adımlar atılmasını sağladığı belirtilmektedir (Tiryakioğlu, t.y.: 91).

Araplar ve İsrail arasında gerçekleşen ve toplamda altı gün süren savaş sırasında Türkiye de bu konudaki yeni politikasını uygulamak için bir fırsat elde etmiştir. Bu savaşa ilişkin olarak Türk yetkililer tarafından yapılan açıklamalarda ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan konuşmalarda sürekli olarak Arap dünyasını desteklediği görülmektedir. Bu durum da Arap dünyasındaki ülkelerde olumlu bir etkiye sebep olmuştur. Bu konuya ilişkin olarak o dönemde Mısır hükümet sözcüsü olan Hasan el Zeyyad 1967 yılında şunları dile getirmiştir:

“Modern tarihin kaydettiği ve bizim yakın geçmişte yaşanan acı krizde Türkiye'nin iftihar edilecek bir tutumu olmuştur.”

Bu şekilde Arap devletleri arasında en büyük ve güçlü olan Mısır ve Türkiye arasındaki gerginlik de sona erdirilmiştir. 1967 Savaşı'ndan sonraki süreçte de Araplar ve İsrail arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklarda Türkiye Arap dünyasının yanında yer almıştır (Gönlübol ve Sar, 1977: 559).

İsrail ve Arap dünyası arasındaki çatışmalara ilişkin olarak Türkiye'nin sergilemiş olduğu tutum Arap devletleri ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin güçlenmesine ve resmi nitelikteki ziyaretlerin de artmasını sağlamıştır. Söz konusu ziyaretler neticesinde yayınlanmış olan bildirimlerde İsrail'e karşı Araplar tarafından gösterilen tutumun Türkiye tarafından desteklendiği açıklanmıştır. Bununla birlikte bu dönemde Arapların da Kıbrıs sorununa ilişkin olarak Türkiye'nin görüşünü benimsedikleri ifade edilmektedir. Arap devletleri ile birlikte Türkiye'nin yayınlamış olduğu bildirimlerin büyük bir kısmında şu yaklaşım dile getirilmiştir (Tiryakioğlu, t.y.: 91):

“Kıbrıs'ta her iki cemaatin meşru hak ve çıkarlarına uygun barışçıl bir çözüm yolu bulunması gerektiği”

Türkiye tarafından yürütülen dış politika yalnızca Arap dünyasında değil Tüm dünyada dikkat çekmiştir. Ak Parti hükümeti tarafından Ortadoğu'ya yakın ilgi gösterilmesi

Arapların da Türkiye'ye olan ilgilerinin artmasını sağlamıştır. Eski zamanlarda genellikle Türk dış politikası Batı eksenli olarak görülmüştür. Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkiler noktasında birçok olay etkili olmuştur. Bu olaylardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (Uysal, 2011: 61):

- 1 Mart Tezkeresi'ne TBMM tarafından onay verilmemesi
- Davos olayı
- Mavi Marmara olayı

2.4. Mısır'ın Türkiye'ye Yönelik Yürüttüğü Genel Dış Politika

Türkiye tarafından yürütülen politikalara karşı çoğunlukla olumlu yönde bir yaklaşım söz konusu olmuştur. Ancak belirli ölçüde de olsa şüpheli bir yaklaşımın söz konusu olduğu belirtilmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya dönüşünün bir manada kabul gördüğü söylenebilmektedir. Fakat hâlâ İsrail ile olan ilişkilerin devam etmesi zihinlerde bir karışıklığa neden olmaktadır. Söz konusu zihinlerde karışıklık ve şüphelilik Ak Parti'nin kendisini şu şekillerde farklı biçimlerde tanımlamasından kaynaklanmaktadır:

- İslâmcı
- Laik
- Modern
- Liberal
- Müslüman demokrat

Mısırlıların büyük bir bölümü Türkiye'yi yalnızca kendi menfaatlerini takip eden son derece pragmatik bir ülke olarak görmektedir. Araplar ile Türkiye'nin kültürel ve tarihsel bağları olduğu kabul edilmektedir. Ancak Ak Parti'nin yönetimi devralması ile birlikte İslâmi algının daha fazla ağırlığa sahip olduğu görülmektedir (Uysal, 2011: 96).

İslami eğilimlerin Mısır'da oldukça güçlü olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Türkiye'ye ilişkin olumsuz uygulamalar arasında laiklik yaklaşımı ve uygulaması görülmektedir. Olumsuz uygulamalar arasındaki gösterilebilecek bir diğer husus ise siyasete ordu tarafından müdahale edilmesi olduğu ifade edilmektedir. Mısır ve diğer Arap ülkeleri ile Türkiye'nin kıyaslanması durumunda Türkiye'nin oldukça demokratik bir ülke olduğu kabul edilmektedir. Fakat demokratik sürecin işleyişine yönelik olarak ordunun bir engel olarak görülmesi hususu da gündeme gelmektedir. Bunun dışında Türkiye ve bölgeye yönelik yaklaşımına ilişkin olarak İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilere yönelik bazı çekinceler söz konusu olmaktadır. Fakat orta sınıfa mensup olan Mısırlıların, Mısır ve Türkiye arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi noktasında fikir birliğine sahip oldukları söylenebilmektedir.

Bunun gerçekleştirilmesi için hem olumlu hem de normatif olmak üzere birçok gerekçe ortaya koyulmuştur. Bu konuya ilişkin gerekçeler şu şekilde sıralanabilir:

- Osmanlı mirasının korunması düşüncesi
- Ak Parti'nin İslami bir kimliğe sahip olması
- Ak Parti'nin demokratik bir hareket olarak görülmesi
- İslami ve Batı kimliklerinin Ak Parti tarafından dengelendiği düşüncesi

Yukarıda sıralananlar ile birlikte Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olabileceği düşüncesi de Mısırlıların Türkiye'ye olan ilgilerinin artmasına neden olmaktadır. Bu şekilde Mısır ve diğer Ortadoğu ülkelerinin Türkiye tarafından modern dünyaya taşınabileceğine inanılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye tarafından şu ülkeler arasında arabuluculuk faaliyeti yapması da ülkelerin Türkiye'ye olan sempatilerini artırmaktadır (Uysal, 2011: 97):

- İsrail-Suriye
- Mısır-İran
- ABD-İran

Mısır'da Türkiye'ye ilişkin olarak birçok akademik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 1960 ve 1970'li yıllarda Türkiye'nin içine kapanık olduğu ve dış dünya ile ilişkisinin de oldukça az olduğu bilinmektedir. Bu dönemde bu nedenlerden dolayı Türkiye dışarıdan çok fazla ilgi görmemiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin Batı ile aynı çizgide politikalar yürütmesi de Mısır tarafından ilgi görmemesine yol açmıştır. 1980'li yıllarda Mısır'da gerçekleştirilen Türkiye'yi konu alan akademik çalışmalarda genellikle Türk edebiyatı, Mısır-Osmanlı ekonomik ve sanat tarihine ilişkin olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmalarda çoğunlukla şu hususlar konu edildiği ifade edilmektedir (Uysal, 2011: 99):

- Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması
- Ekonomik kalkınma
- Türkiye tarafından yürütülen Ortadoğu politikaları
- İsrail ve Türkiye ilişkileri

Geçmişte olduğu gibi Mısır'ın uluslararası platformda çok fazla bir varlık gösteremediği bilinmektedir. Mısır'da meydana gelen gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Mısır ve diğer devletler arasında hükümetler seviyesinde ilişkilerin sürdüğü görülse de Mısır'ın içinde bulunduğu coğrafyadaki etkinliği genellikle yalnızca Filistin sorunu bağlamında ele alınmıştır. Bu kapsamda Mısır, Türkiye tarafından da son yıllarda benimsenmiş olan "uluslararası arenada aktif politika" yürütmeyi tercih ederek bölgesel bir güç olmak yerine pasif bir dış politika izlemiş ve statükonun devam etmesini sağlamıştır (İnat vd., 2009: 210).

Ortadoğu’da gerçekleşen devrimlerden sonra Türkiye’nin kendisini bir model olarak sunabilmesi gerekmektedir. Bu amaçla da öncelikle Türkiye’nin insan hakları, demokrasi ve adalet alanında göstereceği başarılar önem arz etmektedir. Türkiye’de geçmişte yaşanan demokratik gelişmeler, Avrupa Birliği’ne üyelik noktasındaki reformlara da olumlu yönde etki etmiştir. Bu nedenle de Ortadoğu’da gerçekleştirilen anket çalışmalarında Türkiye’nin model ülke olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Dahası Mısır’daki devrim sürecinde Müslüman Kardeşler tarafından “İslâm tek çözümdür” biçimindeki ideolojik nitelikteki söylemlerin terk edilmesi ve yalnızca insan haklarına yönelik bir yaklaşımın benimsenmesi Ak Parti’nin Müslüman Kardeşler hareketi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Çakmak vd., 2014: 146-149).

Mısırlı bir akademisyen olan Nadia Mustafa, Türkiye’nin Filistinlilere yardım etmesi ve bununla birlikte diğer Arap ülkelerine açılması noktasında dikkat çektiğini ve bu manada olumlu yönde bir imaja sahip olduğunu ifade etmektedir. Yine bir başka Mısırlı akademisyen Saadeddin İbrahim de Türkiye’nin Suriyeli mültecilere kucak açmasının Türkiye’nin imajına oldukça olumlu bir etki yaptığını belirtmektedir. Ayrıca kardeş olarak görülen Arapların yapmadığını yarım kardeş olarak nitelendirilebilecek Türklerin yaptığı dile getirilmiştir. Mısırlı Selefî politikacılardan biri olan İmad Abdulgafur ise Türk dış politikasının 10 yıldır oldukça başarılı bir biçimde sürdürüldüğünü ve Mısır ile mevcut ilişkilerin de güçlendirilmeye çalışıldığını ifade etmektedir. Ancak devrik yönetimin Türkiye’nin bu konudaki isteklerine karşı bilinçli bir biçimde olumsuz yaklaştığı belirtilmektedir. Türkiye’nin bölgede oldukça etkili olduğu, Filistin ve Irak konularında önem arz ettiği ve Mısır ile Suudi Arabistan gibi ülkelerin Türkiye tarafından ikna edilerek bölgesel sorunların yine bölgesel aktörler tarafından çözülebileceğini vurguladığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Mısırlı akademisyenlerden bazılarının da Avrupa Birliği’nden olumsuz nitelikte geri dönüşler alınması nedeniyle Türkiye’nin Doğu’ya yönelik ilgisinin arttığını belirtmektedir (Köse vd., 2013: 87-95).

2.5. Mısır’ın İç Siyaseti ve Mısır-ABD-İsrail İlişkileri

1928 yılında bir grup insan Hasan el-Benna adlı kişi etrafında toplanarak Müslüman Kardeşler teşkilatının temelini meydana getirmiştir. Bu topluluk oldukça kısa bir süre içinde kitlesel bir güç haline gelmiştir. Mısır iktidarı tarafından II. Dünya Savaşı’nın sürdüğü sıralardan bu harekete baskı yapılmış ve Hasan el-Benna ile takipçileri tutuklanmıştır. 1948 yılının Mayıs ayında İsrail, devlet olarak ilan edilmiştir. Bu süreçte Müslüman Kardeşler Arap ülkeleri ve Mısır’a cihad çağrısı yapmıştır. Bu durum da Müslüman Kardeşler hareketinin

Mısır hükümeti tarafından yasa dışı olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. Bu nedenlerden dolayı bu hareket 1949 yılında kapatılmıştır. Daha sonra ise Müslüman Kardeşlerin lideri olan el-Benna gerçekleştirilen bir saldırı sonucunda hayatını kaybetmiştir (Tandoğan, 2012: 392).

Nasır döneminde Müslüman Kardeşler'e birçok açıdan baskı yapılmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Tutuklamalar
- Toplama kampları
- İşkence
- Ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmak

Fakat Enver Sedat döneminde Müslüman Kardeşler üzerindeki baskının azaldığı ifade edilmektedir. Ancak 1992 yılında Müslüman Kardeşlere yönelik olarak tekrar baskı politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Dahası Mübarek yönetimi Müslüman Kardeşleri rejim için bir tehdit olarak görmüş ve bu nedenle de söz konusu hareketi zayıflatmaya çalışmıştır. Bu durum da İslamcı radikaller ile Mısır hükümeti arasında beş yıl boyunca bir savaş yaşanmasına yol açmıştır (Cook, 2008: 28).

Her ne kadar yasaklı olsa da Müslüman Kardeşler Örgütü yıllar boyunca varlığını devam ettirmiştir. Mısır'daki en güçlü muhalefetin Müslüman Kardeşler olduğu bilinmektedir. Bu durum da Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Mısır'a ilişkin yapılacak değerlendirmelerde göz ardı edilmemesi gerektiği anlamına gelmektedir. Müslüman Kardeşler ilk olarak 1980 yılında seçimlere katılmıştır. Ancak bu örgütün demokrasi söylemini yaygınlaştırması 2000'li yıllar ile birlikte başlamıştır (Açıklan, 2011: 403).

1952 yılında Cemal Abdul Nasır tarafından bir devrim yapılmış ve krallık rejimi ortadan kalkmıştır. Bu durum da ABD'nin ülkeye yönelik ilgisinin artmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Mısır'ın Arap dünyasında öncü konumunda yer alması da ABD'nin Mısır'a olan ilgisinin artmasını sağlamıştır. Mısır ile İsrail arasında bir barış antlaşması imzalanmış ve İsrail devletini ilk tanıyan Arap ülkesi Mısır olmuştur. Bu durum da ABD ile Mısır arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca ABD ve Mısır arasındaki askeri alandaki iş birliği de bu iki ülkenin ilişkilerinin gelişmesine sebep olmuştur (Sekmen, 2007: 497).

Mısır tarafından yürütülen dış politikada ABD yanlısı bir tutum izlenmesi ve Arap İsrail savaşının ABD tarafından sona erdirilmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Bu kapsamda bilhassa barış görüşmeleri sırasında ABD'nin üstlendiği rolün bu ilişkilerin gelişmesinde oldukça önemli bir rol oynadığı ifade edilmektedir. Daha sonra Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi de Mısır ile ABD arasındaki ilişkilerin gelişmesini

sağlamıştır. Diğer Arap ülkelerinin Mısır'dan etkilenme potansiyelleri ABD'nin Mısır'a verdiği önemin artmasına neden olmuştur (Açıkalın, 2011: 377).

11 Eylül saldırılarından sorumlu olan kişilerden bazılarının Mısırlı olması şu hususları gündeme getirmiştir:

- Mısır'ın bölgedeki konumu
- Mısır'da iç siyaset
- Mısır'daki İslami hareketler

Bu kapsamda hem radikal İslam'ı temsil etmesi hem de ılımlı İslam'ı temsil etmesi bakımından Mısır'ın oldukça ilginç bir ülke olduğu görülmektedir. Bin Ladin'in çevresinde de birçok Mısır vatandaşının olması Mısır üzerinde baskıların artmasına neden olmuştur (Abdalla, 2003: 21).

İnsan hakları ihlallerinin yaşandığı ve ABD'nin Irak'ı işgal ettiği dönem Mısır, ABD ile olan ilişkisini sorgulamaya başlamıştır. Bununla birlikte Mısır'ın bölgedeki etkisinin zayıflamaya başlaması da Mısır bürokrasisinde muhalefetin güç kazanmasını sağlamıştır. Mübarek yönetiminin başarısız olduğunu düşünen Mısırlılar değişim için sokaklara çıkmıştır (Ayhan, 2011: 25).

2006 yılından sonra ABD tarafından Mısır'a ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaretlerin konusunun şu ülkeler olduğu belirtilmektedir:

- İran
- Irak
- İsrail

Bu ziyaretlerin amacının Irak Savaşı için Mısır'ın desteğini elde etmek olduğu ifade edilmektedir. Çünkü bu sırada demokrasinin yaygınlaştırılması düşüncesi artık ikna edici olmaktan çıkmış durumdaydı. Ülker için demokrasi noktasında baskı oluşturmanın bazı arzulanmayan neticelere sebep olabileceği Bush tarafından görülmüştür. Bu durum da diğer ülkelere yönelik olarak bu şekildeki baskıların azalmasına neden olmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonra hayata geçirilen bu yeni söylem terörizm riskinin azaltılması ile birlikte siyasal İslam sorununun da gündeme gelmesine yol açmıştır. İran'da 1979 yılında gerçekleşen devrim gibi devrimlerin başka ülkelerde de gerçekleşmesi ABD tarafından istenmemektedir. Bu nedenle demokrasi talepleri ile bu taleplerin neticelerinden rahatsızlık duymak ABD'nin bu konuda bir ikilem içine girmesine yol açmıştır (Açıkalın, 2011: 397).

Obama'nın yönetimi devralmasından sonra izlediği politikalar göz önünde bulundurulduğunda ABD'nin Mısır'ın iç politikasına karışmaktan ziyade bölgesel politikalara odaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte her ne kadar Arap halkları Mısır'a karşı tepki

göstermiş olsa da 2008 yılından sonraki süreçte Gazze’de görülen Hamas ve İsrail arasındaki gerginlik döneminde İsrail ile Mısır arasında dengeli bir ilişki sürdürülmüştür. Bununla birlikte İran ile ilişkiler bağlamında 30 yıl süresince devam eden soğukluk da şu ülkelerin ortak paydada buluşmasını sağlamıştır:

- ABD
- Mısır
- İsrail

ABD tarafından Mısır’a ilişkin yürütülen politikaların, Mısır’daki muhalefet bakımından tercih edilen bir çizgide olmadığı ifade edilmektedir (Açıkalın, 2011: 410).

2.6. Cemal Abdül Nasır Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri

1900’lü yıllarında başında birçok Mısır’ın karşı karşıya kaldığı birçok problem bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- İç isyanlar
- Dış borçlar
- Kanal sorunu
- Savaşlar
- Ekonomik problemler

Bu dönemin sonrasında 1952 yılında bir askeri ihtilal gerçekleştirilmiş ve Melik Faruk ülke dışına çıkarılmıştır. 1953 yılında ise Mısır’da Cumhuriyet ilan edilmiş ve General Necip Cumhurbaşkanı olmuştur. Askeri ihtilal genç subaylar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu genç subayların arasındaki Cemal Abdül Nasır orduda en güçlü konumda yer almıştır. Necib, Cumhurbaşkanı olduktan sonra askeri idareyi ortadan kaldırmak istemiştir. Bunun üzerine yönetimi ele geçiren Nasır şunları gerçekleştirmiştir (Tandoğan, 2012: 390):

- Sosyalizmin yaygınlaştırılması
- Mısır’ın Rusya ile daha yakın ilişkiler kurması
- Yaklaşık olarak 60.000 muhalifin farklı sebeplerle hapsedilmesi
- Kuruluşların büyük bir kısmının devletleştirilmesi
- Sahip olunan fikirleri diğer Arap ülkelerine de benimsettirmeye çalışılması

Askeri ihtilalin ülkedeki İngiliz varlığının sona erdirilmesi sürecine başlangıç niteliğinde olduğu ifade edilmektedir. Mısır 1912 yılında İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Ancak 1914 yılına kadar Mısır’da Osmanlı Sultanının egemenliğinin sürdüğü belirtilmektedir. Fakat I. Dünya Savaşı’nın başlaması ile beraber Mısır’ın tam olarak İngilizlerin hakimiyeti altına girdiği söylenebilmektedir. 1919 yılında gerçekleşen kitlesel ayaklanmalar neticesinde

1922 yılında İngilizler Mısır'ın bağımsızlığını tanıma mecburiyetinde kalmıştır. Fakat Süveyş Kanalı çevresinde bulunan İngiliz askerleri ile İngilizlerin hâkim olduğu bürokrasi, Mısır tarafından yürütülecek siyasetin İngiltere tarafından belirlenmesine neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Mısır'da yabancı düşmanlığının arttığı bilinmektedir. Buna bağlı olarak ülke üzerindeki İngiliz egemenliğinin ortadan kaldırılması için fikir birliğine varılmıştır (Özkoç, 2014: 28).

Nasır'ın amaçlarını şunlar olduğu ifade edilmektedir:

- Mısır'ın Batı emperyalizminden kurtarılması
- Milli bir ekonomi inşa etmek
- Ekonominin güçlenmesini sağlamak
- Ülkenin Arap kimliğinin güçlenmesini sağlamak
- Batı'nın Arap ülkeleri üzerindeki hâkimiyetine son vermek
- Mısır liderliğinde birleşmiş ve bağımsız bir Arap dünyasını tesis etmek

Mısır, ABD açısından oldukça önemli bir ülkedir. Bunun sebepleri ise şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Süveyş Kanalı'nın sahip olduğu önem
- Arap dünyasındaki en büyük ve güçlü ordunun Mısır'da olması

ABD de Mısır açısından oldukça önemli bir ülkedir. Bunun sebepleri ise şu şekilde sıralanabilmektedir (Yaseen, 2006: 228):

- ABD tarafından Mısır'a her yıl 2 milyar dolarlık bir yardım yapılmaktadır
- ABD tarafından sağlanan askeri ve ekonomik nitelikteki yardımlar

Mısır'ın Nasır döneminde ekonomik, sosyal ve siyasi olarak oldukça geliştiği ifade edilmektedir. Nasır döneminde yönetimin karakterini meydana getiren temel ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

- Milli bağımsızlık
- Feodalizmle mücadele
- Tekellerin kapitalizminin ortadan kaldırılması
- Sosyal devlet

Yukarıda sıralanan hususlar Nasır'ın tüm Araplar bakımından sevilmesini sağlamıştır (Tandoğan, 2012: 390).

1936 yılına dek Mısır ordusunun yalnızca resmi geçit törenlerinden görüldüğü ve bir protokol ordusu niteliğine sahip olduğu belirtilmektedir. Bu döneme kadar İngilizlerin denetimi altında ve yalnızca polis görevini yürüten ordunun komuta kademesinde Osmanlı subaylarının da bulunduğu bilinmektedir. 1936 yılına kadar Mısır'da yalnızca aristokrat

ailelerin çocukları subaylık mesleğine kabul edilmiştir. Fakat 1936 yılında büyük bir halk ayaklanması gerçekleşmiştir. Bu durum da Mısır ve İngilizler arasında bir antlaşma imzalanmasına neden olmuştur. Bu antlaşma ile birlikte artık yoksul halkın çocukları da subay olma imkanını elde etmiştir. Bu durum halk ve ordunun bir bütün hale gelmesini sağlamıştır. Yoksul ailelerden gelen ve emperyalist işgale karşı bir tutum gösteren genç subayların Hür Subaylar hareketini oluşturduğu ifade edilmektedir (Parlar, 2002: 144).

Mısırlı subaylar 1930'lu yıllarda Askeri Akademi'ye girmiş ve ordu içinde görev almaya başlamıştır. 1952 yılında da bu subaylar yönetime el koymuş ve ülkenin geleneksel nitelikteki kurumlarında önemli bir değişime öncülük etmişlerdir. Darbenin gerçekleşmesinden sonra Devrim Komuta Konseyi kurulmuştur. Bu konseyin iki yönlü politika yürüteceği ifade edilmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- İktidarın rakiplerinin ortadan kaldırılması
- Ülkede reformlar gerçekleştirilerek rejime halk tarafından destek verilmesinin sağlanması

Bu kapsamda eski rejimin tam manasıyla tasfiye edildiği söylenebilmektedir. Nasır döneminde Mısır ordusunun siyasal alandaki etkinliğinin de arttığı belirtilmektedir. Bu durumun sebebi olarak ise sivil alanların ele geçirilmesi gösterilmektedir. 2011 yılında gerçekleşen protestolar göz önünde bulundurulduğunda Mısır Ordusu'nun değişimin temel aktörlerinden biri olduğu görülmektedir (Özkoç, 2014: 29).

1952 yılında gerçekleştirilen darbeden sonraki süreçte krallık rejimi ortadan kaldırılmış ve faaliyet gösteren tüm siyasi partiler de kapatılmıştır. Bununla birlikte Hizbu't Tecemmu-İştiraki (Sosyalist Birlik Partisi) olarak tek partili bir siyasi hayat tesis edilmiştir. Çok partili sisteme ancak 1977 yılından sonra Enver Sedat'ın devlet başkanı olduğu dönemde geçilebilmiştir. Daha sonra ise Mısır Devrimi'nin gerçekleştiği döneme kadar bu sistem varlığını devam ettirmiş ve siyasal yapı da üç temel başlıkta var olmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Sosyalist Birlikte Partisi (Sol kesim)
- Vefd Partisi (Sağ kesim)
- Demokrat Vatan Partisi (İlimli kesim)

Müslüman Kardeşler partileşme sürecinin dışında kalmıştır. Ancak Müslüman Kardeşler hareketinin oldukça önemli bir kitleyi temsil ettiği de bilinmektedir. Bir ülkede faaliyet gösteren siyasal partilerin tamamının kapatılıp tek partili yaşama geçilmesi demokratik siyasal hayat üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Bu kapsamda demokrasinin en temel unsurlarından birinin de çok partili siyasal sistem olduğu ifade edilmektedir (Tandoğan, 2012: 396).

Mısır ve Türkiye arasındaki ilişkiler göz önünde bulundurulduğunda iki ülke arasındaki soğukluğun ana sebeplerinden birinin Mısır tarafından Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi olduğu belirtilmektedir. Bu dönemde Türkiye, Ortadoğu'ya ilişkin siyasetini Batı'ya yakınlığın bir aracı olarak düzenlemiştir. Bu nedenle de Türkiye, Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesine karşı çıkan diğer ülkeler arasında yer almıştır. Bu ülkeler ise şu şekilde sıralanabilir:

- ABD
- Fransa
- İngiltere

Mısır ve Türkiye arasındaki soğukluğun bir diğer sebebi ise İncirlik Üssü'nden ABD'nin yararlanmasına izin verilmesidir. Bu duruma ilk tepki gösteren Arap ülkelerinden birinin de Mısır olduğu bilinmektedir. Bir diğer sebep ise Mısır ve Suriye birleşmesinden sonra 1961 yılında Suriye'nin söz konusu birleşmeden ayrıldıktan sonra Suriye'nin Türkiye tarafından hemen tanınmasıdır. Bu durum da Mısır ve Türkiye arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir (Tiryakioğlu, t.y.: 89).

Mısır'da dengelerin bozulması dış ilişkilerde de değişikliklere neden olmuştur. Bu dönemde Sovyet danışmanlar Mısır'dan uzaklaştırılmıştır. Bu durum da ABD ile Mısır arasında daha yakın ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. Enver Sedat döneminde yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi için oldukça yoğun bir çaba gösterilmiştir (Emrealp, 1984: 170).

Nasır döneminde şu konulara ilişkin birçok sorun bulunmaktaydı:

- Ekonomi
- Politika
- Toplum

Fakat Enver Sedat yönetimi devraldıktan sonra yönetimi desteklemeyen elitlerle iş birliği yapmış ve alt sınıfa ilişkin tüm politikaları durdurmuştur. O döneme kadar oldukça pasif bir izlenim veren Sedat'ın yaptığı çıkışlar ile birçok kişiyi şaşırttığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'ne yakın olan isimler de Sedat tarafından tasfiye edilmiştir. Ayrıca 1971 yılında kendisine karşı yürütülen darbe hazırlığını ortaya çıkartarak engellemesi de hem ülke hem de parti üzerinde tek adam haline gelmesine yol açmıştır. Bu dönemde Sedat tarafından yeni bir Anayasa da hazırlanmış ve mecliste yeni bir kabine de meydana getirilmiştir. Mısır'ın adı da Mısır Arap Cumhuriyeti şeklinde değiştirilmiştir (Tandoğan, 2013: 33).

Her ne kadar bu döneme kadar Mısır ve Türkiye arasında devlet başkanı seviyesinde resmi bir ziyaret gerçekleştirilmemiş olsa da 1970 yılında Başbakan Nasır'ın cenaze töreni

için o dönemde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olan Süleyman Demirel Kahire'ye gitmiştir. İhsan Sabri Çağlayangil'in 1967 yılında Mısır'a gitmesi ile birlikte de Dışişleri Bakanları seviyesinde Mısır ve Türkiye arasında ziyaretlerin başladığı söylenebilmektedir. Daha sonra ise 1968 yılında o dönemde Mısır Dışişleri Bakanı olan Mahmud Riyad da iadeyi ziyarette bulunmuştur. Resmi nitelikteki ziyaretlerle birlikte turistik amaçlı olarak da iki ülke arasında hükümet yetkililerinin ziyaretler gerçekleştirdiği bilinmektedir. Enver Sedat tarafından gerçekleştirilen İsrail'e yönelik ziyaret birçok ülkede tepkilere yol açmıştır. Bu ülkeler şu şekilde sıralanabilir (Tiryakioğlu, t.y.: 92):

- Libya
- Suriye
- Irak
- Güney Yemen
- Filistin Kurtuluş Örgütü

İsrail ile Mısır arasında yapılan anlaşmadan sonraki süreçte bu durum iç politikada Enver Sedat'ın zarar görmesine neden olmuştur. Barış anlaşması ABD'nin ekonomik ve askeri olarak Mısır'a yardım etmesini sağlamıştır. Ancak bu durum da Mısır'ın ulaşmak istediği ekonomik seviyeye ulaşmasını sağlayamamıştır. Ayrıca açılma projesi de amaca hizmet etmek yerine sadece üst sınıfa mensup olan kişilere bir fayda sağlamıştır. Hükümet tarafından yapılan lüks harcamalar ile halkın içinde bulunduğu güç koşullar toplumda bir huzursuzluk oluşturmuştur. Bu durum Müslüman Kardeşler ve Sedat'ı eleştiren diğer toplulukların tutuklanmasına neden olmuştur (Cangür, 2013: 23).

2.7. Enver Sedat Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri

1952 yılının temmuz ayında gerçekleştirilen devrimin ardından Kıptilerin yavaş yavaş kiliseyi siyasetin merkezine çektikleri ve seçime dayalı siyasetten uzaklaştıkları görülmektedir. Kendisini Cemal Abdülnasır döneminde hissettirmeye başlayan siyasi ve etnik tartışmalar, 1971 yılının eylül ayında Abdülnasır'ın vefat etmesi, yine aynı yıl Patrik VI. Cyril'in vefat etmesi üzerine yeni bir boyut kazanmıştır. Abdülnasır'ın yerine bu arada Enver Sedat getirilirken, Patrik VI. Cyril'in yerine ise Patrik III. Sunnude getirilmiştir. Bir yandan bu dönemde etnik gerginliklerin artarak bir nevi kin sürecine geçilmesi yeni bir dönemin oluşmasına neden olurken, diğer bir yandan ise ilk defa Mısır tarihinde bu düzeyde bir gerginliğin yaşandığı dönem olarak ifade edilmektedir (Sert ve Güç, 2020: 202). İktidarı Sedat devraldıktan hemen sonra beklenmedik bir şekilde hem ordu yönetimindeki hem de parti içerisindeki muhaliflerini tasfiye etmiştir. devamında ise kendisine yönelik olarak bir

saldırı planlandığını ima eden Sedat, Sovyetlere yakın olduğu bilinen radikalleri sistem dışında iterek kısa bir süre içerisinde gerek ülke idaresinde gerekse parti içerisinde tek başına merkeziyetçiliğini ilan etmiştir. araştırmacıların ifadelerine göre ülke yönetimini Sedat eline almasına karşın ayrıca Nasır yönetiminden kalan çözümü imkansız olarak görülen diplomatik ve ekonomik sorunları da üstlenmek zorunda kalmıştır (Behçet, 2019: 307). Sedat tüm bunların bilincinde olarak hareket etmekteydi, devamında ise uygulayacağı siyasetin ipuçlarını yaptığı konuşmalarda vermektedir. Sedat; Nasır döneminde yaşanan hataları sıklıkla dile getirmekteydi. Yeniden yasaların egemenliğinin sağlanacağını, polis devleti uygulamasının ortadan kaldırılacağını ve milletvekili seçimlerinin bağımsız bir şekilde yapılacağını sözünü vermektedir.

Enver Sedat'ın 1970 yılında idareyi ele almasının ardından Sovyet devletlerinden uzaklaşarak daha batı yanlı ve liberal bir tavır serilemeye başlamıştır. mısır ve Türkiye arasında buna karşın arasındaki ilişkilerde herhangi bir gelişim görülememiş, aralarındaki bölgesel rekabetlerden dolayı ilişkilerde bir gelişim görülmemiştir. Bir önceki iktidar yönetimi döneminde İsrail ile savaşa girilmiş olmasına rağmen 1977-1978 yıllarında ziyarette bulunulmuştur. Kendisinin izlediği bu politikaya Arap dünyasının karşı çıkmasına rağmen Amerika aracılığıyla İsrail ile görüşmelerde bulunmuştur. 1979 yılına gelindiğinde Camp David anlaşması imzalanmıştır. Mısır yapılan anlaşma sonucunda Altı Gün Savaşları sonucunda kaybetmiş olduğu Sina Yarımadasını geri kazanarak resmen İsrail'i tanımıştır. 1981 yılının ekim ayında Enver Sedat, 1973 yılında askeri başarılar kazanmış olduğu Yom Kippur Savaşı yıldönümüne katılarak tören alanında suikasta uğrayarak vefat etmiştir. Enver Sedat'ın yardımcısı olan Hüsnü Mübarek 1981 yılının ekim ayında yapılan halk oylaması sonucunda başkanlık görevine getirilmiştir (Alkan, 2019: 39).

Mısır ordusunun bu dönemde ekonomik alandaki üstünlüğünün siyasal alanda tam tersi gitmesi ile ilgili olarak artmaya başladığının vurgulanması gerekmektedir. İnfisahının başlatılmasının hemen ardından ise Enver Sedat'ın girişimleriyle silah sanayisinin geliştirilmesi amacıyla 1975 yılında Arap Örgütü kurulmuştur. Bu örgütün temel amacı liberalleşmenin doğası ile uyumlu olacak şekilde ülkeye Arap sermayesinin yakınlaştırılmasını sağlayarak Batıdan gelebilecek teknik yardımlarla Mısır'da silah üretiminin geliştirilmesinin sağlanmasıdır. Bu örgüt her ne kadar İsrail'le barış imzalanmasını sağlayan Mısır'ın Arap ülkeleri tarafından protesto edilmesinden dolayı her ne kadar işlevsiz bir hale gelmesi durumunda da sanayileşme için 1979 yılında Mısır Örgütü olarak isimlendirilerek ordunun kontrolü altında yoluna devam etmiştir (Özkoç, 2021: 101). Muhaliflerin Enver Sedat'a yönelik olarak göstermiş oldukları tepkilerin zirveye çıktığı nokta

ise Suriye, Mısır ve Lübnan arasında ittifak oluşturulmasından kaynaklanmıştır. Suriye ile Mısır'da yapılan ittifak anlaşmasının ancak üç yıl sürebileceği ile ilgili olarak görüş bildirilirken, 1971 yılı itibariyle ittifak anlaşmasının sona ermesinden sonra ülkenin mevcut siyasi ve ekonomik şartları göz önünde bulundurularak bahsi geçen üç ülke arasında ittifak anlaşmasının yapılmasına yönelik olarak gereken çalışmalar başlatılmıştır (Serbest, 2017: 48).

Özellikle ülkede İslami gruplar giderek artan Batılılaşma hareketlerine karşı 1977 yılından itibaren ülkedeki asıl muhalefet durumuna gelmiştir. Enver Sedat, dolayısıyla dini bir silah olarak siyasi amaçlar doğrultusunda çok fazla ileri gittiğini ve militan İslam gruplarının bu bağlamda tehlikeler gelebileceği bilincine ulaşmıştır. 1981 yılının eylül ayında bu sebeple sayıları 1500'den fazla olan kişi tutuklanmış ve farklı siyasi görüşlere sahip olan birçok kişi gözaltına alınmıştır. Enver Sedat ayrıca kurallara uyulmaması durumunda 5000 kişinin daha tutuklanacağını dile getirerek durum hakkındaki tepkisini ortaya koymuştur. Bu gelişmelerin üzerinden henüz bir ay geçmesinden sonra Kahire'de düzenlenen askeri geçit töreni esnasında Sedat, hareketçiler tarafından öldürülmüştür (Ugan, 2020: 112).

2.8. Hüsnü Mübarek Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri

Kıptiler ile devlet arasındaki sorunlar Enver Sedat döneminin sonlarına doğru iyice artmıştır. Mısır Anayasasında yer alan ilgili maddeye göre devletin dini İslam'dır ibaresi yazılmış ve buna ek olarak kiliselerin bakımı için on şart getirilmiştir. 1981 yılında aynı zamanda kanunlarda yapılan değişikliklerde bazı zorunlulukların eklenmesiyle de Kıptilerin sıkıntıya girmesine yol açmıştır. Bir suikast sonucunda Enver Sedat'ın öldürülmesi sonucunda Kıptiler derin bir nefes almıştır. Mübarek döneminde yapılan kiliselerin bakımı ile ilgili yapılan esnekliklerin ve miladi yılbaşının resmi tatil olarak ilan edilmesi gibi durumlar Kıptiler için olumlu anlamda nitelendirilirken, onların lehine olarak alınan bu kararlar Mısır'da havanın daha da gerilmesine yol açmıştır. Benzer bir siyaset politikası izleyen Müslüman Kardeşler Teşkilatının da yasaklanması bu gerginliği iyice arttırmıştır (Sert ve Güç, 2020: 206). Her ne kadar iktidarının ilk yıllarında Hüsnü Mübarek, Mısır'a demokrasiyi yerleştirmeye çalışır gibi gözükse de bu durum pek uzun süreli olmamıştır. Vafd Partisinin bu doğrultuda 1984 seçimlerine adaylarının girmesine müsaade etmiş ve Vafd seçimler sonucunda en büyük muhalefet partisi olmuştur. Ancak Mübarek yönetiminin parti içindeki anlaşmazlıklar ve siyasi baskıları üzerinden çok süre geçmeden partinin bölünmesine ve daha sonra ise dağılmasına sebebiyet vermiştir. 1984 yılından sonra Hüsnü Mübarek, siyasi faaliyetlerine muhalefet partilerinin daha yoğun bir şekilde denetimler getirmiş ve hükümet adaylarının kazanması için her türlü seçim ihlallerini yapmıştır (Behçet, 2019: 310).

Geçmişten beri Mısır ve Türkiye arasındaki ilişkiler mesafeli bir şekilde ilerlemiştir. Ancak 1996 yılından itibaren iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 1996 yılının mart ayında terör zirvesine katılmak için Mısır'a ziyarette bulunmuştur. Bunun hemen ardından ise Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in Ortadoğu'daki barış süreci ile ilgili olarak görüşmeler yapmak üzere yapılan davet üzerine 1996 yılında bir günlüğüne ziyarette bulunmuştur. Mısır Dışişleri Bakanı 1996 yılının 2 Mayıs'ında Ankara'ya gelmiştir. Mısır-Türkiye ve İsrail arasında bu tarihlerde yapılan askeri birliği anlaşmasına büyük tepkiler gösterilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler bu durum sonucunda gerilmiştir. Fakat 11 Temmuz 1996'da bu gerginlik Mısır Devlet Başkanının Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret sonucunda ortadan kalkmıştır. Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan 3-4 Temmuz 1996 tarihinde Mısır'ı ziyaret ederek iki ülke arasında başta ticaret olmak üzere farklı alanlarda iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır (Alkan, 2019: 44-45).

Özetle Enver Sedat döneminde geçilen çok partili döneme ait bazı değişikliklerin yaşanmasına ve özgürlük alanında bazı olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen örneğin Mübarek ile siyasi partiler hiçbir zaman rekabet halinde olamamışlardır. Bu durum zaten Hüsnü Mübarek'in iktidara gelmesinin ardından demokrasiyi siyasi alanda geliştirecek bazı düzenlemeler yapmasına rağmen 1984 ve 1987 yılında yapılan seçimlerin ardından rahatlıkla anlaşılmaktadır. Önceki dönemlerde olduğu gibi bunun yanı sıra devlet başkanı tarafından başbakan belirlenmekte ve kabine üyeleri de devlet başkanına karşı sorumlu tutulmaktadır. Özgürlükler ise genellikle rejime veya merkezi otoriteye tehdit oluşturmayacak bir şekilde sınırlandırılmış bir şekilde geliştirilerek tam manada demokratik bir dönüşüm geliştirilmemiştir (Ugan, 2020: 115).

Mısır'da demokratik taleplerin artması ve özellikle de 2009 yılından itibaren ekonomik durumun kötüleşmesi enflasyon ve işsizliğin artmasına sebebiyet vererek, gelir adaletsizliğinin derinleşmesine sosyoekonomik durumların toplumsal kesimler bakımından katlanılmaz bir hal almasına neden olmuştur. 2010 yılının aralık ayında bir sokak satıcısının Tunus'ta kendisini yakması sonucunda başlayan gösteriler çok kısa bir süre içerisinde Mısır'a kadar yayılarak milyonlarca insanın Mübarek aleyhine protestolar etmesine neden olmuştur. Protestolar karşısında Mübarek yönetimi sadece on sekiz gün kadar direnebilmiş ve 2011 yılında otuz yıllık rejim sona ermiştir (Telci, 2018: 26).

2.8.1. Hüsnü Mübarek Yönetimi Altında Geçen Demokrasisiz Yıllar

30 yıl süren iktidarlığı boyunca Hüsnü Mübarek, yönetimde devamlı kalabilmek için siyasi sistemlerinden asla vazgeçmemiştir. Ekonomik ve sosyal alanda nitekim şaşırtıcı şekillerde ilginç liberalleşmeler meydana gelmiştir. Anacak sosyal ve ekonomik alanda yaptığı bu liberalleşme ile ilgili yenilikler, başkanlık yetkilerinin dışında olağanüstü hal ve güvenlik birimleri tarafından sivil toplumlara karşı baskı yapılması gibi nedenlerden dolayı hiçbir zaman siyasi sistemlerde gerçek demokrasi hareketleri görülemedi. Aslında reform hareketlerinin yapılması yalnızca toplumlarda meydana gelebilecek isyanlar ve gerilimlerin önüne geçebilmek amacıyla yapılmıştır (Alkan, 2019: 41).

Mısır'da yönetime artan tepkiler karşısında Mübarek ve yönetimi özellikle de 2005 yılında gerçekleşen seçimler kapsamında birtakım değişikliklere gidilmesi adına hareket etmeye başlayarak bu yönde bazı adımlar atılmıştır. Mübarek bu dönemde döneminde şartları göz önünde bulundurduğunu ifade ederek Anayasanın ilgili maddesi kapsamında kendisine bağlanan yetkiler doğrultusunda gizli oy usulü ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birden çok adayın katılımı ile gerçekleştirilmesine yönelik olarak anayasada değişikliğe gidilmesine yönelik teklifte bulunmuştur. 2005 yılının şubat ayında bu bağlamda Anayasanın ilgili maddesinin değiştirilmesi sonucunda Mısır'da çok adaylı seçim süreci başlatılmıştır. Mısır bu döneme kadar parlamento tarafından cumhurbaşkanlığı adayının belirlendiği ve halkın yönetime sunulan adayı kabul veya reddettiği bir sistem ile yönetilmekteydi. Anayasada gerçekleştirilen bu değişiklik ile birlikte diğer partilerin de cumhurbaşkanı adayı gösterilmesi mümkün hale gelmiştir (Serbest, 2017: 51).

Mübarek'in özellikle ilk dönemlerinde gerçekleşen demokratik hareketlere örnek olarak İslamcı gruplar dışında 1984 seçimlerinden önce tüm siyasi görüşlerin parti kurmalarına imkan tanınmıştır. 1983 yılına kadar 350 olan milletvekili sayısı bu değişiklik sonucunda 448'e yükseltilmiştir. Mübarek döneminde hatta genel olarak örgütlenme özgürlüğü alanında birtakım gelişmeler yaşanmakla birlikte sivil toplum kuruluşlarının ve siyasi partilerin sayılarında artışlar görülmüştür. Basın ve ifade özgürlüğünde de ayrıca birtakım ilerlemeler görülmüştür.

2.8.2. Arap Baharı 'nın Başlaması ve Mısır'a Sıçraması

Hem tüm Avrupa ülkeleri hem de Mısır açısından 2011 yılının şubat ayı ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel etkileri olan ve bölgedeki önemli dönüşümleri ve değişiklikleri beraberinde getiren olayların başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Tunus'ta 2010 yılının aralık ayında kendisini yakan bir genç bütün bölgeyi etkisi altına alacak ve devlet başkanının

ülkeyi terk etmesine neden olacak rejim değişikliği ile sonuçlanacak protesto hareketlerinin ilk fitilini ateşlemiştir. İlerleyen dönemlerde Mısır'da devrimin sembolü haline gelen bu genç, devlet başkanının istifa etmesinin isteneceği protestoların başlangıcını hareketlendirecek tüm bölgeyi etkileyecek bir davranışın içerisine girmiştir. Tunus olayları dolayısıyla Mısır'ı etkilerken burada gerçekleşen olaylarda tüm Arap ülkelerine etki etmiştir. bunun sonucunda ise Arap Baharı adı verilen olaylar başlamıştır. gerçekleşen olayların Arap dünyasında yer alan Hristiyan unsurları ve özellikle de Mısır'da bulunan Kıptileri derinden etkilemektedir. Zira Arap ülkeleri içerisinde Kıptiler en büyük Hristiyan nüfusu oluşturmaktaydı (Sert ve Güç, 2020: 210). 30 yıl boyunca Mısır'da iktidarda kalmayı başaran Hüsnü Mübarek yönetiminin Batılı ülkelere ve ABD'ye adapte olan dış politikası ve ekonomisi ve bu durumun bir sonucu olarak ülke içi dinamiklerin hareketli olması ülkedeki demokratik hareketlere sürekli bir engel oluşturmuştur. Her ne kadar Mübarek yönetiminin uyguladığı baskıcı politikalar muhalefetin hareket alanını kısıtlamış olsa da Mısır'da yaşanan sosyal hareketler dönem dönem muhalefetin zemin oluşturduğu alanlar olmuştur (Behçet, 2019: 312). Geçmiş dönemlerde yönetimle karşı karşıya gelmemek adına eleştiri yapmaktan uzak duran muhalifler, genellikle bölgesel konular üzerinden eleştirilerini yapmaya çalışmışlardır. 2000'li yıllarda Filistin Sorunu ve Irak'ın işgal edilmesi Mısır'da halkın sokağa çıkarak gösterilerde bulunmasına sebebiyet vermiştir.

Tunus'un ardından Mısır'a da sıçrayan bu olaylar o bölgede de derin izler bırakmıştır. Hatta Arap dünyasının tanınmış analizcilerinden olan Abdülbari Atwan Mısır'ı bir file benzeterek Mısır'ın yürümeye başlaması durumunda bile oldukça yıkıcı etkiler yaratabileceği yorumunda bulunmuştur. İsyanın nedenlerinin açıklanabilmesi adına öncelikli olarak o dönemlerde Mısır'ın gücüne değinmek gerekmektedir. Mısır'ın ilkçağlardan itibaren her zaman bir devlet modeline sahip olması, mevcut coğrafyanın kendisine birden fazla kimlik belirlemesi, batı ile her zaman yakın ilişkilerde bulunması ve bir sömürge faaliyetlerinin olmaması dikkat çeken noktalar arasındadır. Bunlara ilave olarak İsrail ile savaşmasına karşın İsrail ile uzun yıllar boyunca iyi ilişkilerini devam ettirebilmesi ve belki de dünya genelinde hayatsal önemi bulunan Süveyş kanalına sahip olması da bölgedeki Mısır'ın önemi daha da arttırmaktadır. Genç nüfus içerisinde diğer bir yandan işsizlik oranlarının %50'ye ulaşması, otuz yıldan beri Mübarek yönetiminin idarede olması ve yüksek rakamlara yolsuzluğun ulaşması gibi bulgular Mısır devlet görevlilerinin göstermiş olduğu mutluluk tablosunun tersi niteliğindedir. Mısır'ın nüfusu 80 milyonu bulmuş iken, mevcut işsizlik durumu isyanların sebeplerini de göstermektedir (Alkan, 2019: 51).

Mısır Devlet Başkanı Nasır, Arap Baharı öncesi dönemde uzun süreden beri Mısır'ın söz konusu olan Batı emperyalizminden direk siyasi kontrolünden uzaklaştırabilmesi adına hareket edilmesi gerekmektedir. Nasır sıklıkla temel olarak Arap-İslam kimliğini yeniden inşa edebilmek adına ulusal ekonomik yapının bağımsız bir şekilde inşa edilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu yöndeki politikaları bağlamında yukarıda da belirtildiği üzere Nasır Bağdat Paketi'ne karşı çıkmış, konuşmalarında Bağdat Paktının Arap bağımsızlığına karşı bir tehdit niteliği taşıdığını söyleyerek Bağlantısızlık Hareketi içerisinde yer alması gerektiğini söylemiştir (Serbest, 2017: 55).

Mısır Arap Baharını derinden yaşayan ülkelerin başında gelmiştir. Doğu ve batının buluşma noktası olan Mısır, Arap dünyasına da coğrafi konumundan dolayı liderlik etmiştir. Mısır, Arap Baharı olaylarıyla ön plana çıkmış, farklı ülkeler tarafından yüzyıllar boyunca yönetilmiştir. Yabancı güçlerin hükümdarlığından Mısır, 1952 yılında Britanya Krallığı tarafından desteklenen monarşi rejimini ortadan kaldırılması sonucunda kurtulmuştur. Mısır bu dönemden sonra cumhuriyet rejimiyle yönetilmeye başlanmış ve kralların yerine otoriter diktatörler geçmiştir. Daha sonrası da ise 2011'de patlak veren otoriter rejim Arap Baharı olayları sonucunda ise tamamen yok olmuştur. Mısır'da gerçekleşen Arap Baharı, uzun yıllardır Arap ülkelerinde yaşayan toplumların baskıcı politikalara karşı göstermiş oldukları bir ayaklanmadır. 2011 yılının ilk ayında başlayan ve kısa bir süre içerisinde milyonlarca Mısır halkının katıldığı gösterilere dönüşmüştür. Olaylar 18 gün gibi kısa bir sürenin içerisinde sonuca ulaşmıştır. Protestolar sonucunda Hüsnü Mübarek yönetimi 30 yıl boyunca iktidarda kalmasının sonucunda yönetim elinde alınmış ve Mısır'da Arap Baharı olaylarının ardından askeri darbe meydana gelmiştir (Nisan ve Kara, 2021: 246).

2.8.3. Devrime Yol Açan Sebepler

Hüsnü Mübarek, Mısır ve ABD ordularının desteğini arkasına alarak yıkılmayacağını zannetmiş, 18 gün gibi kısa bir süre boyunca içerisinde görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum kimi çevreler tarafından bu durum şaşkınlıkla karşılanırsa da aslında Mısır'da gerçekleşen devrim süreci Tunus'ta Bin Ali yıkılmadan önce baş göstermiştir. Keza uzun bir süredir toplumsal huzursuzluktan kaynaklanan bir isyan hareketine dönüşmesinin ardından akıllardaki asıl soru ayaklanmanın neden bu kadar geciktiğidir. 1981 yılından beri yönetimde olan Hüsnü Mübarek'in 25 Ocak itibarıyla başlayan protesto hareketlerinin ardından halkın yönetimi istifaya çağırmasının ardından toplumun refahını derinden etkileyen işsizlik sorunu baş göstermiştir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler, enflasyonun yüksek olması ve askeri gelirin düşük olması gibi nedenlerin olabileceği gibi devlet yönetiminin uygulamış olduğu

Batı ve ABD yanlısı dış politikaların neden olduğu imaj kaybı ve iç dinamiklerde artan baskıların varlığı hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Yürürlükten uzun süredir kaldırılamayan olağanüstü hal yasası, muhalif siyasi partilerin keyfi olarak getirmiş oldukları kısıtlamalar, seçimlere hile karıştırıldığı iddiaları ve haklarında cezai cezai kovuşturmaları gibi düzenlemelerde uygulamaların Mübarek yönetimine karşı olan ayaklanmalarda etkisi olmuştur (Koçak, 2013: 11-12).

Mısır'da 25 Ocak'tan sonra yaşanan gelişmeler yalnızca Tunus'ta yaşanan olayların bir devamlılığı olarak düşünülmemelidir. Başka bir ifadeyle 25 Ocak Devriminin ana sebebi Yasemin Devrimi değil de bir katalizör olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Tunusluların her ne kadar Bin Ali'yi görevden almak zorunda kalması Mısır halkına ilham kaynağı olmuştur. Ancak gene de her ne olursa olsun bu durumun 25 Ocak Devrimi ile açıklanması mümkün değildir. 2000'li yıllarda bu noktada Mısır'da halkın büyük bir bölümünün katıldığı protesto gösterilerinin yapıldığı unutulmamalıdır. Mübarek karşıtı halk hareketleri için dolayısıyla 25 Ocak 2011 tarihi milat olarak alınmaması geçmişten günümüze kadar ulaşan bilgi birikimlerinin görmezden gelinmesi anlamına gelecek ve devrimin gerçekleşmesindeki ana sebeplerin görmezden gelinmesine yol açacaktır. Son 30 yıllık dönem göz önünde bulundurularak dönemin değerlendirilmesinin yapılması daha mantıklı olacak, ayaklanmaya neden olan etkenlerle iç ve dış politika gelişmelerine göz atılması, isyan hareketlerini daha doğru açıklanmasını sağlayacaktır.

2.8.4. Mübarek Diktatörlüğünün Sonu ve Devrim

25 Ocak 2011'de Mısır'da başlayan devrim olaylarının zirve yaptığı 11 Şubat 2012 tarihinde Hüsnü Mübarek ve yönetimi görevi bırakmıştır. 30 yıl boyunca süren Mübarek yönetimi bu olayların arkasından son bulmuştur. Hüsnü Mübarek'in bu denli uzun süre kalmasının başlıca nedenleri arasında Batılı devletlerin ve ABD'nin desteğini alarak hareket etmesi bulunmaktadır. ayrıca Hüsnü Mübarek otoritesini uzun yıllar boyunca ordusunun desteğiyle korumuştur. Hüsnü Mübarek bu şekilde halk üzerinde baskı yaparak halkın sesini yükseltmesini engellemiştir. Bu doğrultuda ülkedeki yeniliklere kapalı sistemle düzen devam ettirilmiştir. Bu istikrarla uzun yıllar boyunca devam edilmiştir. Mısır'ın nitekim Hüsnü Mübarek'in demokratikleşmenin önündeki en büyük engel olduğunun anlaşılması sonucunda Mısır ordusu, iç dinamikler açısından baktığında gençlik hareketleri ve muhalif partiler ile birlikte hareket ederek Mübarek ve yönetiminin görevini bırakması gerektiği yönünde fikir birliğine varmışlardır (Alkan, 2019: 62).

Fakat Mısır'da yaşanan isyanlar sonucunda yapılan ilk demokratik seçimlerde halk tarafından seçilen Muhammed Mursi'ye yönelik olarak gerçekleştirilen askeri darbenin hemen ardından Cumhurbaşkanı seçilen darbeci lider Abdülfettah el-Sisi döneminde Mübarek'e yöneltilen suçların tamamı düşmüştür. Mübarek ile ilgili olarak ilk görülen dava yolsuzluk iddiaları ile ilişkili olup verilen üç yıl hapis cezası onanmıştır. Ancak daha sonrasında 25 Ocak eylemlerinde gösteri ve protestolara katılan kişilerin öldürülmesine yönelik görülen davadan ise beraat etmiştir. ayrıca yolsuzluk davasında alınan üç yıl hapis cezasının tutukluluk ve göz altı süresi de göz önünde bulundurularak Mübarek ve yönetiminin tahliye edilmesi talebinde bulunulmuştur. Sonuç olarak Mübarek'in altı yıldan beri görülen davanın neticesinde tahliye kararı verilmesi sonucunda Hüsnü Mübarek 24 Mart 2017 yılında tahliye edilmiştir (Ugan, 2020: 134).

2.9. Devrim Sonrası Geçici Hükümet Dönemi

Arap Baharı olaylarının Tunus'ta başlamasının ardından 25 Ocak'ta gerçekleşen gösterilerle birlikte eşitlik, insan hakları ve adalet gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Teşkilat 25 Ocak protestolarının aksine bu sefer arka planda kamayı tercih etmiştir. Her ne kadar bireysel olarak katılımlar olsa da asıl destek üç gün sonra ikinci gösteriler yapılmıştır. Sokaklarda bu duruma ilave olarak İslami sloganlar kullanılmamış, Mübarek'in gönderilmesi üzerine ortak bir dil kullanılmıştır. Müslüman Kardeşler Teşkilatının bu yönde bir yol seyretmesinin sebebi Mısır hükümeti ile geçmiş dönemlerde yaşanan sorunlardır. Teşkilat, bir İslam devrimi şeklinde protestoların anılmasını isteyerek diğer muhalif partilerin desteklerinin kaybolmamasını, aynı zamanda bir baskı ortamının oluşmasını engellemek istemiştir. Yine benzer olaylar çerçevesinde Mısır'da ordunun etkilerini iyi bilen teşkilat, ordu tarafından gösterilerin bir İslam tehdidi olarak kabul edilerek herhangi bir müdahalede bulunularak mevcut yönetiminin daha fazla idarede durmasını engellemek istemişlerdir (Behçet, 2019: 315).

Geçiş dönemi sürecince bu bağlamda iktidara gelmesinin ardından 14 ay boyunca cumhurbaşkanlığından almış olduğu yetkiyi kullanarak sivil pozisyona sayısız derecede emekli subayları atayarak memur sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. Bunun yanı sıra ticaret alanını genişleten ordu; bürokrasi, medya, güvenlik aygıtı ve yargıyı kapsayan devlet kurumları üzerindeki hakimiyetini garanti altına almıştır. Aynı zamanda İslami gruplar ve Müslüman Kardeşler ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. İslamcılar parlamento seçimlerinde yakın ilişkileri sayesinde seçimi ve büyük çoğunluğu kazanırken, ordu ise Hüsnü Mübarek döneminden kalan ekonomik ve siyasal ayrıcalıklarını koruyarak devam etmiştir. burada

belirtilmesi gereken bir diğer husus, Kahire’de bulunan birçok analizci ordunun hali hazırdaki yönetimi doğrudan elinde tutma isteğinde olmadığı hususunda hem fikir olmuşlardır (Ugan, 2020: 137-138). Ordu bu şekilde ortaya çıkabilecek sorunlarla bu sayede suçsuz sayılacaktı. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere ordunun temel amacı mevcut konumunu garanti altına almasının ardından kendisini dışarda tutmayacak şekilde hükümetin gölgesinde kendi çıkarlarını korumaktı.

Teşkilat tarafından 12 Şubat’ta yayımlana bildiride mevcut vali ve hükümetin yeni bir hükümetin kuruluncaya dek mevcut görevlerini sürdüreceği, geçiş döneminin ardından Konsey’in demokrasinin yönetime entegre edilerek iş başına sivil yöneticilerin geçmesini istediği ve Mısır’ın gerek uluslararası gerekse bölgesel bütün anlaşmalara uyacağı ifade edilmiştir. Teşkilatın bunun hemen ardından bir gün sonra ise anayasanın askıya alındığını belirterek altı ay boyunca ya da cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri yapıluncaya kadar ülkenin konsey tarafından idare edileceğini, Devlet Başkanının bizzat Konsey Başkanı olacağını, Konsey’in bundan sonraki süreçte yaşama işlevlerini yürüteceğini, parlamentonun feshedildiğini, anayasal değişiklikleri yapacak bir komisyonun kurulacağını belirterek hemen ardından ise referanduma gidileceği belirtilmiştir (Koçak, 2013: 33).

2.10. Geçici Hükümete Dönük Tepkiler ve Yaşanılanlar

İlk olarak mevcut yönetime karşı yapılan gösterilerin başladığı ilk günlerde Mısır muhalefeti tek bir ses olarak hareket edememiştir. Mesela, Muhammed el-Baradei göstericilere destek verirken, en güçlü muhalefet grubu konumunda olan Müslüman Kardeşler teşkilatı ise bu süreçte desteklerini açık bir şekilde göstermekten çekinmişlerdir. Polisin tazyikli suyla ve göz yaşartıcı gazla müdahale ettiği ve üç kişinin hayata gözlerini yumduğu 25 Ocak protestolarının ardından gösterilere İç İşleri Bakanlığı tarafından yasak getirilmiş hem toplantılara hem de yürüyüşlere müsaade edilmeyeceği ve gösterilere katılanların göz altına alınarak tutuklanacaklarını ifade etmiştir. fakat 25 Ocak gecesinde göstericiler Kahire sokaklarındaki yerlerini bırakmayarak ertesi gün yapılacak eylemleri beklemeye başlamışlardır. Gece boyunca polis sokakları terk etmeyen protestocuları sokaklardan uzaklaştırmaya çalışırken, sosyal medyaya ise erişim yasağı getirilmiştir. Hüsnü Mübarek döneminin sona erdirilmesine yönelik olarak yapılan çalışmalara karşın Mübarek görevinden ayrılana kadar göstericiler eylemlerine devam edeceklerini dile getirmişlerdir (Koçak, 2013: 28).

Her ne kadar Hüsnü Mübarek rejimi ülke genelinde sokağa çıkma yasağı uygulamış olsa da bunda amacına ulaşamamıştır. Mübarek yönetimi hangi yolu denediyse bir türlü

protesto ve gösterileri engelleyememiştir. 28 Ocak akşamı 18 kişinin hayata veda ettiği ve bine yakın kişinin yaralandığı genel merkez binasının yakıldığı ve Cuma Gazabı olarak bilinen protestoların ardından bir konuşma yapmak durumunda kalmıştır.

Mübarek protestoların başlamasının ardından ilk kez konuşmaya karar vermiştir. Yaptığı konuşmada görevinden ayrılmayacağını ve ülkenin güvenliğini sağlamak amacıyla ne gerekiyorsa yapacağını vurgulamış ve hükümetin istifasını istemiştir. Mübarek, her bireyin özgürlüğüne kavuşması gerektiğini belirtmiş ve demokrasinin temellerini atacağını sözünü vermiştir. Hüsnü Mübarek bunlarla da yetinmeyerek 30 yıllık iktidar süresinde bir ilki yaparak başkan yardımcısı atamıştır. Zamanlamasının geç kalmasının dışında Mübarek rejiminin önemli isimlerinden biri olan Ömer Süleyman'ı getirmesi de gösterilen tepkinin azalmamasının sebeplerinden biridir. Keza göstericiler, yönetim anlayışında bu görevlendirmenin bir değişiklik yaratmayacağını dile getirerek protesto ve gösterilerini sürdürmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVİRİMİN ARDINDAN TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ (2012-2021)

3.1. Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı Olması

Mısır'da Hüsnü Mübarek'in iktidardan inmesine neden olan ayaklanmanın üzerinden 18 ay geçmesinin ardından haziran ayı içerisinde cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci oturumu gerçekleştirilmiştir. Müslüman Kardeşlerin kurmuş olduğu Hürriyet ve Adalet Partisi tarafından aday olarak gösterilen Muhammed Mursi, kullanılan olayların yarısından fazlasını alarak cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmıştır. 18 aydır iktidarda bulunan 24 general tarafından oluşturulan Yüksek Askeri Konsey tarafından aday olarak ise Hüsnü Mübarek'in son başbakanı olan Ahmet Şefik aday olarak gösterilmiştir. İkinci turda %48 oy alan Ahmet Şefik seçimi kaybetmiştir. Resmi açıklamalara göre Mısır halkının seçimlere katılma oranı %52 olarak açıklanmıştır. Halkın seçime katılma oranlarının gözlemciler tarafından yapılan açıklamaya göre resmi açıklamaların altında olma ihtimalinden bahsetmişlerdir (Serbest, 2017: 72).

Resmi olarak Muhammed Mursi'nin seçimleri kazanmasının açıklanmasının hemen ardından Muhammed Mursi kendisine ait olan Twitter hesabından demokratik bir şekilde ülkede yapılan seçimlerin esaslı olarak gerçekleşmesini sağlayan Mısır askerlerine ve yargısına selamlarını iletmiştir. Ardından ise halka teşekkür dileklerini iletmiştir. Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından verilen ilk mesajın anlamı gayet açık bir şekilde ifade edilmiştir. Sivil ve asker bürokrasisine uyacaklarının sözünü veren Müslüman Kardeşlerin tek istekleri yönetiminde kendilerinin de yer almalarıdır. Muhammed Mursi bir diğer yandan halkın toplandığı meydanlarda farklı bir dil kullanmıştır. Halka cumhurbaşkanlığı yetkilerinden vazgeçmeyeceğini ileten Mursi, aynı zamanda generallere de meydan okumuştur.

Halk ayaklanmasının ilk anından itibaren Müslüman Kardeşler fırsatçı bir politika izlemeye çalışmışlardır. Toplum hareketinin ordu bürokrasisini alt etmesi ve eski devlet yönetimini alt edecek bir devrim hareketi ile karşılaşmasına karşı çıkmaktadır. Şimdiye kadar Müslüman Kardeşler birkaç kez halkın meydanlarda toplanmasını istemiştir. Fakat her defasında hedeflenen halkın gazını alarak askerlere göz dağı vermek ve siyaset arenasında kendisine alan açmaktır.

Yapılan cumhurbaşkanlığı adayları arasında kabul edilen kişiler arasında Hürriyet ve Adalet Partisi Başkanı ve Müslüman Kardeşlerin adayı olan Muhammed Mursi, 1991 ve 2001 yılları arasında Mısır Dışişleri Bakanlığı görevlerini yerine getiren Arap Birliği eski Sekreteri Hüsnü Mübarek döneminde Sivil Havacılık Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı görevlerini yapan ve ayrıca Hüsnü Mübarek döneminin 2011 yılından itibaren son başbakanı olan Ahmet Şefik, Müslüman Kardeşler üyesi olmasına rağmen adaylığına itiraz edilmesinin ardından bağımsız aday olan Abdulmunim Ebü'l Futuh'tur. Aynı zamanda Abdülnasır yanlısı olmasına rağmen Hüsnü Mübarek ve Sedat yönetimleri esnasında muhtelif bir figür olan Kifaye hareketinin kurucu üyelerinden olan ve Kerame Partisi'nin kurucusu olan Hamdın Sbahi'dir. İşçi sınıfları arasında popüler olan ve sosyalist grupları temsil eden Sabahı, diğer adayların karşıtı olarak ne Mübarek yönetimini ne de İslam yönetimini desteklemiştir. Sonuç olarak cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk oturumu 2012 yılının mayıs ayında yapılmıştır (Ugan, 2020: 149).

Siyasi kapışmalar esnasında Mısır'da burjuva akımının en güçlü tarafları olan yani Müslüman Kardeşler ile askeri bürokrasi arasında sürtüşmeler devam etmekteydi. Müslüman Kardeşlerin seçimi az bir farkla kazanmasına rağmen bu durum onların yönetim kavgalarını da kazandığı anlamına gelmemekteydi. İktidar olmak ya da seçim kazanmakla hükümet olmanın benzer şeyler olmadığı aşikardır. Generaller seçimlerin yapılmasının öncesinde dört cumhurbaşkanı adayını veto etmiştir. generallerin veto etmesiyle ilgili olarak hukuki nedenler ileri sürülmüş olsa da seçimlere generallerin onayladığı adaylar katılmaktadır. Generaller tarafından veto edilen adaylar arasında Müslüman Kardeşlere bağlı Mısır kolunun lideri Hayrat Şatır ve yapılan meclis seçimlerinde %25'lik bir oy alan Selefî Cemaatinin Lideri Hazım Salih Ebu İsmail'de bulunmaktaydı. Hayrat Şatır'ın generaller tarafından veto edilmesi ihtimalini de akıllarında bulunduran Müslüman Kardeşler, tedbirden Muhammed Mursi'nin adını Cumhurbaşkanlığı Seçim Komisyonuna bildirmiştir. Muhammed Mursi, Hayrat Şatır'ın veto edilmesinin ardından Müslüman Kardeşler tarafından aday gösterilerek seçimlere katılmıştır (Serbest, 2017: 72).

Yapılan seçimler sonucunda birinci turda ortaya çıkan sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda Ahmet Şefik ile Muhammed Mursi ikinci tura kalmış ancak ikili arasındaki oy farkının oldukça az olduğu görülmüştür. Hamdın Sabahı bunun yanı sıra %20, Amr Musa %11 ve Abdulmunim Ebü'l Futuh %17 oy almıştır. Elde edilen sonuçlar da göstermektedir ki Müslüman Kardeşler tarafından resmi aday olarak gösterilen Muhammed Mursi ile Müslüman Kardeşlerden ayrılması sonucunda bağımsız olarak aday gösterilen Futuh'un oy oranı diğer adaylara oranla oldukça azdır. Elde edilen sonuçtan çıkarılacak anlam

Müslüman Kardeşlerin seçimi kazanması iyi bir organizasyon, tecrübe veya sadece kendi yanlıları tarafından değil de liberal ve laik adayların bir araya gelmesi sonucunda güçlerini bir araya getirememişlerdir. Müslüman Kardeşler aksi takdirde ikinci tura geçemeyecek ve seçimi kazanamayacaklardır (Ugan, 2020: 150).

İkinci tur seçimlerinin üzerinden bir hafta geçmesinin ardından Cumhurbaşkanlığı Seçim Komisyonu tarafından seçim sonuçları açıklanmıştır. Başkan Sultan buna göre oyların %52'sini alan Muhammed Mursi'nin Mısır'da yeni Cumhurbaşkanı olduğunu açıklamıştır. %48 oranında oy alan Ahmet Şefik ise seçimi kaybetmiştir. Muhammed Mursi böylece Mısır'ın hem sivil hem de demokrasi yoluyla seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. İkinci tur seçimlerinde seçime katılım oranı %52 olmuştur. Halk yapılan seçimlerde her ne kadar Muhammed Mursi 'yi beğenmese de yeniden eskiye dönmek istemeyen halk tarafından İslamcı olmayan seçmenin oyları da Muhammed Mursi'ye gitmiştir. Buradan çıkarılacak sonuçla Mısır'ın kitlesel olarak en büyük halk tabakasına sahip cemaati olmasına rağmen İslamcı bir adayın İslamcı olmayan taraftan belirli bir oranda oy kazanmadan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanması pek mümkün değildir (Ugan, 2020: 150).

Ahmet Şefik ve Muhammed Mursi arasındaki oranları incelendiğinde tıpkı birinci turda olduğu gibi ikinci turda da ikili arasında yakın oy farkı olduğu görülmektedir. Bu durumun ana sebebi ise halkın çelişkili ve kararsız olmasıdır. Halk eski iktidara dönmek istememesine rağmen İslamcı bir siyasi yönetimden endişe duymaktadır. Ancak İslamcı bir yönetimden her ne kadar sakınmak istenirse de Mübarek döneminin son başbakanının Ahmet Şefik olmasından dolayı gösterilere katılmakla yani kendi halkın ölümünü istemesiyle suçlanmaktadır. İkinci turda Ahmet Şefik yerine bu gibi durumlardan dolayı Amr Musa ya da Hamdin Sabahi gibi adaylardan herhangi birinin olması durumunda Muhammed Mursi'ye oranla seçimi kazanma ihtimali daha fazladır.

Bir diğer yandan kurulduğu günden beri kendi aralarında Müslüman Kardeşlerin siyasi bir parti oluşturmalarına karşı çıkanlar olmuş olsa dahi genel itibariyle her şeye uyum sağlayarak kendisine büyük faydalar sağlamıştır. Bu kapsamda Müslüman Kardeşlerin karşısına iktidara gelme gibi bir şans oluşunca bu durumu kendilerine yarar sağlamaya çalışmışlardır. Her ne kadar bu bağlamda ayaklanmaları kendileri çıkarmamalarına rağmen çıkan olaylar karşısında en sağlam duran ve olayları yönlendiren yine kendileri olmuştur. Müslüman Kardeşler bu sayede gerek devlet başkanlığında gerekse parlamento da yönetimi ellerine almıştır. Buradan çıkarılan sonuçlarda da göstermektedir ki aralıksız olarak 18 gün boyunca devam eden gösteriler sonucunda sona eren 30 yıllık Hüsnü Muhammed yönetimine

halk bir daha dönmek istememektedir. Bundan dolayı fazla güvenmemelerine rağmen Müslüman Kardeşlerden yana kararlarını kullanmışlardır.

İslamcı Parti Genel Sekreteri Muhammed Abu Sarma referandumla ilgili düşüncelerini açıklamış, yabancı taraflarla yapılan toplantılar sonucunda oylamanın adil olması için gözlemcilerin bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Bunların gerçekleşmemesi durumunda oylamanın adil olmayacağını, Müslüman Kardeşlerle birlikte kendilerinin de hareket edeceklerini belirtmişlerdir. Al Asala Partisinin liderleri ise seçimlerin boykot edilmesi gerektiğini ve İslamcı güçlerin desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Selefi Al-Dostour Partisi ve modern İslamcı anlayıştaki Mısır al-Qawia Partisi liderleri de seçimleri de boykot edeceklerini belirtmiştir. seçimleri boykot edecek gruplar arasında Müslüman Kardeşlerin liderliğindeki gösterilere Selefi Cephede yer almıştır (Dervişoğlu, 2017: 86).

3.2. Mursi Dönemi Mısır'da Yaşanan Değişim ve 2012 Anayasası

Orta Doğu'da Arap Baharının yaşanmasıyla birlikte dengeler değişmiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan sonuçlar SSCB sonrasında Rusya'nın bölgede hakim olmak istemesi sonucunda istenilen ortam hazırlanmış ve yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. Esad rejiminin en büyük koruyucularından biri haline gelen Rusya, Suriye'nin durumunun henüz tam olarak belli olmaması üzerine Akdeniz'de Şam yönetimi ile birlikte enerji anlaşması imzalamışlardır. Rusya bu süreçte, Mısır'ı da benzer şekilde değerlendirilecek bir fırsat alanı olarak görmektedir. Mısır'da keza acil yakıt ihtiyacının olması Sisi'nin iktidara gelmesiyle Suudi Arabistan ile Körfez ülkelerinde tarafından olumlu olarak karşılanırsa da bu çözüm uzun süreli olmamıştır.

Mısır'da tüm bunların yanında Arap Baharı kapsamında birtakım olaylar yaşanmıştır. Bu süreçte batılı ülkelerde ise tepkisiz kalınmıştır. Mısır'da bununla birlikte yaşanan olaylar ile ilgili olarak batılı ülkelerin bir kısmının merkezlerinde gösterilerde bulunulmuştur. Ancak bu gösterilerin hiçbiri herhangi bir etki yaratmamıştır. Kaçınılmaz bir şekilde bu süreçte Rusya ile Sisi'nin yakın ilişkiler içinde olmasından dolayı ilk dış ziyaret Rusya'ya yönelik gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret esnasında Putin, gelecekte yapılacak olan başkanlık seçimlerinde Rusya tarafından Sisi'nin adaylığının destekleneceğini belirtmiştir. Sisi'nin gerçekleştirmiş olduğu meşruluk konusunda bu durum Körfez ülkeleri dışında elde edilen en büyük dış destek olarak görülmüştür (Serbest, 2017: 79-80). Bu dönemde Mısır, yeni yönetimin desteklenmesi ile ilgili olarak bir arayış içerisine girmiştir. Sonuç olarak Rusya ile yakın ilişkiler içerisinde bulunulması neticesinde Rusya'nın direk olarak nüfusundan

yararlanılması ve birçok ülke tarafından varlığının desteklenmesi ile mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Mısır'ın Rusya'da bu yöndeki yaklaşımlarını sevecenlikle karşılamıştır.

Gelecekle ilgili olarak farklı tahminlerde bulunulmamasının yanı sıra, günümüzde mevcut şartlarda karşılıklı olarak Rusya ve Mısır arasında imzalanan anlaşmalar ve gerçekleştirilen ziyaretler temelinde ve mevcut şartlarda yaşamaya devam eden Irak ve Suriye sorunları ile birlikte Orta Doğu'da yeni bir dönem başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler Arap Baharının beraberinde getireceği sonuçları açık ve net bir şekilde ortaya koymaktadır. Arap Baharının keza yaşanılanlar sonucunda gerçek bir bahar mı yoksa kış mı olacağı belli olacaktır.

2011 ve 2012 yılında yapılan seçimlerin ardından oluşturulan yeni parlamento anayasa taslağının oluşturulması için 100 kişiden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Yeni bir anayasanın hazırlanması için 2012 yılında çalışmalara başlayan komisyon tarafından temsil eksikliğinden ötürü nisan ayında kaldırılmıştır. 2012 yılında cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından SKYK Başkanı liderliğinde siyasi partilerin tamamı ile yapılan görüşmeler sonucunda 100 kişilik ikinci bir komisyon oluşturulmuştur. Oluşturulan komisyonlarda büyük çoğunluğunu İslamcı partilere ait üyeler oluşturmuştur. Komisyondan Halk Meclisinden 39 kişi olmak üzere polis, ordu, yargı, sendikalar ve kamuoyunda ön plana çıkarılan figürler, El-Ezher ve Kıpti Kilisesi gibi çeşitli gruplardan gelen ve belirlenen miktarlarda temsilcilerin yer alacağı kararlaştırılmıştır. Fakat Anayasa Mahkemesi tarafından Halk Meclisi'nin feshedilmesinin ardından ikinci defa oluşturulan Anayasa Komisyonu hukukçular tarafından feshedilmesi gerektiği belirtilmiştir. 22 Kasım Kararnamesi ile birlikte Muhammed Mursi yaşanılanların önüne geçerek Anayasa'nın hazırlanması adına uygun ortamın oluşmasını sağlamıştır. Zaten 22 Kasım Kararnamesinin yerine kabul edilen son kararname ile birlikte 2012 yılının aralık ayında Anayasa Referandumunun yapılması kararlaştırılmıştır (Ugan, 2020: 159-160).

Anayasanın içerikleri incelendiğinde bir önceki anayasa ile karşılaştırıldığında birçok açıdan daha haklara saygılı ve daha demokratik bir anayasa taslağı oluşturulmuştur. Muhalefetin eleştirilerine rağmen İslam'a yapılan 1971 Anayasası ile birlikte hemen hemen aynı düzeyde bırakılmıştır. Önceki anayasada kişilik hakları ile ilgili olarak 24 madde bulunurken, hazırlanan yeni anayasa da ise 51 madde yer almaktadır. Yeni anayasa ile birlikte ayrıca sosyal ve vatandaşlık haklarının genişletilmesi amaçlanmıştır. 1971 Anayasasına göre kadın hakları hususunda daha çok kapsayıcı haklar bulunmaktadır. önceki anayasalarda medya ile ilgili olarak hiçbir madde bulunmazken, yeni taslak ile birlikte medya organlarının hiçbir şekilde yasaklanamayacağı ve faaliyetlerinin engellenemeyeceği belirtilmiştir.

Kendileriyle ilgili olarak önceki anayasalarda hiçbir madde bulunmayan gayrimüslimlere de birtakım haklar verilmiştir. 1971 Anayasasında son olarak başkanlık seçilebilmek için sınırsız seçilebilme hakkı tanınmıştır. Ancak yeni Anayasa ile birlikte bu seçim miktarı iki kez ile sınırlandırılmıştır. Hazırlanan Anayasa taslağı ile ilgili olarak bu kapsamda muhalefet tarafından yöneltilen eleştirilere rağmen Muhammed Mursi yönetiminin yıpratılması ve güç dengesinde İhvan'ın ön plana çıkarılmasının engellenmesine yönelik bir girişim çalışmasıdır. Aynı zamanda muhalefet tarafından yapılan tartışmalara ve itiraz noktaları göz önünde bulundurulduğunda anayasa da yapılan düzenlemeler ile yeni alternatif ortamları yaratılmadığı, buna karşılık olarak yapılan olumlu düzenlemeler de göz ardı edilerek kamuoyu yanlış bilgilendirilmiştir (Telci, 2012: 198).

2012 Anayasası ile birlikte yapılan değişikliklerde en çok göze çarpan detaylar arasında cumhurbaşkanlarının görevleriyle ilgili yapılan kısıtlamalar gelmektedir. Öncelikli olarak burada amaçlanan Firavun'un ortaya çıkışının engellenmesidir. Bu anlamda 2012 Anayasası ile özellikle cumhurbaşkanlığının görevlerinin sınırlandırılması alanında başarılı bir düzenleme olmuştur. Cumhurbaşkanlığının görevlerine 133. maddesi ile birlikte sınırlama getirilmiştir. Hüsnü Mübarek döneminde görülen alışkanlıklar da göz önünde bulundurulduğunda bu durum oldukça önemli bir başarı olmuştur. Yürütme ile ilgili olarak yapılan bir diğer önemli değişiklik ise parlamentoya iktidarın atanması sürecinde büyük yetkilerin verilmesidir. Herhangi bir hükümetin atanması 139. maddeye göre yapılmakta olup yönetimlerin görevlerine devam edebilmeleri için programın öncelikli olarak parlamento tarafından kabul edilmesi hususu getirilmiştir. Hükümetlerin aynı zamanda gerek başbakanın gerekse herhangi bir bakanın görevden alınması kararı parlamentonun büyük bir çoğunluğunu oyu ile gerçekleştirebilmesi mümkün değildir. Cumhurbaşkanlığına bu anlamda yapılan düzenlemeler ile birlikte sınırsız görev ve yetki verilmesi durumu ortadan kaldırılmıştır. Enver Sedat döneminde yazılan ve Hüsnü Mübarek dönemi süresince uygulamaya konulan 1971 Anayasasında konuyla ilgili olarak cumhurbaşkanlığına önemli yetkiler tanınmıştır. Anayasanın 127. maddesine göre parlamento ancak cumhurbaşkanının onayını almasının ardından hükümeti azledilmektedir. Bunu yapması için de tüm milletvekillerinin 3'te 2'sinin oyu gerekmektedir. Hüsnü Mübarek'in Ulusal Demokratik Partisi'nin parlamentodaki temsilcilerinden %75'inden fazlasının elinde bulundurduğu da göz önünde tutulursa hemen hemen bu durum imkansız bir hal almıştır (Telci, 2014: 11).

Darbenin hemen ardından oluşturulan anayasa komisyonunun çalışmalarının tamamlanmasının hemen ardından meydana gelen son düzenlemeler ile birlikte geçici cumhurbaşkanı olan Adli Mansur tarafından hemen kabul edilmesiyle 2013 yılının aralık

ayında referandum süreci başlatılmıştır. Öncelikli olarak seçilen bir meclis tarafından hazırlanmayan bir anayasanın meşruluk sorunu ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda anayasa yazılımının halkın çoğunluğunun temsilen seçilen bir yönetim tarafından olmayıp da askeri darbe sonucunda iktidara gelen temsilciler tarafından ortaya çıkan anayasa düzeninin en büyük eksikliği olmuştur. Anayasanın özünde bununla birlikte otoriter karakter hem bölge halkı ile ilgili analizler yapan analistler tarafından hem de Mısırlı askeri yönetimine karşı çıkanlar tarafından ordunun olumlu taraflarının korunmasına yönelik olarak endişeler meydana gelmiştir. Anayasada yapılan değişikliklerin birçoğunun gerçeklikle bağlantısı bulunmamaktadır. Bu anayasanın önceki anayasalara göre farklı kılan şey sağlık ve eğitim sistemlerinde yapılan iyileştirmeler gibi sosyal hakları da yakından ilgilendiren hususların ülkenin mevcut ekonomik durumları ile yerine getirilebileceği durumları da hayalden öte gitmemektedir. Konuyla ilgili olarak örnek vermek gerekirse gayrisafi milli hasılanın %4'ü sağlığa, %3'ü eğitime, %2'si yükseköğretime ve %1'inin bilimsel araştırmalara ayrılması gerekliliği anayasa tarafından düzenlenmiştir. Ancak anayasadaki ilgili maddeler de göz önünde bulundurulduğunda bu durumların gerçekleşmesi pek mümkün değildir (Telci, 2013: 179-180).

2011 yılı itibariyle Mısır'da yaşanmaya başlanan devrim hareketlerinin ardından öncelikli olarak yönetim Yüksek Askeri Konsey tarafından yürütülmüştür. Bu dönem bir yıldan fazla sürmüş, bu dönem esnasında Mısır'da esaslı bir dönüşüm süreci görülmemiştir. Hatta ve hatta eski yönetimden kalan politikalar izlenmeye devam etmiştir. 2012 yılının haziran ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Müslüman Kardeşler tarafından aday gösterilen Muhammed Mursi'nin seçimleri kazanmasının hemen ardından Mısır dış politikasında yeni gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. ABD ile küresel çaplı olarak iyi ilişkilerin korunması sürecine girilmiştir. Bir taraftan da Muhammed Mursi yönetimi ABD ile olan ilişkilerini yakından hissettirmek istemiştir. İsrail ile bu kapsamda ilişkiler önceki yıllara göre farklı şekillerde seyir etmiştir. Gerek ABD'de gerekse İsrail'de bu durum endişelerin oluşmasına neden olmuştur. İsrail'in güvenliği açısından kritik öneme sahip olan Mısır ile olan ilişkilerin olumsuz sonuçlanması sonucunda batılı devletler tarafından şüpheyle yaklaşılmıştır (Telci, 2018: 26).

3.3. Mursi'nin Dış Politikası ve Türkiye-Mısır İlişkileri

Mısır'da yaşanan devrim gelişmelerinin gerçekleşmesinde içeride oluşturulan baskı ortamı kadar dış politikada gerçekleştirilen başarısızlıklar da etkili olmuştur. Devrimin gerçekleşmesinde özellikle genç bireylerin Hüsnü Mübarek'i tahtından indirmelerinde Arap

dünyasının en büyük ülkelerinden biri olan Mısır'ın dış politikasında İsrail ve ABD etkilerinden dolayı bölgede yeteri kadar etkili olamamıştır. Yeni Mısır Devleti'nde bu kapsamda dış politikada eski alışkanlıklardan uzaklaşarak topluma uyumlu yeni politikalar geliştirilmiştir. Fakat devrim hareketi sonrasında ülkede iç sorunlardan kaynaklanan belirsizlikler dış politikaları da yakından etkilemiştir. Askeri yönetim tarafından idare edilen ülke devrimin üzerinden 18 ay geçmesinin ardından gerek bölgesel hem de uluslararası gelişmeler ile ilgili olarak uzun süreli politikalar geliştirememiştir. Ve böylelikle etkisiz kalmıştır. Özellikle de Suriye ile ilgili sorunlarda gösterilen etkisiz performans ve Filistin meselesinde tepkisiz kalınması dış politikada askeri idarenin Hüsnü Mübarek döneminden kalan eski alışkanlıkları devam ettirdiği görülmektedir.

Muhammed Mursi'nin buna rağmen göreve geldiği Temmuz ayından itibaren dış politikada Kahire yönetimi Hüsnü Mübarek idaresinin izlediği yoldan daha farklı bir yol izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. İlk olarak bölgesel sorunlarda Muhammed Mursi, daha etkili bir yol izlemeye başlamıştır. İsrail ve ABD'nin Mısır siyasetinde özellikle de dış politikada olan etkilerinin azaltılması hedeflenmiştir. İran ile olan ilişkilerin normalleştirmeye çalışılması yolunda adımlar atılmıştır. Türkiye ve Arabistan gibi bölgede yer alan diğer aktörler ile yakınlaşma çabalarına girerek bölgede aktif rol almaya çalışmıştır. Kahire ve Tahran arasında normalleşme ilişkilerinden rahatsız olan İsrail yönetimine karşı Muhammed Mursi, geçmiş dönemlerdeki rahatlığının artık olmayacağını sinyallerini vermiştir. Ağustos ayı sonlarında Barak Obama'nın Muhammed Mursi'nin Tahran'a yapmış olduğu ziyaretinin sonucunda yapmış olduğu konuşmada Mısır ne partnerimiz ne de düşmanımızdır sözlerinin ardından Hüsnü Mübarek dönemine göre Mısır ve ABD arasında farklı bir yakın ilişki ortamı oluşmuştur (Telci, 2012: 201).

Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler 1518 yılında gerçekleşen fetih hareketlerinin ardından 1882 yılında gerçekleşen İngiliz işgaline kadar Mısır'da devam eden Osmanlı hakimiyetine dayanmaktadır. Mısır; büyük nüfusu, verimli toprakları ve Afrika, Avrupa ve Ortadoğu'ya yönelik ticari ilişkilerinden dolayı ekonomik ve stratejik açıdan Osmanlı Devleti için kritik öneme sahip olmuştur. Osmanlı'nın bu kapsamda Mısır'la olan ekonomik ilişkileri genel olarak gelecek adına ticari stratejilerden oluşmaktaydı. Diplomatik düzeyde cumhuriyetin ilk dönemlerinde yakın ilişki ortamı oluşturulmakta, her iki ülkede de bulunan rejim farklılıklarından dolayı ülkeler arasında yakınlık kurulamamıştır. Fakat ülkeler arasındaki ilişkilerde herhangi bir kesinti yaşanmamıştır. Halifeliğin 1924 yılında kaldırılmasının ardından bu olayların Mısır'da ciddi anlamda yankıları olmuştur. 1926 yılına kadar bu olaylar iki ülke arasındaki ilişkilerin ana sebebi olmuştur. 1926 yılı itibarıyla buna

rağmen iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Türkiye ile Mısır arasında 1927 yılına gelindiğinde ticari anlaşma imzalanmıştır. Atatürk döneminde bir diğer yandan iki ülke arasında siyasi sorunlar yaşanmasının yanı sıra Mussolini önderliğindeki İtalya'nın Doğu Akdeniz'de izlemiş olduğu yayılmacı siyaset sonrasında iki ülke arasında yakınlaşmalar olmuştur. Türkiye ile Mısır arasında 1937 yılında Dostluk Anlaşması imzalanmıştır (Sarıaslan, 2019:529).

İki ülke arasındaki ilişkiler II. Dünya Savaşının ardından mesafeli bir şekilde seyir etmiştir. 1948 yılında İsrail ve Arap Savaşında alınan yenilgi Kral Faruk'un imajını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca askeriyede hür subayların etkin rol almasında etkili olmuştur. 1952 yılında gerçekleşen Hür Subay Darbesinin ardından 1954 yılında Türkiye Büyükelçisinin bölgede istenmeyen adam ilan edilmesinin ardından iki devlet arasındaki ilişkiler zedelenmiştir. Devlet başkanı olarak 1956 yılında seçilen Nasır, Mısır'da sosyalist temelli bir ekonomik düzen inşa etmiştir. Ülkenin dış politikasında ise Doğu ülkeleri ile yakın ilişkiler inşa etme yoluna gitmiştir. Aynı zamanda Bağlantısızlar Hareketinin de kurucusu olmuştur. İki ülke arasında bu dönemde ilişkilerin mesafeli olması ile Türkiye'nin dış politikadaki yol haritasından da ayrı düşünmemek gerekmektedir (Sarıaslan, 2019:529-530).

Türkiye ve Mısır'ın Dışişleri Bakanları arasında belirli aralıklarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Mısır'ın Ankara Büyükelçiliği ile İstanbul Başkonsolosluğu ve Türkiye'nin İskenderiye Başkonsolosluğu ile Kahire Büyükelçiliği faaliyetlerine devam etmektedir. aynı zamanda Mısır ile Türkiye arasında geçmişten gelen toplumsal ve ekonomik bağlar korunmaya çalışılmaktadır. Günümüzde Mısır'da hala birçok Türk vatandaş yaşamını sürdürmektedir. Mısırlı ve Türk vatandaşlar arasında sıklıkla yaşana görüşmeler ve ziyaretler gerçekleşmiştir. Ülkeler arasında aynı zamanda yapılan anlaşmalar doğrultusunda Kahire'de 2010 yılında açılan kültür merkezleri de faaliyetlerine devam etmektedir (Nisan ve Kara, 2021: 247).

O dönemde Mısır'da ortaya çıkan tartışmalarda Türkiye'deki iktidarın yani kendileri gibi İslamcı gelenekten gelen AK Parti'nin radikal politikalar izlemediği dolayısıyla rejimle çatışmaya girmediği için başarılı olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede Müslüman Kardeşler 'in de Mısır'da kendisini dönüştürmesi gerektiği belirtilmiştir. AK Parti de olduğu gibi bu teşkilatında kendi geleneğini sorgulaması gerektiği, Türk tecrübesi olarak adlandırdıkları bu deneyimden faydalanmalarının hem Mısır hem de hareket için faydalı olabileceği dile getirilmiştir. Aslına bakılırsa geçmişte demokrasi ve siyaset dışı kaldığı için eleştirilen İhvan hareketinin bu durumu sadece kendi anlayışı ve duruşu ile alakalı değildi. Mısır'daki iç dinamikler ile dışarıdan gelen baskılar bu hareketin önünü tıkamış, siyasete girmesi

engellenmiştir. Müslüman Kardeşler Teşkilatı bir şekilde bu baskıları aşarak siyaseten başarı elde etmişse de bu başarı uzun sürmemiş demokrasi dışı müdahaleler ile ötekileştirilmiştir. Bu hareketin tarihine bakıldığında bu durumun süreklilik arz ettiği görülür. Dolayısıyla hareketin ne zaman ki halk nezdinde cazibesini artırmışsa o zaman teşkilatları kapatılmış, üyeleri hapsedilmiş veya öldürülmüştür. Hareketin genel müşit ve kurucusu olan Hasan el-Benna'nın bir suikast sonucu öldürülmesi (1949) dâhil birçok defa Mısır yönetimi tarafından ağır darbelere maruz kalmıştır. Bu durumda bile hareket yöntemini değiştirmeyen teşkilat, yine de silah ve şiddete başvurmamıştır. Teşkilat içinden şiddete başvurmak isteyenler ve tekfirici gruplarla yollarını ayırmıştır. Bu durumun 2000'li yıllara kadar devam ettiği bilinmektedir (Öztürk, 2021: 204).

3.4. Devrimden Darbeye

Şiddet ile ilgili olarak Müslüman Kardeşler Teşkilatı kurulmasından itibaren mesafeli yaklaşmıştır. Teşkilat en zorlu durumlarda bile yıkılmayarak ayakta durmasını bilmiştir. Hür Subaylar darbesinin 1952 yılında yaşanmasıyla birlikte 2011 yılında ilk defa Hüsnü Mübarek yönetimine karşı gösterilen tepkilere katılım sağlamıştır. Mübarek'in iktidardan indirilmesinin ardından Mısır siyasetinde yeni bir dönem başladığı kabul edilerek Müslüman Kardeşler tarafından yeni bir parti kurulması kararlaştırılmıştır. Geçmiş dönemlerde siyasete katılması yasaklanan ya da kısıtlanan, başka partilerden çıkarılan adaylarla Parlamento'da temsil edilmeye çalışılan Müslüman Kardeşler bu yeni dönem ile birlikte Hürriyet ve Adalet Partisi adıyla kendi siyasi partilerini oluşturmuşlardır. Eski yönetimden kalan kurulların varlıklarını sürdürdüğü mevcut ortamda yeni yönetim 2013 darbesi ile karşı karşıya kalmıştır. Mısır halkı yaşanan askeri darbelere karşı kitlesel direniş göstererek Kahire'nin en büyük meydanları günlerce gösterilere maruz kalmıştır. Gösteriler 2013 yılının ağustos ayına kadar devam etmiştir. yapılan gösterilerin büyük çoğunluğu Müslüman Kardeşler yanlısı olup 1150 kişi ordunun meydanlara inmesi sonucunda hayatını kaybetmiştir. 2014 yılının sonlarına doğru gösterilerde göz altına alınan kişi sayısı ise 42 bine ulaşmıştır. Müslüman Kardeşler idarecilerinin yanı sıra gözaltına alınan kişiler arasında halktan sivillerde bulunmaktaydı (Ülger, 2016: 138).

Yapılan gösterilerde yaralanan onlarca kişi sağlı hizmetlerinden zamanında yararlanamadığı için yaşamını ya yitirmiş ya da sakat kalmıştır. Darbe yönetimi tarafından bu arada Müslüman Kardeşlerin önde gelen öncüleri çeşitli yerlere sürgüne gönderilmiştir. Hukuk içerisinde Müslüman Kardeşler teşkilatında faaliyet gösteren, sivil toplum kuruluşları kimlikleri iptal edilen ve darbe yönetimi tarafından terör örgütü olarak nitelendirilmiştir. Ülke

genelinde bu kararın ardından faaliyette bulunan bütün şubeleri kapatılmıştır. Müslüman Kardeşlerle bir şekilde iletişim halinde oldukları ileri sürülen ticari ilişkilerde zorla kapatılmıştır. Bu dönemde iktidarın Müslüman Kardeşlere yönelik olarak gerçekleştirilen operasyonlarında artışlar görülmüştür. Sina bölgelerinde yer alan Selefi örgütleri de şiddet eylemlerine yönlendirilmiştir. Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı olduğu dönemlerde dahi bu örgütler içerisinde yer alan Ensar Beyt el Makdis, Mısır ordusuna yönelik olarak saldırılarına devam etmiştir. Selefi örgütlerinin de şiddet eylemlerine yönelmesi sonuç olarak yönetime yarar sağlamış ve Mursi'ye yönelik olarak yapılan ordu darbesi için bahane olarak ileri sürülmüştür.

3.5. 2013 Askeri Darbesi

Hüsni Mübarek'in 29 yıllık cumhurbaşkanlığı görevi 18 gün boyunca süren protestolar sonucunda 2011 yılında sona erdirilmiştir. 2012 yılının haziran ayında Muhammed Mursi yapılan seçimleri kazanması sonucunda demokratik yollarda ülkede seçilen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Mursi tarafından birtakım düzenlemeleri içeren anayasal bildirin kasım ayında yayımlanmasının ardından ülke genelinde gösteriler başlamıştır. Konuyla ilgili yapılan haberlere göre gösterilerin ardından Muhammed Mursi görevden alınmak istenmiştir. Görevden alınması için toplantı düzenlenmiş ve toplantıya yüksek rütbeli askeri personellerde katılım göstermiştir (Dervişoğlu, 2017: 86).

Muhammed Mursi'nin istifa ettirilmesi için 30 Haziran'da 15 milyon imzanın toplanması amaçlanmıştır. Planlanan imza hareketleri 28 Nisan 2013 tarihinde başlatılmıştır. Ülkenin genelinde ve özellikle merkez Kahire'de Cumhurbaşkanlığı Sarayı önünde yapılan gösteriler için toplanma hareketinde bulunulmuştur. Gösteri hareketleri birçok parti tarafından desteklenmiştir. 15 Haziran'da Muhammed Mursi, katılmış olduğu bir söyleşi de Suriye'ye dışarıdan müdahale edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bu süreçte yaşanan olayların gelişimi aşağıda belirtilmiştir (Dervişoğlu, 2017: 87);

- Güvenlik ekipleri tarafından 27 Temmuz sabahında Rabiätül Adeviyye Cami ve çevresinde göstericilerin üzerine ateş açılması sonucunda en az 200 kişi yaşamını yitirmiş ve sayısızca kişi ise olaylar sonucunda yaralanmıştır.

- Mısır ordusu tarafından 14 Ağustos sabahında demokrasi yanlısı olan göstericilere ikinci kez ateşli saldırıda bulunulmuştur. Mısır hükümetini Başkent Kahire'de deviren Mısır ordusu tarafından gerçekleştirilen saldırılarda Sağlık bakanlığı tarafından açıklanan verilere göre 149 kişinin hayatını kaybettiği belirtilirken, bu sayı Müslüman Kardeşlere göre ise 2 bini

bulmuştur. Konuyla ilgili olarak ise bağımsız kuruluşlar tarafından herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

- 18 Ağustos günü tutuklanan kişilerin cezaevlerine sevk edilmeleri esnasında yaşanan olaylarda ise 36 kişi hayatını kaybetmiştir. Devlet tarafından yapılan açıklamaya göre ise cezaevlerine sevk edilen kişilerin kaçmaya çalıştıkları ve bu esnada bir polis memurunu rehin aldıkları belirtilmiştir. Müslüman Kardeşler tarafından ise bu durum bir katliam olarak değerlendirilmiştir.

- Mısır'ın Sina bölgesinde 19 Ağustos günü iki polis aracına düzenlenen saldırı sonucunda 24 polis memuru hayatını kaybetmiştir.

Referandum anayasanın kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Referandum sonucunda ülkedeki mevcut sorunların ortadan kaldırılmasının aksine siyasal sorunlar daha da fazla artış göstermiştir. Ülkede haliyle bu doğrultuda Muhammed Mursi aleyhinde gerçekleşen gösteri ve protestolar devam etmiştir. Ülkenin iyi yönetilmediğini savunan Muhammed Mursi karşıtları ekonomik politikaların başarısızlıkla sürdürüldüğünü iddia etmişlerdir. Bunun sonucunda ise erken seçime gidilmesini istemişlerdir. Cumhurbaşkanlığı görevine henüz bir yıl önce geldiğini belirten Mursi yanlıları ise yasal sürecin ve sistemin henüz tam anlamıyla oluşturulmadığını ileri sürmüşlerdir. Aynı zamanda halk tarafından göreve getirilen cumhurbaşkanının yine yapılacak halk oylaması sonucunda görevinden alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Tüm bunların dışında Hüsnü Mübarek döneminden kalan sorunların büyük bir titizlikle çözüme kavuşturulmamasından dert yanmışlardır. Yaşanılanlardan da Mursi'yi sorumlu tutmuşlardır. Aynı zamanda yapılacak atamalarda Müslüman Kardeşler üyelerinin tercih edildiğini belirterek bu yönde devletin kadrolaşmaya çalıştığını iddia etmişlerdir. Muhalif gruplar bu kapsamda yaptıkları gösteriler ve protestolar ile Mursi yönetimi üzerinde sürekli baskı oluşturmaya çalışmışlardır.

Farklı görüş ve düşüncelere sahip olan muhtelif gruplar, Muhammed Mursi 'ye karşı kurmuş oldukları ittifak gruplarından olan Ulusal Kurtuluş Cephesi, Mursi 'den gelen barış davetlerini kabul etmemişlerdir. Ülkenin bu şekilde idare edildiğini ileri sürmüşlerdir. Ulusal Kurtuluş Cephesinin önderlerinden olan el-Baradey Ocak ayında yapmış oldukları toplantılarda net bir şekilde Muhammed Mursi ile anlaşamayacaklarını dile getirmiştir. Benzer şekilde cephe içinde yer alan muhtelif gruplarından biri olan ve yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Muhammed Mursi 'ye destek veren 6 Nisan Hareketi de yaşanılanlar sonucunda halka sokağa çıkma talebinde bulunmuştur (Ugan, 2020: 159-160).

Mursi 'ye yönelik haziran ayında yapılan gösteriler büyük isyan hareketlerine dönüşmüştür. Başta Kahire olmak üzere ülke genelinde görülen silahlı saldırılar, gösteriler ve

protesto hareketlerinin artması sonucunda yönetime ordunun el konulmasına yönelik zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Cumhurbaşkanı Mursi'nin bununla birlikte görevini bırakması için imza kampanyaları başlatılmıştır. Haziran ayının ortalarına gelindiğinde Temerrüt Hareketi toplanan imza kampanyasında 15 milyon imza sayısına ulaşıldığı ve bu kapsamda 30 Haziran tarihinde bütün halkın meydanlarda toplanacağı duyurulmuştur. İki ay içerisinde 15 milyon imza toplandığının duyurulmasının sebebi Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunda Muhammed Mursi'nin aldığı oylardan daha fazla sayıda Oya ulaştıklarını belirtmişlerdir. Mursi 'ye yönelik bu bağlamda muhtelif grupların sanki bir seçim sonucu gibi davranarak 15 milyon imzayı ileri sürmeleri Mursi'nin görevden alınmasına dayanak oluşturmaktadır (Ugan, 2020: 165).

Mısır ekonomisi uzun yıllar boyunca yapısal bir kriz içerisine girmiştir. Mursi'nin son dönemlerinde toplumdaki huzursuzluk ortamının ayyuka çıkması, Mursi 'ye ve Müslüman Kardeşlere yönelik başlatılan sosyal hareketlerin en büyük nedeni olmuştur. Mübarek karşıtlığında devrim hareketleri boyunca Mursi döneminde ortak bir gelecek paydasında bulunamamalarından dolayı devrimden elde edilenlerin paylaşılması doğrultusunda gerilimler ön plana çıkmıştır. Eski rejim yanlıları bu kapsamda farklı devrimci grupların kendi aralarında yaşadıkları gerilimlerden beslenerek ülke genelindeki Seküler-İslamcı çatışmasını ve İslamcı-Selefi rekabetini medyanın da devreye girmesiyle detaylandırmışlardır. Ülkemizin bu noktada Mübarek sonrasındaki Mursi iktidarına destek vermesinin yanı sıra mevcut dönemde Mısır'ın iç dinamiklerine göre hareket etmektedir. İlgili dönemde keza Mısır'da Başbakan Erdoğan'ın laik bir anayasanın olması gerektiğine yönelik açıklamaları mevcuttur.

Anayasanın askıya alınması ve Muhammed Mursi'nin görevden alınması ile sonuçlanan askeri darbe Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkileri de derinden etkilemiştir. Mısır'ın ilk sivil cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin görevden uzaklaştırılmasına Türkiye tarafından sert tepki verilmiştir. Ülkemizdeki resmi kurumların dışında siyasi ve sivil toplum kurumlarının da yapılan askeri darbeye yönelik sert tepkileri olmuştur. 2013 yılının temmuz ayında Türkiye'nin bu kapsamda gerçekleşen askeri darbenin devrim hareketlerinin ülke genelinde sonuçlandırmasının amaçlanmasıyla yapılan bir hamle olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte yaşananlara Mısır'ın vermiş olduğu tepki ise Türkiye ile olan ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi olmuştur. Mısır'da istikrar ve gelişiminin ancak ve ancak halkın idaresine saygı gösterilmesi ile mümkün olabileceği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda darbe hareketlerine karşı bir tavır alan ve demokrasiyi destekleyen Türkiye'ye yönelik olarak Mısır yönetimi Türkiye Büyükelçisini istenmeyen adam olarak ilan etmiştir. Türkiye'de Mısır askeri darbe hareketlerine karşılık olarak mütekabiliyet ilkesi gereğince

Mısır Büyükelçisinden ülkenin terk edilmesi istenmiştir. Bir diğer ifadeye göre 2013 yılının Kasım ayında Mısır ile olan diplomatik ilişkilerin yeninde gözden geçirilmesi sonucunda Mısır yönetimine tepki olarak böyle bir karar alınmıştır. Türk Büyükelçisinin Mısır topraklarında ülkeyi terk etmek istemesi üzerine devlet yöneticilerinden bu doğrultuda yapılan açıklamalar bunları doğrulamaktadır (Sarıaslan, 2019: 541-542).

3.6. Darbeye Gelen Dış Tepkiler

Müslüman Kardeşler hareketine yönelik olarak askeri darbenin ardından yapılan dışlama operasyonu kapsamında binlerce İhvan üyesi tutuklanmıştır. Bu hareketin ardından göstericiler büyük ölçüde etkisiz hale getirilmiştir. Müslüman Kardeşler ülke genelinde en geniş hareket konumundadır. Müslüman Kardeşlerin ülke genelinde bu denli baskı ortamında kalması dışlanması anayasa açısından da olumsuz etkenler barındırmaktadır. Öncelikli olarak hazırlanan anayasada Müslüman Kardeşlerin temsil ettiği tabanın hiçbir şekilde etkilerinin olmaması halk desteğinden mahrum bırakmıştır. Bunun temel sebebi Mursi döneminde hazırlanan anayasada komitenin geniş bir şekilde katılmasına rağmen darbeden sonra hazırlanan anayasada farklı kesimlerin dikkate alınmamasıdır. Yeni anayasa böylelikle yeni anayasa metninin böylelikle toplumun farklı kesimlerinin temsil edilmediği bir komite aracılığıyla yazılmış olması metnin varlığını sıkıntıya sokmuştur. Müslüman Kardeşlerin dışında anayasa yazım sürecinin dışında bazı gruplar daha itilmiştir. Darbe yönetiminin belirlemiş olduğu ve toplumda sadece belirli kesimler tarafından gelen isimler tarafından anayasanın taslağı hazırlanmıştır. Tam olarak bu nedenle darbe yönetimi tarafından hazırlanan anayasa taslağı birçok toplumsal ve siyasal etken gibi Müslüman Kardeşlere yakınlığı ile bilinen İslam dünyasında önde gelen din alimleri tarafından da eleştirilere maruz kalmıştır. Askeri müdahaleye karşı çıkan ve darbe sonrasında meydana gelen ölümlerden orduyu sorumlu tutan Karadavi yalnızca belirli kesimler tarafından hazırlanan anayasa taslağının meşru olmadığını dile getirmiş ve referanduma karşı çıkmak adına Mısır halkını meydanlara davet etmiştir (Telci, 2016: 14-15).

Anayasa hazırlanması aşamasında süreçten uzaklaştırılmaya çalışılan gruplar her ne kadar belirli dönemlerde mevcut rahatsızlıklarını dile getirmişler ve protestolarına devam etmişlerdir. 6 Nisan Hareketi, Güçlü Mısır Partisi, Askeri Yargılamalara Hayır Hareketi ve Devrimci Sosyalistler aralık ayı başı gibi gerçekleştirdikleri gösteriler sonucunda hazırlanan anayasa taslağını reddetmişlerdir. Gruplar yapmış oldukları basın açıklaması ile birlikte anayasa taslağını demokratik olmadığını ifade etmişlerdir. Mısır için aynı zamanda uzun vadeli bir vizyon olmadığını söylemişlerdir. Anayasa referandumunda bundan dolayı hayır

oyu vermişlerdir. Özellikle de askeri yargılanmalara izin veren maddelerin taslak metninde yer almasına bu gruplar tepkilerini dile getirmişlerdir. Sisi'nin yapılan düzenlemeler sonucunda sekiz yıl boyunca görevde kalmasına ve sosyal adaletle ilgili olan maddelerin devrimin gereksinimlerini karşılamaktan uzak olduklarını görmüşlerdir.

Keza askeri yönetime karşı olan grupların oluşturmuş olduğu Darbe Karşıtı Birlikler yayınlamış oldukları basın açıklaması ile referandumu boykot edeceklerini ve yeni anayasa taslağını kabul etmediklerini bildirmişlerdir. Yapılan açıklamaya göre referandumda hayır oyu verilmesine rağmen darbe yönetiminin meşrulaştırıldığı belirtilerek bu nedenle boykot kararı alındığı bildirilmiştir. Halk Partisi, Gelecek Partisi, Vasat Partisi, Vatan Partisi ve Darbe Karşıtı Öğrenciler Birliğinden temsilcilerinde yer aldığı basın açıklamasında askeri yönetime eleştirilerde bulunulmuştur. Aynı zamanda devrim sürecinin tehlikelerinden bahsedilmiştir. Nur Partisi dışında kalan birçok hareket grubunun da yer aldığı Darbe Karşıtı Birliklerin yaptıkları açıklamalarda Nur Partisinin darbe yanlısı tutumları eleştirilmiştir. Parti yönetiminden çok daha farklı şekillerde hareket ettiğini ve kendilerine zarar verdiklerini söylemişlerdir. Liderliğini eski Nur partisi başkanının yaptığı ve bu hareketlerden biri olan Vatan Partisi de halkı boykot hareketlerine katılmaya davet etmiştir. Vasat Partisi de 3 Temmuz'daki bu süreci darbe eylemleri olarak nitelendirmiş ve bu süreç boyunca askeri yönetime karşı tutum sergilemiştir. Aynı zamanda hazırlanan taslak metnini de kabul etmemişlerdir (Telci, 2016: 15).

3.7. Darbenin Siyasal ve Sosyal Hayata Etkisi

Dünya genelindeki toplumlardan yapılan darbe hareketleri ile ilgili olarak çeşitli yorumlar gelmiştir. Yapılan yorumlardan kimisi darbe hareketlerini onaylar nitelikte konuşmuş, kimisi çok fazla tepkisini göstermeyip genel geçer ifadelerde bulunmuş kimisi de direk reddetmiştir. Devlet adamları tarafından yapılan açıklamalara istinaden değerlendirme yapılması durumunda (Ugan, 2020: 170-171):

ABD Başkanının yapmış olduğu açıklamada darbe hareketi ile ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı Mursi'nin Mısır ordusu tarafından görevden uzaklaştırılmak istenmesi ve Mısır Anayasası'nın kaldırılmasına yönelik olarak yapılan hareketlerin endişe verici olduğu dile getirilmiştir. ABD Başbakanı tarafından bu şekilde genel bir açıklama yapılmıştır. Obama sözlerinin devamında demokratik şartlarda seçilen yönetime en kısa sürede dönülmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Obama yaptığı çağrıda keyfi olarak Muhammed Mursi ve yanlılarının keyfi olarak tutuklanılmasından kaçınılması gerektiğini de sözlerine eklemiştir. Obama'nın sözlerinden çıkarılacak sonuç gerçekleşen

darbe hareketlerini olağan bir şekilde karşıladıkları ve aslında darbe hareketi ile ilgili değil de darbeden sonra yaşananlar ile ilgili açıklama yaptıkları görülmektedir. ABD bir başka ifadeye göre, demokrasi yanlısı olarak seçilen Muhammed Mursi'nin net ve açık olarak askeri darbe hareketine ses çıkarmamış ve darbe yapan grupların yanında yer aldığı görülmektedir.

Türkiye yönetiminden Mısır'da yaşana darbe hareketlerine yönelik olarak en sert ve ciddi tepki gelmiştir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından bu olaylara batılı ülkelerin darbe olarak nitelendirmelerini eleştirmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından demokratik yollarla yapılan seçimler sonucunda göreve gelen bir yönetimin askeri darbe hareketleri sonucunda görevden alınmasını kabul edilebilir bir durum olarak görmediğini belirtmiştir. Tunus'ta devlet iktidarında yer alan İslamcı Parti Ennahda askeri darbe hareketini kabul etmeyerek Muhammed Mursi 'den başka hiç kimse tarafından meşrutiyetin temsil edemeyeceğini ifade etmiştir (Ugan, 2020: 172).

Afrika Birliği yönetimi de olağanüstü toplantı kararı alarak Mısır'ın üyeliğini askıya almışlardır. Bu kapsamda askeri darbe hareketine karşı olan tavrını da net bir şekilde belli etmişlerdir. Suudiler ise bir diğer yandan uzun zamandır dostane ilişkiler kurduğu Hüsnü Mübarek'in 25 Ocak tarihinde darbe hareketine maruz kalmasından son derece rahatsız olmuşlardır. Ancak Müslüman Kardeşlerin de iktidara gelmesini istememişlerdir. Şimdilerde ise karşı çıktıkları durum demokratik gelişmelerin sağlanması durumunu tersine çevirmişlerdir. Başka bir ifadeyle 3 Temmuz askeri darbesi Suudi Arabistan yönetimi tarafından Arap uyanışının son dönemleri olduğu tahmin edilmektedir. Amerika'nın bu sebeple bölgede önemli bir müttefik gruplarından olan Suudi Kralı Abdullah, geçici cumhurbaşkanı olan Adli Mansur'a tebrik mesajı göndermiştir. Aynı zamanda ülkeyi zor şartlardan kurtarmasından dolayı Mısır ordusuna övgüler yağdırmıştır.

Askeri darbenin ardından mevcut rejimin sosyal hareketlere, dini kurum ve kuruluşlara, muhtelif kurumlara ve ülkenin önde gelen gençlerine yönelik olarak yapılan siyasi baskılar baş göstermeye başlamıştır. Özellikle de Vakıflar Bakanlığı tarafından uygulamaya konulan birçok düzenleme ile birlikte pratikler ve dini kurumlar kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bakanlık tarafından bu kapsamda darbe hareketinin ardından alınan kararlar sonucunda Müslüman Kardeşler grubuna ait olduğu ileri sürülen yaklaşık 50 bin imamın görevine son verilmiştir. İlerleyen dönemlerde ise geçmişte görevlerinden uzaklaştırılan bu imamların yerine rejimin üyeleri arasından seçilen imamların atamaları yapılmıştır. Aynı zamanda Vakıflar Bakanlığı yoğun nüfuslu bölgelerde mahalle aralarında kurulan mescitlerde namaz kılınması yasaklanmıştır. Aynı şekilde paralellik gösteren bir yasak da Ramazan ayında teravîh namazının kılınmasına yönelik bir karar alınmıştır. Vakıflar

Bakanlığı buna göre özel izinle kullanılan ibadethane gibi yerlerde teravih namazının kılınmasına imkan tanımıştır. Ayrıca irtifaka girecek kişilerin de bu eylemleri yaparken özel izne tabi tutulması gerektiği belirtilmiştir. Sisi yönetimi tarafından yapılan bu uygulamalar 2015 yılına değin sürdürülmüştür. Haziran ayında Vakıflar Bakanlığı tarafından alınan karara göre Müslüman Kardeşlerin rejimin mevcut baskısına maruz kalması durumunda önde gelen liderlerinin kaleme aldığı eserlerinin camilerde okutulmayacağı saptanmıştır (Telci, 2016: 17).

Muhammed Mursi, görevi devralmasının ardından adeta bir enkazla karşılaşmıştır. Mısır ekonomisi batmış durumdaydı. Yaşanan elektrik ve su sıkıntısı, petrol ihtiyacı, dış borçlar, işsizlik, sağlık, eğitim ve sosyal problemler kapsamında gelişen güvenli ve siyasi problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Muhammed Mursi, göreve geldiği esnada beklenmedik bir şekilde üç ay gibi kısa bir süre içerisinde karşılaştığı bütün sorunları çözüme kavuşturacağını ileri sürmüştür. Öncelik olarak siyaset araştırmacıları Arap Baharı olaylarının Arap toplumlarının sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına baskı rejiminin talepleri karşılayamaması sonucunda ortaya çıktıklarını belirtmişlerdir.

Mısır'da yaşanan darbe hareketleri sonucunda Ezher Üniversitesi liderliğinde siyasi tercihler doğrultusunda İslam'ın kullanımı gözlemlenmiştir. Keza ileri gelen İslam âlimleri tarafından İslam hukukuna ters düşen bir faaliyet olması doğrultusunda gerek İslam ülkelerine gerekse Arap ülkelerine fetva gönderdiği zamanlarda orduyla birlikte hareket edildiği imajı yaratılmaya çalışılmıştır. Nitekim darbe hareketlerinin İslam ve laiklik çevresinde araştırılması Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Amerika'nın üyesi olduğu batılı ülkelerin yaşanılanları darbe olarak nitelendirememesinin ana nedeni olarak İslamcılık tehlikesinin askeri müdahale aracılığıyla ortadan kaldırılması düşüncesi ileri sürülmektedir. Esas olarak yapılan darbe hareketlerinin temel kaynağı İslamcılık 'tan çok daha fazlasıdır. Ülkemizin bu bakımdan askerlerin laik olmalarından dolayı darbe hareketine kalkışmadılar ve darbe hareketinde bulunmalarından dolayı laikçe ortalıkta geziniyorlar. Muhammed Mursi'nin İslamcı olmasından dolayı darbeye maruz kalmadı ve darbe hareketine maruz kalmasından dolayı İslamcı olarak değerlendirilerek yayılım ateşine tutulmaktadır yorumu oldukça önemlidir (Dervişoğlu, 2017: 95).

Sonuç olarak muhalefetin söylemleri de göz önünde bulundurulduğunda cemiyete karşı olanların İslam şeriatının yasamanın temeli olduğunu gösteren Anayasa'nın ikinci maddesi ile bir bağlantısı bulunmamaktadır. Muhammed Mursi döneminde eklenmemiş hem Sedat hem de Hüsnü Mübarek dönemlerinde seküler kesim ve azınlık tarafından bu madde kısmi olarak eleştirilse de hiçbir zaman muhalefet ile cemiyeti karşı karşıya getirecek

herhangi bir sorun olarak görülmemesinden dolayı darbe hareketinin İslamcı bir çıkış noktasına sahip olduğunu söylemeye imkân yoktur.

3.8. Darbenin Hukuki Alana Müdahalesi: 2014 Anayasası

Hazırlanan anayasa taslağında karşılaşılan bir diğer olumsuz durum ise inanç hürriyeti ile ilgilidir. Mısır Kişisel Haklar isimli kurum tarafından açıklanan rapora göre bu durum oldukça önemlidir. Anayasa taslağında yer alan 64. maddeye göre inanç hürriyetini her ne kadar koruma altına alındığı belirtilse de hem ibadet etme hem de ibadethane açma hürriyeti ilerleyen zamanlarda belirlenecek hukuki düzenlemelere göre belirlenecektir, maddesinin de anayasada yer alması rejimin ilerleyen zamanlarda birtakım kısıtlamalara gidebilmesine imkan tanıyacaktır. Burada sadece azınlık gruplarından oluşan Kıptilerin değil de Müslümanların daha zor şartlarda ibadethane açabilmesi toplumda endişelere neden olmuştur (Telci, 2013: 181).

74. maddede dini hükümler ile ilgili olarak bir başka madde yer almaktadır. Herhangi bir partinin buna göre dini merkezli bir alan kurulmasının yasaklanması gerekmektedir. Bunun dışında mezhepsel, cinsiyet ayrımcılığı ve coğrafyanın teşvik edilebilmesi için kurulma ihtimali olan partilerin önü kapatılmıştır. Mahkeme kararı ile birlikte siyasal partilerin kapatılması durumu yine bu madde aracılığıyla gerçekleşmektedir. Anayasa taslağına aslında bu maddenin eklenmesinin gerek kısa gerekse uzun vadede Müslüman Kardeşlerin yeniden siyasal hayata dönüşünün engellenmesi amacıyla olduğu aşikardır. Yasal manada Müslüman Kardeşlerin siyasal hayata dönüşlerinin darbeden hemen sonra dışlayıcı kararların alınması değerlendirildiğinde İhvan döneminde ilerleyen zamanlarda gerçekleşecek siyasal hareketlerin bu ve benzeri maddelere göre engellenmesi mümkündür.

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise darbe hareketlerine destek veren Selefi Nur Partisi'nin geleceğinin bu maddeyle birlikte tehlikeye düşmüştür. Darbe hareketleri sürecinde her ne kadar aktif bir rol almasına rağmen anayasa taslağının hazırlanması sürecinde Nur Partisi, uzaklaştırılmaya çalışılmış ve 50 kişiden oluşturulan komisyonda sadece bir kişi ile temsil edilebilmiştir. Darbe sürecinde bu kapsamda yürütülen etkenlerin ilerleyen zamanlarda Nur Partisi ile ilgili olarak uzaklaştırıcı kararlar da almak istemesi mümkündür.

Basın organları ile ilgili yapılan düzenlemelerde belirsizliklerin bir diğeridir. Muhammed Mursi döneminde hazırlanan anayasa da basın çalışanları için getirilen özgürlük ve haklar ile ilgili olarak darbe yönetimi tarafından hazırlanan anayasa taslağı üstü kapalı bir şekilde bir sınırlandırma getirmiştir. Basın çalışanları ekonomiye ya da ulusal güvenliğe zarar

verici bir eylemde bulunmaları durumunda tutuklama yapılabilir maddesinin yer aldığı anayasa taslağında ulusal güvenliğinin karşılığının belirtilmemesinden dolayı cumhuriyet başsavcısı tarafından basın çalışanlarının suçlamalarıyla tutuklanmalarına imkan tanınmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde basın çalışanları ile anayasa taslağının özgürlük kazanılması yerine daha fazla kısıtlamalar getirmişlerdir.

Askeri darbe hareketinin sonlandırılmasının ardından yukarıda da bahsedilen şekilde 2014 Anayasası hazırlanmıştır. Muhammed Mursi döneminde 2012 yılında hazırlanan anayasa ile karşılaştırıldığında özgürlükleri kısıtlayan, daha katı ve askerlere ayrıcalıklar oluşturan bir içeriğe sahiptir. Muhammed Mursi döneminde anayasanın taslağını oluşturan heyet de göz önünde bulundurulduğunda o dönemdeki anayasa taslağı daha çok meşru bir grup tarafından hazırlandığı sonucu çıkarılabilir. Keza darbe hareketlerinin sonrasındaki dönemde anayasanın hazırlanmasını sağlayan heyet, ülkede yapılan son seçimlerde yaklaşık %40 oranında oy almıştır. Ancak içerisinde Müslüman Kardeşlere ait olan hiçbir temsilci bulunmamaktaydı. Bu bakımdan değerlendirildiğinde ise bu durumda ciddi bir meşruluk sorunu bulunmaktaydı. Muhammed Mursi döneminde hazırlanan anayasa komisyonu ise toplumdaki hemen hemen her kesimden temsilcileri içerisinde barındırmaktaydı ve bu açıdan bakıldığında çok daha meşru idi (Telci, 2013: 181-182).

3.9. Abdülfettah el-Sisi'nin Cumhurbaşkanlığı ve Meşruiyet Krizi

2014 yılının haziran ayında yemin ederek göreve başlayan El-Sisi, yapılan yemin töreninde Hüsnü Mübarek döneminde göreve getirilen çok sayıda üst düzey bürokrat görevlerini sürdürmeye devam etmiştir. El-Sisi döneminde bir diğer yandan farklı meydanlarda ve farklı şehirlerde darbe karşıtı gösteriler düzenlenmeye ve can kayıpları görülmeye devam etmiştir. benzer şekilde etkili şekilde gösteriler üniversite meydanlarında da yaşanmıştır. Hatta üniversitelerde güz döneminin başlamasının ardından protesto ve gösterilerde artışlar yaşanmıştır. Bu süreçte üniversite yönetimleri tarafından birtakım önlemler alınmasına rağmen başarısız olunmuştur. Yapılan gösterilerde baş gösteren öğrenciler tutuklanmıştır. Tutuklanan öğrencilerin okul ile olan ilişkileri kesilmiş ve bunun sonrasında birçok öğrenci hapse atılmıştır. 2013 yılının ağustos ayında bunun yanı sıra Nahda ve Rabiätül Adeviye meydanlarında görülen ve en az bin kişinin hayatını kaybettiği gösterilerin ilk yıl dönümünde gerçekleştirilen gösteri hareketlerinde güvenlik güçleri tarafından ateş açılmıştır. açılan ateş sonucunda ise dört sivil hayatını kaybetmiştir. Özetle; gerek El-Sisi yönetimi gerekse askeri darbeye karşı yapılan gösteri hareketleri devam

etmekte, güvenlik güçlerinin genel itibariyle baskı ve şiddetine maruz kalınmış ve sivil ölümler tam anlamıyla görülmeye devam etmiştir (Ugan, 2020: 184-185).

El-Sisi yönetimi bundan dolayı büyük ölçüde şiddete eğilimi olan baskılara devam edebilmek ve meşru kalabilmek adına birtakım hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu durum da El-Sisinin çıkarmış olduğu uygulamalar sonucunda hayata geçilmiştir. Mesela El-Sisi tarafından çıkarılmış olan bir kararname sonucunda alt yapı tesislerinin ve kamu kurumlarının büyük bir bölümü ordunun hakimiyetine geçirilmiştir. Bunlar içerisinde su depoları, köprüler, yollar, elektrik santralleri, kamu binaları ve üniversite kampüsleri yer almaktadır. Bu bölgelere yapılan saldırılar sonucunda yapılmış olarak kabul edilen ve saldırıları gerçekleştirenler içerisinde askeri mahkemelerde yargılanmışlardır. Üniversite meydanlarında gerçekleştirilen gösteri hareketlerinde önlemler alınmasına rağmen önüne geçemeyen üniversite yönetimi, hazırlanan kararname ile birlikte üniversite meydanlarında gerçekleştirilen gösteri hareketlerine karışanlara ve kamu yapıları ile ilgili adı geçenlere yasal olarak gereken yapılmaktadır.

Bunun gibi yapılan düzenlemeler sonucunda göreve geldiği günden itibaren ülkede bulunan muhalefetin sindirilmeye ve susturulmaya çalışılmasını sağlayan El-Sisi yönetimi 2018 yılının mart ayında yapılan seçimlerde yeniden cumhurbaşkanlığına aday olmuştur. Seçimlerde El-Sisi'nin tek rakibi ise Yarın Partisinden Musa Mustafa olmuştur. Musa Mustafa 2014 yılında yapılan seçimlerde de El-Sisi'nin tek rakibi olmuştur. Ancak buna rağmen bu seferki rakip olmasından ziyade seçimlere El-Sisi'nin tek rakip olarak girmesini önleyerek yalnızca oy pusulalarında adının geçmesini sağlamaktır. Bu kapsamda seçimlerde aday olmasına rağmen herhangi bir iddiası bulunmamaktadır. Başka bir ifadeye göre, az da olsa rekabetçi bir ortamın sağlanması ve seçim oyunun oluşabilmesi için seçime giren bir aday olarak değerlendirilmektedir (Ugan, 2020: 185-186).

El-Sisi; yalnızca kendisini destekleyecek Musa Mustafa'yı kendisine rakip olarak göstermiş, hem seçimde kendisini zorlayabilecek bütün adayları saf dışı bırakmış hem de seçime katılım oranlarının artırılması adına seçimleri boykot eden muhalifleri hapis cezaları ile ve susturmaya çalışmıştır. Muhalefete yönelik olarak seçimlerden hemen önce yapılan bu baskı ortamı El-Sisi'ye yönelik olarak muhtelif olmanın ne kadar zor bir durum olduğunu gözler önüne sermektedir. Mısır'da muhtelif olmak neredeyse terörist olmak ile eş değerdir.

Tam anlamıyla bu seçim, henüz seçimler yapılmadan önce sonucu belli olan Hüsnü Mübarek dönemindeki cumhurbaşkanlığı dönemi ile benzerlik göstermektedir. Keza 2005 yılında yapılan seçimlere kadar Hüsnü Mübarek tek aday olarak seçimlere girmiştir. Sadece halk ise seçimlerin ilan edilmesi adına formaliteden kullanılan bir kurul görevi görmektedir.

2018 yılı itibariyle ise El-Sisi yine seçimlere giderek halkın güven oyunu almak istemiştir. Yalnızca Hüsnü Mübarek döneminde olduğu gibi tek aday olarak girmemesinin yanı sıra oy pusulalarında adı bulunan göstermelik rakipler ile seçimlere girmeye başlanılmıştır. Seçimlerde olması gereken ise tıpkı 2012 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de görüldüğü üzere rekabetçi bir ortamın ve gerçekçi adayların olması gerekmektedir. El-Sisi diğer bir yandan ise yapmış olduğu tüm çabalara karşın katılım oranını yükseltmek istememiştir. Her şeye rağmen katılım oranı %50'nin altında kalmıştır. Bu katılım oranı önceki yıllarda yapılan seçimlere oranla oldukça düşüktür (Ugan, 2020: 187).

3.10. Darbe Yönetimi Altında 2015 Meclis Seçimleri

Nahda ve Rabia meydanlarında yapılan gösteri hareketlerinin kanlı bir şekilde sonlanmasının ardından gelen ilk Cuma oldukça kritiktir. Bu cuma gününde Mısır'da gösteriler bir yandan devam etmesine rağmen başarılı olamamıştır. Her ne pahasına olursa olsun El-Sisi yönetiminin gösterilerin üstesinden geleceğinin anlaşılması üzerine can korkusunun yaşanılmasından dolayı katılım oldukça düşük kalmıştır. Bundan dolayı geçmiş dönemlerde Tahrir'de yapılan gösterilere destekte bulunan devrimci grupların bazıları darbe karşıtlarına katılmalarına karşın ülke genelinde darbe hareketleri bir vaka haline gelmiştir. Gösterilerin devam etmesine karşın darbe hareketlerinin geri çevrilme imkanı, dış baskıların azaltılmasının ardından ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle Mısır'da yeni bir Sisi dönemi ve yeni bir darbe rejimi başlamıştır.

2013 yılının temmuz ayında gerçekleştirilen darbe hareketleri sonucunda Mısır'da demokratik yollarla gerçekleştirilen seçimler sonucunda yönetime gelen Muhammed Mursi iktidardan indirilmiştir. Bu müdahale esnasında ilan edilen yeni yol haritasının ikinci ve en kritik adımı cumhurbaşkanlığı seçimleri olmakla birlikte anayasa referandumu plana göre parlamento seçimleri ve son olarak cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılacaktır. Fakat cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hızlandırılması adına planlanan yol haritasında değişiklikler yapılmıştır. Mısır'da planlanan cumhurbaşkanlığı seçimleri 26-28 Mayıs 2014 tarihinde yapılmıştır. Ülke genelinde halkın bir kısmı tarafından sonuna kadar seçim süreci destek görmüştür. Ancak seçimler farklı gruplar tarafından keza boykot edilmiştir. Boykotçulara göre seçimler 2011 yılında görülen devrim hareketleri ile demokrasi sürecinin bir yapı taşı konumundadır. Ülke genelinde yaşanan olayların seçim ve demokrasi değil yalnızca komik bir tiyatrodan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Diğer bir görüşü benimseyen ve ona göre hareket edenlere göre ise 90 milyon kişinin istikrarı ve güven duygusu için 9 bin kişinin üzerine ateş açılmasında herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Mısır halkı bu görüşü benimseyip ona göre

hareket edenlere göre olaylara önemli olan vatandır, konunun vatan olması durumunda ise demokrasi ve insan hakları gibi söylemler teferruattan öteye gidemez yorumunda bulunmuşlardır (Dervişoğlu, 2017: 96).

2014 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından farklı gelişmeler yaşanan Mısır'da Müslüman Kardeşlerin iktidardan uzaklaştırılmasını sağlayan 213 darbesi ile birlikte başlayan süreç sonucunda ülke yeni bir döneme girmiştir. Darbe hareketlerinin öncülerinden biri olan Genel Kurmay Başkanı ve Savunma Bakanı El-Sisi'nin cumhurbaşkanı olarak seçildiği Mısır'da 2014 yılının ocak ayında Sisi'nin cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ve referandumda yeni anayasanın kabul edilmesiyle birlikte başlayan süreçte bir dönem daha sona ermiştir. Darbe hareketlerinin mimarlarından olan El-Sisi, keza darbe hareketlerine destek veren Halk Akımı arasında gerçekleşen seçim hareketleri sonucunu El-Sisi'nin kazanacağı oldukça aşıkardır. Yeni cumhurbaşkanı seçilen El-Sisi'nin %97 gibi bir oy ile seçimleri kazanması ve seçimlere olan katılımın %47'de kalması Yüksek Seçim Kurulunun 2013 yılının haziran ayında yaptığı açıklama ile belirtilmiştir. Resmi olarak Sisi'nin cumhurbaşkanı olarak ilan edilmesinin hemen ardından basın yoluyla açıklamalarda bulunan El-Sisi, Mısır için şimdi çalışma zamanı olduğunu belirterek halkına seslenmiştir (Dervişoğlu, 2017: 96).

Resmi olarak seçim sonuçlarının incelenmesinin ardından mısır halkı, Sisi'yi kabul ederek Müslüman Kardeşleri ise reddetmiştir. Ancak iç gelişmelerin incelenmesi sonucunda Müslüman Kardeşlerin önderliğini yapan Boykot grupları 28 milyon oyun sandığa girmemesinden dolayı boykot eylemlerinde başarıya ulaşmışlardır. Fakat 2012 yılında Muhammed Mursi'nin yapılan seçimler incelendiğinde %52 oranında aldığı oy ile seçildiği görülmektedir. Mısır'ın bununla birlikte önceki dönemlerde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri incelendiğinde katılım oranları yine beklenenin çok uzağında kalmıştır. Katılım oranının düşük olduğu bir seçimle Sisi'nin cumhurbaşkanı olarak seçilmesi İhvan önderliğindeki Meşrutiyete Destek ve Ulusal İttifak Cephesi tarafından eleştirilere maruz kalmaktadır.

Mısır'da yapılan seçimlere katılım oranı %45 civarında kalmaktadır. Bunun yanı sıra adil, şeffaf, özgür ve demokratik bir ortamda yapıldığının söylenmesi ise oldukça güçtür. Bundan sonra Sisi'nin izleyeceği politikalarda daha fazla sorumluluk almasında meşrutiyet krizinin kısmi olarak aşılmasını sağlayabilir. Seçimlerden önce bu durumun temel sebebi darbeci olarak bilinen bir generalin Sisi'nin cumhurbaşkanı olarak seçildiği seçimlerin ardından halkın desteğini alarak seçilen bir cumhurbaşkanı olmasıdır. Askeri vesayetler altında birçok ülkede yapılan seçimlere dünya kamuoyu tarafından herhangi bir tepki

verilmediği, darbe şartlarından her ne kadar zor şartlarda gerçekleşen seçimlerin meşru olması ciddi anlamda kabul görmemektedir.

3.11. Sisi Dönemi'nde Mısır'ın Dış Politikası

Mısır iktidarının alt kollarından biri olan ve genellikle El-Sisi yanlılarının bulunduğu Temsilciler Meclisinden geçerek hemen dört gün gibi kısa bir süre içerisinde yapılan halk oylaması sonucuna göre benimsenen 2014 Anayasasına göre yapılan bazı değişiklikler ve yeni eklenen değişiklikler ile birlikte en azından %25 oranında kadın milletvekili bulunmasına ilişkin öne sürülen kararnameyle ilgili olarak belirli bir sınırlama konulması gibi olumlu maddeler olmasına rağmen Cumhurbaşkanı El-Sisi'nin ve ordunun görev ve sorumluluklarının anayasal sistemde arttırılması, güçlerinin birleştirilmesi sonucunda güvence altına alınması ve yargının bağımsızlığını tehlikeye atacak maddeler içermektedir (Ugan, 2020: 189).

Bu durumdan yola çıkılarak 25 Ocak 2011 yılında Mısır'da başlayan demokrasi yanlısı gösteri ve protestolar Hüsnü Mübarek'in 18 gün sonra devrilmesi sonucunda son bulmuştur. Yapılan ilk özgür ve adil cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri sonucunda Müslüman Kardeşlerin demokrasi açısından yönetime gelmesi geçiş süreci olarak ele alınması durumunda 3 Temmuz 2013 tarihinde askeri darbe ile birlikte sona ermiştir. Mısır'daki değişim süreci böylece sekteye uğrayarak demokrasi yolunda uygulanan kısa gelişmelerin ardından yeniden askeri yönetime dönmüştür. Anayasada yapılan son değişiklikler ile birlikte gerek demokrasinin gerekse demokratik gelişmelerin artması adına değil de baskıcı rejime dönülmesi adına adımlar atılmıştır. Son olarak Fransa'da 2019 yılında yapılan G7 zirvesi sonucunda Amerika Başkanı tarafından El-Sisi'nin diktatör olduğu belirtilmiştir.

Mısır siyasetinde 2013 yılından itibaren en etkili olan dış etkenlerden biri de Suudi Arabistan'dır. 2013 yılının temmuz ayında gerçekleşen askeri darbe hareketlerine siyasi destek vererek takip ettiği dönemde ülke ekonomisine vermiş olduğu maddi desteklerle ayakta kalmasını sağlayan ve ilerleyen dönemlerde Kral Abdullah tarafından yönetilen Suudi Arabistan, Suriye ve Mısır'da yaşanan krizlerle birlikte giderek artan bir şekilde dış politikada artan bir etkinlik izlemeye çalışılmıştır. Kral Abdullah'ın 2015 yılının ocak ayında vefat etmesi üzerine yönetime Kral Selman gelmiş ve o da iktidarda kaldığı süre boyunca benzer adımları izlemiştir. Kral Selman iktidardayken selefinin faaliyetlerini bir adım daha geliştirmeye çalışmıştır. Yemen'de İran tarafından desteklenen darbe hareketlerini engellemek için ülkeye karşı mücadele içerisine girmiştir. Riyad'ın bu dönemde en güvenilir limanlarından birisi Mısır olmuştur. Bir manada Riyad, son iki yılda Kahire'ye vermiş olduğu

siyasi ve ekonomik desteklerin karşılığını almak istemiştir. Zorda olsa Sisi yönetimi Suudi Arabistan'a her türlü desteği vermeyi kabul etmiştir. bundan dolayı koalisyonda aktif bir şekilde görev almıştır. İran ve Suudi Arabistan arasında ilerleyen dönemlerde ise tartışmalar artmaya devam etmiştir. Tartışmalar giderek büyüyerek büyük bir kaosa bürünmüştür. Mısır bu dönemde, Riyad'a destek vermeye devam etmesine rağmen krizin daha da derinleşmesi sonucunda Suudi Arabistan'ın olumsuz anlamda etkilenmesinden endişe duyulmaya başlanmıştır. Böyle bir senaryonun gerçekleşmesi Suudi Arabistan için değil de İran'a karşı olarak bölgedeki hakimiyeti almak isteyen Mısır için de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Mısır'ın bu gibi nedenlerden dolayı Tahran'a karşı verilen mücadelede Suudi Arabistan'a destek vermesi Kahire bölgesi için oldukça önemlidir. Diğer bir yandan Mısır'la olan yakın ilişkiler her ne kadar devam ediyor gibi görünse de Kral Selman ve yönetiminin Sisi politikalarının bazılarını kabul etmesi bazılarını ise reddetmesi iki ülke arasında görüş ayrılıklarına neden olmuştur.

3.12. Darbe Sonrası Etkilenen Türkiye-Mısır İlişkileri

Türkiye ve Mısır, İslam ve Orta Doğu ülkeleri ile birlikte batılı ülkeler ile olan yakın ilişkiler nedeniyle ortak siyasi, jeopolitik, ekonomik ve güvenlik çıkarlarına göre değerlendirilen iki ülkedir. Türkiye ile Mısır bu kapsamda hem enerji transferi hem de dünya ticareti yapmaları bakımından Doğu Akdeniz'in en önemli iki ülkesidir. Tarihsel süreç boyunca bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye ile Mısır hem bölgesel hem de küresel açıdan siyasi ve ekonomik faydaların ortak bir noktada yürütülebilmesi adına hareket etmişlerdir. Fakat Türkiye ve yeni Mısır devleti arasındaki ilişkiler kapsamında incelendiğinde 2013 yılının temmuz ayında gerçekleştirilen darbe hareketleri sonucunda ağırlıklı olarak Müslüman Kardeşler grubunun bulunduğu seçilen iktidarın yönetimden atılması sonucunda o zamana kadar iki ülke arasındaki yakınlaşmalar farklılaşmaya başlamıştır.

Arap Baharı olayları sonucunda Mısır'da halk hareketlerinin yaşanmaya başladığı 2011 yılından itibaren ülkemiz Mısır toprakları içerisinde değişim isteyen grupların taleplerinin kabul edilmesini istemiştir. Bu kapsamda Türk Devleti, İhvana bağlı olan Hürriyet ve Adalet Partisi ile Müslüman Kardeşlere destek verdiğini belirtmiştir. Türkiye Devleti bu açıklamasıyla birlikte Muhammed Mursi yönetimine karşı geliştirilen askeri darbe hareketleri sonucunda tüm dünya kamuoyu ile Müslüman Kardeşlere destek vereceğini ifade etmiştir. ülkemiz bu dönemde halk tarafından demokrasi ile seçilmiş bir iktidar olmasına rağmen Muhammed Mursi'nin darbe hareketleri sonucunda yönetimine son verilmesi gerektiğini ve bu bağlamda halkın beklenti ve isteklerini göz ardı edilmesini reddettiğini

belirtmiştir. Oysaki El-Sisi tarafından darbe hareketleri sonucunda yönetime el konulmak istenmesi, Körfez ülkeleri tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Türkiye'nin bunun sonucunda hala Muhammed Mursi'ye ve Müslüman Kardeşlere destek verilmesi yönünde açıklamalar yapılması, Türkiye'ye yönelik olarak körfez ülkelerinden eleştiriler gelmesine sebebiyet vermiştir. Bir manada Suudi Arabistan'ın liderliğinde gerçekleşen bu eleştiriler, Tahran ve Bağdat arasında söz konusu olan yakınlaşma sonucunda daha da şiddetlenerek artmıştır. Türkiye'nin bu dönemde Mısır Büyükelçisi istenmeyen büyük adam olarak ilan edilmiştir. 2013 yılının kasım ayında Kahire Büyükelçisi tarafından istenmeyen adam olarak ilan edilmesine karşılık olarak ülkemizde aynı şekilde gereken cevabı vermiştir. Mısır Büyükelçisinin de ülkeyi terk etmesi istenmiştir (Serbest, 2017: 91).

Muhammed Mursi döneminde bu doğrultuda Türkiye Mısır'ı kardeş ülke olarak nitelendirmiştir. 1960 yılından bu yana kadar kendisi gibi birden fazla askeri darbe hareketi ile karşılaşan Mısır'ın artık bu tarz hareketlerle karşılaşmamasına ve en kısa süre içerisinde ülkede demokrasinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmasına ilişkin iyi dileklerini iletmiştir. Yeni Mısır Devleti, Muhammed Mursi'ye yönelik yapılan darbe hareketleri sonucunda kurulmuştur. Solcuları, muhafazakarları ve liberal kesim tarafından temsil edilmektedir. Birçok çeşitli partinin bu kapsamda yeni yapılanmasının ve bu yapılanma ile ilgili kişilerin de bulunduğu yeni yönetim batılı ülkeler tarafından da destek görmüştür. Fakat bu dönemde ülkemiz Müslüman Kardeşleri Tunus ile birlikte seçilen yeni yönetime destek veren iki ülkeden biri olmuştur. O dönemde Türkiye Başbakanı Erdoğan, darbe hareketleri karşıtı ve Muhammed Mursi yanlısı açıklamalarını net bir şekilde dile getirmiş ve yeni Mısır Devleti'nin sıkıntılarını da belirtmiştir (Serbest, 2017: 92).

Mısır'da tarihler 2011 yılının ocak ayını gösterdiğinde ülke tarihinin en önemli gelişmelerinden birisi yaşanmıştır. 2011 yılına değin yaklaşık 30 yıllık süre boyunca Hüsnü Mübarek yönetimi Mısır'da hakimiyetini sürdürmüştür. 25 Ocak 2011 yılına gelindiğinde Tahrir Meydanından başlayarak hızlı bir şekilde ülke geneline yayılım gösteren gösteriler sonucunda tehlikeye girmiştir. Gösteri hareketlerinin başlamasının ardından 18 gün geçmesinin sonrasında Hüsnü Mübarek 11 Şubat 2011 tarihinde görevinden ayrılmıştır. 25 Ocak'ta gerçekleştirilen devrim hareketlerinde birden fazla etkenin bir araya gelmesi sonucunda toplum içerisinde köklü bir değişimin yaşanması durumu ortaya çıkmıştır. 1990'lı yılların başından itibaren Hüsnü Mübarek iktidarı tarafından uygulanan ekonomik politikaların yaratmış olduğu ekonomik sorunlardan dolayı huzursuzluk ortamı oluşmuştur. Bu durum darbe hareketlerinin gerçekleşmesindeki en etkili sebeplerden birisidir. Aynı zamanda 2010 yılının son dönemlerinde gerçekleşen seçimlerin adil bir şekilde

gerçekleştirilmemesinden dolayı halkın gözünde iktidarın meşruluğu düşüncesi hakim olmuştur. Bunlara ilave olarak Mısır'ın siyaset ortamında 1952 yılında gerçekleşen darbe hareketinin ardından yönetimde olan ordu ile birlikte cumhurbaşkanlığı ile olan ilişkilerin Hüsnü Mübarek'in yerine oğlu Cemal Mübarek'i iktidara getirmek istemesi 25 Ocak'ta darbe hareketlerine götüren süreç olmuştur. Bütün bunların dışında 2010 yılının aralık ayında Tunus'ta başlayan ve Arap Baharı olayları olarak nitelendirilen ve giderek bütün Arap ülkelerini etkisi altına alan olayların da etkisi vardır.

Her ne kadar Hüsnü Mübarek'in yönetimden ayrılmaması gerektiğini dile getiren kişiler arasında ilk sırada yer almasına rağmen Erdoğan'ın Mısır'da Mübarek aleyhine yapılan gösterilerin ilk dönemlerinde herhangi bir açıklama yapmamıştır. Kısa bir süreliğine böyle bir politika uygulayan Türkiye'nin bu tavrı kabul edilemez suskunluk olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Mısır topraklarında muhteliflerin varlığını hissettirmesi, kamuoyu baskısını belirli ölçülerde oluşturmaları ve gerek küresel gerekse bölgesel etkenlerin davranışlarının belirginlik kazanması sonucunda Türklerin siyasal söylemlerini belirtmişlerdir. Ülkemiz tarafından bu kapsamda Kahire yönetimine yönelik olarak halkın gösteri hakkına saygı duyulması gerektiğini belirlemesi, şiddet uygulanmaması yönünde göstericilere uyarılar yapılması, anayasanın kuralları içerisinde göstericilerin haklarını arama konusunda cesaretlenmesine neden olmuştur. 1 Şubat 2011 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın yapmış olduğu konuşmada Mısır Başkanı Hüsnü Mübarek'e yönelik olarak halkın değişim arzusu talep etmesi ve değişim yapılmasını talep etmiştir. Mısır'da yapılan gösterilere tepki olarak ülkemizin yapmış olduğu açıklamalar Türkiye'nin Mısır Büyükelçisini Dışişleri Bakanlığına çağırması sonucunda ülkemizin olaylar karşısında tutumunu eleştirmiştir. Aynı zamanda Mısır Dışişleri Bakanlığının Mısır'da yaşanan gelişmelere yönelik olarak tepkisinin olduğu bir mektubu ülkemize iletmiştir (Sarıaslan, 2019: 538).

3.13. 15 Temmuz Darbe Girişimi ile 3 Temmuz Darbesi'nin Mukayesesi

Yaşanan darbe girişimi, geçmiş dönemlerde birçok darbe hareketine yönelik olarak sahtelikle algılanmıştır. Ancak gerçekten bir darbe hareketine maruz kalınması durumunda darbe gruplarının daha hızlı ve daha güçlü olarak işleme durumunda Cumhurbaşkanı Erdoğan ve muhalifleri için bir daha böyle bir şansın gelmesi onlar için pek mümkün görünmemektedir. Konuyla ilgili olarak cevaplanması gereken bir sürü soru bulunmaktadır. Acaba NATO müttefiki olan bir ülkede alınan güvenlik önlemleri, yüksek hassasiyet ve istihbarata yönelik alınan önlemlere rağmen olayların bu denli kolay olması nasıl mümkün olabilir. her ne şekilde olursa olsun olayların analiz edilmesine yönelik birkaç bir şeye

değirmek gerekmektedir. İlk olarak Türk ordusunun için bu noktasına kadar Cumhurbaşkanı Erdoğan ve muhteliflerinin bölgesel performansı ve iç siyasetlerinden dolayı memnun olmadıkları belirtilmiştir. Hatta ve hatta ona karşı durabilmek adına darbe hareketlerinden kaynaklanacak riskleri de göze almıştır. Konuyla ilgili olarak daha önemli bir diğer konu ise darbe hareketlerinin bastırılması sonucunda darbe yöneticileri tarafından bahsedilen kırılabilirlik durumu hala geçerliliğini korumaktadır (Ghanbarlou, 2020: 59).

Bir diğer önemli konu ise Türk kamuoyunun ve ordunun bir bölümünde var olan memnuniyetsizliğin darbe hareketleri sonucunda son bulmayacağıdır. Yıldırım ve Erdoğan tarafından yapılan açıklamaları sonucunda karşı tarafın kırılabilirliklerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve muhalifleri bunun ardından geçmiş dönemlerde de olduğu gibi ordu baskısının ortadan kaldırılması, Kürt halkının bastırılması ve Irak ve Suriye'ye karşı özellikle de bu ülkelerin Kürt alanlarında baskıcı ve sömürücü eylemlerde bulunmaları veya en azından kısa bir süreliğine de olsa burada uyguladıkları politikaları gözden geçireceklerdir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak son dönemlerde ülkemizin darbe hareketleriyle ilgili olarak incelenen görüşler doğrultusunda ülkemizin gerek siyasi gerekse askeri yapısında bir tür istikrarsızlığın ve huzursuzluğun varlığı ortaya çıkmaktadır. Buda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın hem iç hem de dış çevresiyle karşı karşıya kalarak yenilmesine neden olmaktadır. Kürtlerle yapılan çatışmalar gerek İŞİD gerek diğer terörist gruplarının desteklenmesi konusunda yenilgi görmesi, Irak ve Suriye'deki petrol ve silah kaçakçılığı olayları, Rusya olayı ile ilgili olan NATO ve Amerika çatışma, ülke içindeki siyaset arenasında tek rejimden doğan huzursuzluk ve yeni Osmanlılık siyaseti Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı hem ülke içinde hem de dışında karanlık dönemlerin beklediğinin göstergesi durumundadır. Erdoğan yazılan kalemleri kırmakla ve medyaya egemenliğinin sağlanması için çaba göstermekte ve ülke içindeki muhaliflerin yalnızlaştırılması yönünde çaba gösterilmektedir. Ancak yaşanan ciddi yenilgiler karşısında kendini yalnızlık psikolojisine sokmuştur. Ülkemizde yapılan açıklamaların tamamı gerçek bir darbe hareketinin ihtimali doğrudur ancak tersi bir durumda böyle bir durumun geçerliliği yoktur.

Yapılan çalışmalar sonucunda darbe hareketleri ile ilgili olarak farklı yorumlar yapılmıştır. Yapılan bazı yorumlara göre Amerika tamamen devirme niyetinde olmayarak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı uyarmak amacıyla bu işin arkasında durmaktaydı. Başka bir ifadeye göre bu durum bir uyarı niteliğindedir. Bu yorum bir yere kadar doğru yorum niteliği taşımaktadır. Çünkü Cumhurbaşkanı Erdoğan Suriye ile olan sorunların çözülmesi için bir heyeti görevlendirmiştir. Bunun yanı sıra Suriye'ye gönderilen heyet ile terör örgütü gruplarının faaliyetlerinin kısıtlanması ve kontrol edilmesi gibi bir durum Türkler tarafından

gerçekleştirilmemiştir. Konuyla ilgili olarak ikinci bir yorum ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Türk Silahlı Kuvvetleri terörist gruplarına karşılık olarak vermiş olduğu desteklerden dolayı rahatsızlıklarını dile getirmiştir. Bundan dolayı Erdoğan ülkenin aşırıcılığa alıştırılması hususunda algı operasyonlarına maruz kalmıştır. Son dönemlerde ülkemizin girmiş olduğu karışık dönem yalnızca siyasal ve toplumsal zeminde değil de ayrıca ekonomik alanlara da ciddi sorunlara yol açmıştır. Turizm sektörü, gıda sektörü ve ithalat yaşanan bu olaylardan oldukça etkilenmiştir. Diğer bir yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın izlemiş olduğu politikalar, ülkemizin diğer ülkeler gözünde güvenliğini de sıkıntıya sokmuştur. Yaşanan belirsizlikler ve karışıklıklar Türkiye, Suriye ve Irak'a olan etkilerini azaltmıştır. Bu durum kesinlikle Suriye ve Irak konularında İran'ın yararına olmuştur. Bundan dolayı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ilerleyen zamanlarda sınırlarda daha şiddetli girişimlerde bulunmasına yol açabilir, Türklerin milli duygularının güçlendirilmesi sonucunda yapay bir zeka oluşmasına neden olabilir (Ghanbarlou, 2020: 59-60).

Sabah saatlerinde İstanbul havaalanına gelen Cumhurbaşkanı Erdoğan, darbe hareketinin başarısız olduğunu açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan birkaç saat sonra darbe hareketinin öncüsünün Fetullah Gülen olduğunu açıklamıştır. Ancak hem Fetullah Gülen hem de muhalifleri Erdoğan'ın bu açıklamalarını kabul etmemişlerdir. Dünya genelinde ülkemizde yaşanan darbe hareketi kınanmıştır. Bu durumda Rusya ve Amerika'nın darbe ile ilgili düşüncelerini gecikmeli olarak açıklaması oldukça ilginç karşılanmıştır. Diğer bir detay ise Suriye'de darbe hareketini duyan halk durumu sevinçlerle karşılamıştır. Çünkü Suriye halkı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yanlış politika uyguladığını düşünmekteydi. Bir diğer ilginçlikle karşılanan durum ise hiçbir parti tarafından darbe hareketinin destek görmemesiydi. Bunun aksine tüm partiler darbe hareketine karşı çıkmışlardır. 15 Temmuz'da gerçekleştirilen darbe hareketlerinde basın organları farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Medyada yer alan kişilerin bazıları bu işin galibinin Erdoğan olduğunu belirtmişlerdir. Bu sorundan daha da güçlenerek çıkacağını belirten Erdoğan ve muhalifleri, diğer basın organlarında çalışan medya mensuplarını temizleme yoluna gideceklerini tahmin etmektedir. Yapılan yorumlardan yola çıkılarak darbe hareketinin bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından kurgulanan bir tiyatro olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüşe karşı çıkanlar ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın gelecekte böyle bir duruma başvurmayaacağını belirtmişlerdir.

27 Nisan'da gerçekleştirilen olayların ardından 15 Temmuz'da gerçekleştirilen darbe hareketlerine kadar ilerleyen dönemde MİT Müsteşarının ifade vermek üzere çağırılması, 17-25 Aralık Operasyonları, Gezi Parkı olayları ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri darbe hareketi sürecinde rejime karşı yapılan ve iktidarın devrilmesine yönelik olarak hazırlan olaylardır. Bu

olayların ardından FETÖ'yle mücadele kapsamında mücadeleye başlanmıştır. Fakat 15 Temmuz darbe hareketleriyle birlikte devletin ne kadar içinde oldukları ve paralel yapılanmaları daha net bir şekilde görülmüştür. Yaşanılan tüm bu olaylarda basın organlarının tutumları da görülüp son olarak gerçekleştirilen darbe hareketlerinin başarısız olmasında medyanın rolü çok büyüktür (Yayıntaş, 2020: 94-95).

3.14. Son Dönemde Türkiye-Mısır İlişkisi

Mısır dış siyasetinde 1952 yılında Kral Faruk'un Hür Subaylar Darbesinin ardından iktidardan indirilmesi sonucunda 1953 döneminde kurulan ve cumhuriyet dönemi boyunca dört cumhurbaşkanı tarafından otoriter olarak şekillendirilmiştir. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte 1976 yılında gerçekleşen Mısır siyasetinde bu durumun tek örneği 2011 yılının ocak ayında gerçekleştirilen devrim hareketiyle birlikte Hüsnü Mübarek dönemi sona ermiştir. Muhammed Mursi, Hüsnü Mübarek'in iktidardan indirilmesinin ardından bir yıl boyunca ülkeyi yönetmiştir. Otuz yıl boyunca yönetimde olan Hüsnü Mübarek'in tahtan indirilmesinin ardından yapılan demokratik seçimlerde oyların %51'ini alan Muhammed Mursi'nin Mısır'da ilk kez şeffaf ve serbest bir şekilde göreve gelen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Hüsnü Mübarek sonrası dönemde ülkemiz, Hüsnü Mübarek'in yanında olarak ona desteklerini sunmuştur. Mısır'da kısa bir süre içerisinde iktidarın değişmesinin ardından iki ülke arasında kurulan yakın ilişkiler, Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilerin yeni dönemde artarak iş birliği yoluna gidilmiştir. Olayların yaşandığı bu dönemde 3 Mart 2011 tarihinde Mısır'a ilk resmi ziyaret gerçekleştirilmiştir. Yapılan ziyaret dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından gerçekleştirilmiştir. Abdullah Gül'ün yaptığı ziyarette ona dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 'da eşlik etmiştir. yaptığı ziyaret sonrasında Abdullah Gül yapmış olduğu açıklamalarda açık ve net bir şekilde ülkemizin tecrübelerini Mısırlı muhataplarıyla paylaştıklarını ve düşüncelerini aktardıklarını dile getirmiştir (Sarıaslan, 2019: 539).

Mısır'a bir diğer ziyaret ise 2011 yılının eylül ayında dönemin başbakanı tarafından Libya, Tunus ve Mısır'ı da kapsayan bölgesel bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Mısır'ın başkenti Kahire'de halkın büyük bir bölümü tarafından karşılanan Başbakan Erdoğan, Mısır Başbakanı Essam Şerif ve Yüksek Askeri Konsey Başkanı ile görüşme gerçekleştirmiştir. Yapılan ziyarette Mısır ile Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyi'nde kurulmasıyla ilgili olarak bildirge imzalanmıştır. Yapılan imza töreninin sonucunda yapılan açıklamalarda konuşan Şerif, Ankara ve Kahire arasındaki ekonomik ve siyasi iş birliğinin artırılması adına bütün organlar hayata geçirilmiştir. Aynı zamanda Başbakan Erdoğan, Arap Birliğine

gerçekleştirdiği ziyarette ve Dışişleri Bakanlar Konseyinde yaptığı açıklamalarda bölgede yaşanan ayaklanmalar ile ilgili olarak halkın ziyareti olarak nitelendirilmiştir. Yapılan devrim hareketlerinin ancak ve ancak bu ülkelerde demokratik düzene göre başarıya ulaşacağına vurgu yapılmıştır (Sarıaslan, 2019: 540).

Yapılan ziyarette Başbakan Erdoğan, Kıpti Cemaati lideri ve Mısır Müftüsü ile görüşmüştür. Erdoğan aynı zamanda Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmut Abbas, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı eski başkanı Muhammed El-Baradei ve Arap Birliği eski Genel Sekreteri Amr Musa ile görüşme gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak Mübarek döneminde Türkiye ile sınırlı düzeyde ilişkileri bulunan iki devlet arasında Hüsnü Mübarek döneminin sona ermesinin ardından Muhammed Mursi öncülüğünde gerçekleşen yeni dönem ile birlikte iki devlet arasındaki ilişkiler önemli düzeyde gelişmiştir. 25 Ocak'ta gerçekleşen devrim hareketlerinin sonucunda mali yardım sağlanması konusunda Mısır'a en çok destek veren ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Türkiye ve Mısır arasında bu doğrultuda yardım anlaşması imzalanmıştır. Yapılan imza törenine Recep Tayyip Erdoğan ve Muhammed Mursi katılmıştır. 2012 yılının Eylül ayında gerçekleştirilen imza töreninde İstanbul'da ülkelerin mali bakanları tarafından imzalanmıştır. Yapılan anlaşmaya göre üç yılı geri ödemesiz olmak üzere beş yıl vadeli kredinin ilk ödemesi 2012 yılının ekim ayına kadar, ikinci ödemesinin ise 2013 yılının ocak ayına kadar Mısır'a ödemesi kararlaştırılmıştır. Anlaşmanın imzalandığı dönemde Muhammed Mursi, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin düzenlemiş olduğu kongrede yaptığı konuşmada 25 Ocak Devrimi süresi boyunca Türkiye hükümetinin Mısır'a vermiş olduğu desteklerden dolayı teşekkürlerini iletmiştir. Türk Eximbank tarafından bu kapsamda Türkiye'den Mısır'a gönderilecek olan mal ve hizmetlerin finanse edilmesi adına 1 milyar dolar ekonomik destek sağlanmıştır. Yapılan çalışmalar 2013 yılında da devam ettirilmiştir. Ekonomik durumun Mısır'da kötü gitmesi sonucunda Türkiye Hükümeti Mayıs ayında Kahire yönetimine 250 milyon dolarlık ek destek paketi göndermiştir.

Ülkeler arasındaki ilişkilerde en fazla önem verilen konu kuşkusuz ekonomidir. Bu nedenle dış politikada dış ticaretin yeri ve önemi yadsınamaz. Bu bakımdan Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerde yaklaşık sekiz yıllık kayıp dönem söz konusudur. İki ülke ilişkilerinin bu olumsuz durumu her iki tarafa da yansımıştır. Sadece Türkiye açısından bile yaklaşık beş milyar dolarlık ticaret hacmine ek olarak iki milyar dolarlık yatırım bölgesinin kaybı ve Mısır limanları üzerinden Körfez bölgesine akan transit ticaretin durması anlamına gelmektedir. Buna ilaveten Türkiye'nin bölge üzerindeki etkisinin azalmasına, Filistin (Gazze) sorunu başta olmak üzere diğer meselelerde bölge ülkeleri ile anlaşmazlığa düşmesine ve bölgede aktif dış politik durumunun zayıflamasına sebep olmaktadır. Ancak Türkiye'nin insan hakları

ve demokratikleşme bağlamında, Mısır'daki darbeye karşı vermiş olduğu tepki neticesinde gerginleşen ilişkilerde, ABD başta olmak üzere, Avrupa Birliği ve Körfez ülkelerinin Mısır yönetimini açıktan destekleyen tavrının son derece etkili olduğu söylenebilir. Üstelik İnsan Hakları İzleme Örgütü raporlarının belirttiği üzere darbe sonrasında Mısır'ın ülke içinde adil olmayan yargılamaları, buna bağlı olarak verilen yüksek orandaki ölüm cezaları ile bunların infazları konusunda dünyadaki ilk on ülkeden biri olmuştur. ABD'nin ise ilk defa 2021 yılında insan hakları ihlali konusunda Mısır yönetimini eleştirdiği belirtilmiştir (Öztürk, 2021: 207-208).

Türkiye'nin Mısır ile yaklaşık sekiz yıl aradan sonra diplomatik ilişkilerini başlatma kararının ardında yine Doğu Akdeniz'deki son durum önemli rol oynamıştır¹². Mısır'ın Doğu Akdeniz'de yapılacak doğal kaynak arama faaliyetleri kapsamında Yunanistan ile yaptığı anlaşma bağlamında Atina'nın aksi yönde ısrarına rağmen Kahire yönetiminin Türkiye'nin kıta sahanlığına saygı çerçevesinde hareket etmesi Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır. Türkiye, Mısır'ın bu yaklaşımını takdir etmiş ve iki ülke yetkilileri arasında yapılan görüşmeler ilişkilerin geliştirilmesi bakımından umut verici olmuştur. Ancak hem Orta Doğu hem de Doğu Akdeniz'deki gelişmeler bakımından son derece önem taşıyan Türkiye-Mısır ilişkilerinin 2013'ten beri oldukça düşük seviyede tutulduğu göz önünde bulundurulduğunda ilişkilerin tamir edilmesi ve eski durumuna gelmesi yoğun bir diplomasiyi gerekli kılmaktadır.

Mısır'da gerçekleştirilen ilk gösterilerin ardından Türkiye, özgürlük talebinde bulunan Mısır halkının yanında yer almıştır. Recep Tayyip Erdoğan gösteri hareketlerinin başladığı hafta Hüsnü Mübarek'in halkın taleplerine karşı gelmemesi gerektiğini belirten ilk lider olarak öne çıkmıştır. Devrim hareketlerinin başarılı olmasından 2013 yılında gerçekleşen askeri darbe hareketlerine kadar olan dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin en çok olumlu seyir ettiği ve birçok konuda ortak yol haritasının belirlendiği bir süreç yaşanmıştır. Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin ardından, Mısır'a ilk resmi ziyaret dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından gerçekleştirilmiştir. İki ülke arasında yine bu dönemde üst düzey birçok ziyaret gerçekleştirilmiştir. Özellikle de 2011 yılının eylül ayında resmi olarak planlanmamasına rağmen dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılan Mısır ziyareti oldukça dikkat çekmiştir. Mısır halkı tarafından bu ziyaret büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. Merkez meydanlarından Başbakan Erdoğan'ı binlerce kişi karşılamış ve yoğun bir ilgi göstermişlerdir. Yapılan görüşmelerde Erdoğan, Mısır yönetimine laiklik tavsiyelerinde bulunmuştur. Gelecek bir zamanda ise Muhammed Mursi, Recep Tayyip Erdoğan tarafından Adalet ve Kalkınma Partisinin kongresine davet edilmiştir. Burada Muhammed Mursi, Recep Tayyip Erdoğan'a devrim hareketlerine vermiş olduğu destekten

dolayı tüm halkı adına teşekkürlerini iletmiştir. Birçok alanda iki ülke arasında iş birliği anlaşmaları yapılmaya devam etmiştir. İsrail'in 2012 yılında Gazze'ye yapmış olduğu saldırıda ortak dil kullanılması ve Suriye sorununda dörflü meclisin oluşturulması gibi ortak bir dilin geliştirilmesi bölgesel sorunlarla ilgili yeni politikaların gelişimine yardımcı olmuştur (Sınmaz, 2019: 29).

SONUÇ

Soğuk savaş dönemine kadar farklı şekillerde gelişen Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllara kadar mesafeli bir şekilde ilerlemiştir. Ancak bu dönemden itibaren gelişim göstermeye başlamıştır. 2000'li yılların başından itibaren ise yapılan karşılıklı ziyaretler, ortak tatbikatlar ve askeri anlaşmalar kapsamında ilişkiler gelişim göstermiştir. İki ülke arasında 2005 yılı itibariyle STA anlaşmasının imzalanması sonucunda özellikle ekonomik anlamda önemli ivme kazanmıştır. Özellikle bu tarihten itibaren ülkemiz, hem coğrafi konumunun sağladığı avantaj sayesinde hem de o dönemlerde Mısır kabinesinde etkili bir etken olarak karşımıza çıkan temeli iş adamı olan bakanlarla kurulan yakın ilişkilerden dolayı ekonomik alanda yakın ilişkiler içerisine girilmiştir.

3 Temmuz döneminde yaşanan askeri darbe hareketleriyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerde bir duraklama dönemine girilmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin dış politikasının uygulanması ve planlanması aşamasında zorluklar meydana gelmiştir. Mısır'da gerçekleşen 25 Ocak Devrim hareketlerine destek veren, daha sonra ise Mısır'ın demokratik yollarla seçilen ilk Cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin liderliğinde iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır.

İlerleyen dönemlerde ise 2013 yılının temmuz ayında gerçekleştirilen darbe hareketlerinin Türkiye tarafından dünya genelinde açık ve net bir şekilde eleştirilmesi, yeni yönetim tarafından Mısır'da problem olarak algılanmıştır. 3 Temmuz'da gerçekleşen darbe hareketlerinin ardından bununla birlikte diplomatik ve siyasi anlaşmalarda yaşanan soğukluk dönemi ticari faaliyetlerde sınırlandırılmış bir şekilde devam etmiştir. İlerleyen dönemlerde dahi 2005 yılından itibaren iki ülke arasında imzalanan ekonomik ilişkiler kapsamında siyasal politikalarda fikir ayrılıkları yaşanmasına rağmen ilişkilerin düzeyi korunmuştur. Sonuç olarak Mısır'da yeni yatırım alanlarının belirlenmesi ve yeni projelerin geliştirilmesi ülkemizin 2016 ve 2017 yıllarında Mısır'ı öncelikli ticari faaliyetlerde bulunacak ülkelerden biri olarak değerlendirmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişeceğinin bir göstergesi durumundadır.

KAYNAKÇA

- Abdalla, A. (2003). "Egypt Before and After *September 11, 2001: Problems of Political Transformation in a Complicated International Setting*", Deutsches OrientInstitutim Verbund Deuthschs Übersee-Institut, Focus No 9.
- Açıklalın, S. (2011). " *11 Eylül Sonrası Mısır-Amerikan İlişkileri ve Mısır İç Siyaseti*", Ed.: Sedat Laçiner ve Arzu Celalifer Ekinci, 11 Eylül Sonrası Ortadoğu, içinde, USAK Yay., Ankara.
- Ahmet Ö. (1996). "Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 11.
- Akbal, Ö. (2014). "*Hegemonya, Akıllı Güç ve ABD'nin Ortadoğu Siyaseti*", Ed.: Yavuz Yıldırım ve Yasin Athloğlu, Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar, (Irak İşgalinden Arap Baharına), içinde, Dora Yay., Bursa.
- Akgün, M., Perçinoğlu, G. ve Senyücel G. (2009). *Sabiha, Orta Doğu'da Türkiye Algısı*, TESEV Yay., İstanbul.
- Alkan, S. (2019). *Hüsni Mübarek Dönemi ve Arap Baharında Türkiye Mısır İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Anderson, M. S. (2001). *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çev.: İdil Eser, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Arı, T. (2007). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, (Siyaset Savaş ve Diplomasi), 3. bs., Alfa Yay., İstanbul.
- Arıboğan, D. Ü. (2013). *Büyük Resmi Görmek*, Timaş Yay., İstanbul.
- Arık, E. (2010). *Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikası ve Ortadoğu Politikasında Türkiye'nin Önemi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 12. bs., Alkım Yay., İstanbul.
- Arthur G. JR. ve Lawrence D. (2008). *Kısa Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Aydemir Güler, Doruk Yay., İstanbul, s. 331.
- Ayhan, V. (2011). "*Mısır Devriminin Ayak Sesleri*", Ortadoğu Analiz, Şubat 2011, Cilt 3, Sayı 26, s. 25
- Bahçacı, Ç. (1995). *Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası ve Kürt Sorunu*, Türk Demokrasi Vakfı Yay., Ankara.

- Bal, İ. ve Ayfer S. (2005). "*Büyük Ortadoğu Projesi: ABD, AB, Türkiye ve Bölge*", Demokrasi Platformu, Yıl 1, Sayı 1, Kış.
- Behçet, M. (2019). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerinden Arap Baharı'nın İncelenmesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 21,303-321.
- Bekaroğlu, E. A. ve Kurt, V. (2015). Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: 'Arap Baharı' ve Sonrası Sürecin Analizi, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-36, 1-36.
- Bozarslan, H. (2012). *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi: Arap İsyanlarından Önce ve Sonra*, Çev.: Melike Işık Durmaz, İletişim Yay., İstanbul.
- Çakmak, C., Yetim, M. ve Çolak, F. G. (2014). "*Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye*", Ed.: Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya, Ortadoğu'da Değişim ve Türkiye, içinde, Bilgesam Yay., İstanbul.
- Cangür, F. (2013). *Günümüzde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Demokratik Hareketler: Libya ve Mısır Örnekleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çandar, C. (1988). *Ortadoğu Çıkmazı*, 4. bs., Seçkin Yay., İstanbul.
- Çelik, S. ve Anıl G. (2005). *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri*, Global Strateji Enstitüsü Yay., Ankara.
- Cleveland, L. W. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev.: Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı.
- Çubukçu, A. (2011). "Mısır", Yay. Haz.: Mustafa Yalçın, *Arap Dünyasında Ayaklanma (Nedenler-Olasılıklar-Sonuçlar)*, içinde, Evrensel Basım Yay., İstanbul.
- Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik Derinlik*, Küre Yay., İstanbul.
- Dayıoğlu, G. (2015). *Mısır'a Yolculuk*, 21. bs., Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Demir, M. F. (2004). *Büyük Ortadoğu Vizyonunda Türkiye Rol Alabilir Mi?*, Yüksek Strateji Merkezi, Ankara.
- Demir, M. F. (2004). *Büyük Ortadoğu Vizyonunda Türkiye Rol Alabilir Mi?*, Yüksek Strateji Merkezi, Ankara.
- Dervişoğlu, R. (2017). *Mısır'da Din Devlet İlişkisi ve İhvan Hareketinin Mısır Dış Politikasına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğanay, M. Z. ve Atun, A. F. (1994). *Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi: Körfez Harbi ve Alınan Dersler*, Nuro Yay., Ankara, 1994.

- Doğu, M. (2010). *Ortadoğu'da Türk İmajı: Arap Basınında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Yeni Rolü (2002-2009)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Erdoğan, N. (2014). *"Arap Baharı Öncesi ve Sonrasında Avrupa Birliği'nin Ortadoğu Politikalarına Genel Bir Bakış"*, Ed.: Yavuz Yıldırım ve Yasin Atlıoğlu, Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar (Irak İşgalinden Arap Baharına), içinde, Dora Yay., Bursa.
- Erol, H. (2008). *Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1983-1993)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Fırat, M. ve Ömer K. (2008). *"Arap Ülkeleriyle İlişkiler"*, Ed.: Baskın Oran, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Olaylar, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980, 10. bs., İletişim Yay., İstanbul.
- Gelvin, J. L. (2008). *The Modern Middle East A History*, Oxford University Press, Sekond Edition, New York.
- Ghonbarlou, R.M. (2020).3. 15 Temmuz Darbe Girişiminin İran Yorumu, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*,4, 44-63.
- Gönlübol, M. ve Cem S. (1977). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara.
- Gürses, E. (2005). *"Dış Politikada Ulusalçı Yaklaşım ve Türkiye"*, Jeopolitik, Sayı 18, Temmuz, ss. 25-35.
- İnat, K. (2012). *"Türkiye'nin Ortadoğu Politikası"*, Ed.: Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Ortadoğu Yıllığı 2012, Açılım Kitap, İstanbul.
- İnat, K., Muhittin A. ve Burhanettin D. (2009). *Ortadoğu Yıllığı 2008*, Küre Yay., İstanbul, Ekim.
- İzzeti, İ. (2006). *İran ve Bölge Jeopolitiği*, Çev.: Hakkı Uygur, Küre Yay., İstanbul, 2006.
- Khan, M. R. (2004). *"The Tragedy of the Modern Middle East: The Systemic Basis of War and Authoritarianism in The Regime"*, Yay. Haz.: Ali Ahmetbeyoğlu, Milletlerarası Orta Doğu: Kaos mu Düzen mi? Konferansı 9-10 Ocak 2004 Bildiriler, içinde, TATAV Yay., İstanbul.
- Koç, Ş. B. (2004). *"11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikası, 11 Eylül'den Sonra Türk-Amerikan İlişkileri: Eski Dostlar Mı Eskimeyen Dostlar Mı?"*, Avrasya Dosyası, Cilt 10, Sayı 1, İlkbahar, ss. 5-29.

- Köse, T., Mesut Ö., ve Karakoç, E. (2013). "*Türkiye'nin Arap Baharı Sonrası Yumuşak Gücünün Etkisi ve Boyutları*", Avrasya Türk Kültürü Stratejik Araştırmalar Vakfı (ASAV), Sayı 2, İstanbul, Eylül.
- Köse, E. (2017). *Türkiye-Mısır İlişkileri (2002-2016)*, (Master's thesis, Kırıkkale Üniversitesi).
- Kurt, S. (2014). "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, Sayı 19, ss. 167-196.
- Kürkçüoğlu, Ö. E. (1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945- 1970)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yay., Ankara.
- Laçiner, S. (2011). "*11 Eylül Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu'da Değişen İlişkileri*", Ed.: Sedat Laçiner ve Arzu Celalifer Ekinci, 11 Eylül Sonrası Ortadoğu, içinde, USAK Yay., Ankara.
- Nisan, F. ve Şentürk Kara, E. (2021). *Muhammed Mursi'nin Ölümünün Türk Basınındaki Yansıması*, İNİF E- Dergi, 6(2), 244-268.
- Ömer O. U. ve Fisun K. (2006). "Türk Basınında 1973 Arap-İsrail Savaşı", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2.
- Özkoç, Ö. (2014). "*Mısır Devrimi'ni Anlamak*", Ed.: Yavuz Yıldırım ve Yasin Atlıoğlu, Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar (Irak İşgalinden Arap Baharına), içinde, Dora Yay., Bursa.
- Özkoç, Ö. *Otoriter Rejimin İnşası ve Sürekliliği: Mısır Ordusunun Siyasal Hayattaki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme*, 51, 91-114.
- Öztürk, E. Ç. (2015). "*Ortadoğu'da Arap Milliyetçiliği ve Pan-Arapçılık Eğilimlerine Genel Bakış.*"
- Öztürk, Ş. (2021). Dış Politikada Değişen Paradigma: Türkiye-Mısır İlişkileri, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 196-212.
- Sadun E. (2014). *Az gelişmişlik ve Siyasal Yapılar: Türkiye-Mısır-Peru*, Devletin Görece Özerkliği, Birey Toplum Yay., Ankara.
- Sarıaslan, F. (2019). Türkiye-Mısır İlişkilerinde Ekonomik Dinamiklerin Etkisi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53, 526-559.
- Sekmen, F. (2008). "*Dış Yardım ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Karşılıklı İlişkinin Eşbütünleşme ve Granger-Nedensellik Testleri Çerçevesinde İncelenmesi: Mısır Örneği*", Ed.: Kemal İnat ve Muhittin Ataman, Ortadoğu Yıllığı 2006, içinde, Nobel Yay., Ankara.

- Serbest, H. (2017). *Arap Baharından Günümüze Mısır'ın Değişim Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sert, E. ve Güç, A. (2020). 1952 Mısır Devrimi'nden Arap Baharı'na Kadar Geçen Süreçte Kıptîler, Araştırma Makalesi, 193-219.
- Shadan Y. (2006). "*Mısır'ın Temel Dinamikleri ve Beklentiler*", *Stratejik Öngörü 2023: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye ve Dünya*, ASAM, Ankara, 9-13 Ekim.
- Sınmaz, K. (2019). *Mısır Raporu Devrim ve Darbe Sarmalında Bir Toplum*, 1-36.
- Steven C. (2008). *Yönetmeden Hükmeden Ordular*, Çev.: Bahar Şahin, Hayy Kitap, İstanbul.
- Şimşek, E. (2005). *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, Kum Saati Yay., İstanbul.
- Şimşir, B. N., (1984). "*Fes Olayı Türkiye-Mısır İlişkilerinden Bir Sayfa (1923-1933)*", *Bellekten*, Cilt 48, Sayı 189-190, (Ocak-Nisan 1984), ss. 1-54.
- Tandoğan, A. (2012). "*Devrim Sonrası Mısır'da Yaşananlar*", Yay. Haz.: Ulvi Keser, Dünyanın Kaynayan Kazanı Ortadoğu, içinde, Atılım Kıbrıs Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (AKAUM), Ankara.
- Tandoğan, A. (2013). *Arap Baharı Sürecinde Mısır*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Telci, İ.N. (2012). *Ortadoğu Yıllığı*, 185-215.
- Telci, İ.M. (2014). *Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa*, 86, 7-26.
- Telci, İ.M. (2016). *Mısır'da Geleceğini Arayan Karşı-Devrim*, 149, 7-23.
- Telci, İ. N. (2018). *Devrim Sonrası Mısır Politikası*, 9-26.
- Telci, İ.N. (2013). *Ortadoğu Yıllığı*, 165- 192.
- Telci, İ.N. (2018). *Devrim Sonrası Mısır Dış Politikası Dönüşüm Arayışından Meşruiyet Çıkmazına*, 9-363.
- Terzi, Ö. G. (2012). "*Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Mısır: Modern Mısır'ın Oluşumu ve Dönüşümün Yapı Taşları*", Yay. Haz.: Ulvi Keser, Dünyanın Kaynayan Kazanı Ortadoğu, içinde, Atılım Kıbrıs Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (AKAUM), Ankara.
- Tiryakioğlu, İ. E. "*Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri*", *Stratejik Etüdler Bülteni*, Cilt 13, Sayı 65, ss. 68-100.
- Turan, Ö. (2013). *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta*, Ortadoğu, Acar Matbaacılık, İstanbul.
- Turan, Ö. (2002). *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, Yaydağ Yay., İstanbul.
- Türköl, B. S. (2010). *Bedelin Kan ile Ödendiği Topraklar*, (Ölüm Bataklığı Ortadoğu), Kariyer Yay., İstanbul.

- Ugan, A.A. (2020).“*Mısır’daki Askeri Darbeler ve Arap Bahar’ının Müslüman Kardeşler ve Demokrasi Üzerine Etkileri*”, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Ural, A. (2009). *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları*, Akademik Kitaplar Yay., İstanbul.
- Ural, A. (2009). *11 Eylül Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası ve Türkiye'ye Yansımaları*, Akademik Kitaplar Yay., İstanbul.
- Uyan, A.A. (2020). “*Mısır’daki Askeri Darbeler ve Arap Baharı ’nın Müslüman Kardeşler ve Demokrasi Üzerine Etkiler*, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Uysal, A. (2011). *Ortadoğu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği*, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara.
- Ülger, İ.K. (2016). *Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, 6(2), 131-151.
- Yayıntaş, T. (2020). *15 Temmuz Darbe Girişiminin Başarısız Olmasında Medyanın Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldız, Y. G. (2004). *Oyun İçinde Oyun "Büyük Ortadoğu*, 3. bs., IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Yılmaz, H. (2016). *Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri*. TESAM Akademi, 3(1).

İNTERNET KAYNAKLARI

- "ABD'nin Ortadoğu Politikası", Akademik Perspektif, 18 Şubat 2012, <http://akademikperspektif.com/2012/02/18/abdnin-orta-dogu-politikasi/> , (Erişim Tarihi: 28.02.2022).
- "Geçmişten Günümüze ABD'nin Ortadoğu Politikası", TUIÇ Akademi, 5 Ağustos 2010, <http://www.tuicakademi.org/gecmisten-gunumuze-abdnin-ortadogu-politikasi/>, (Erişim Tarihi: 28.02.2022).
- "İlimli İslam Sözü Erdoğan'ı Kızdırdı", Radikal, 14 Haziran 2004, <http://www.radikal.com.tr/yorum/ilimli-islam-sozu-erdogani-kizdirdi-713846/> , (Erişim Tarihi: 27.02.2022).
- Hacısalihoğlu, Yaşar, "Coğrafi Potansiyelleri Zemininde Ortadoğu ve Türkiye'nin Konumu", Al Jazeera, 10 Mart 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/cograf-i-potansiyelleri-zemininde-ortadogu-ve-turkiyenin-konumu> , (Erişim Tarihi: 28.02.2022).

Olgun, Kenan, "Türk Basınında 1967 Arap İsrail Savaşı", <http://docplayer.biz.tr/2756220-Turk-basininda-1967-arap-israilsavasi.html>, (Erişim Tarihi: 26.02.2022).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Bilgehan ERDEMİR
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Özel Toros Sema Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yabancı Dil/Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Antalya Ticaret ve Sanayi Odası
Çalıştığı Kurumlar	

